

Літаратура і мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 30 верасня 1988 г. № 39 (3449) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

РЭПАРТАЖ У НУМАР

М. С. ГАРБАЧОЎ: «РУХАЦЬ НАПЕРАД ПРАЦЭС ДЭМАКРАТЫЗАЦЫІ»

«Без галоснасці няма перабудовы, няма дэмакратыі. Галоснасць — натуральная атмасфера жыцця і прагрэсу дэмакратычнага, гуманнага сацыялізму». Так сказана ў рэзалюцыі «Аб галоснасці», прынятай на XIX Усесаюзнай партканферэнцыі.

Месяцы, што прайшлі пасля канферэнцыі, яшчэ раз ясна паказалі: самыя лепшыя рэзалюцыі застануцца ўсяго толькі рэзалюцыямі, калі не прымаць рашучыя, дзейсныя меры па іх ажыццяўленні, не ламаць супраціўленне ведамаснага бюракратызму, ваяўнічага дагматызму кансерватараў.

Гэта паказала і сёлетняя падпісная кампанія, якая вылілася, па сутнасці, нечакана для чыноўнікаў розных рангаў, у народны рэфэрэндум у падтрымку сродкаў масавай інфармацыі супраць усіх і ўсялякіх лімітаў на галоснасць і дэмакратызацыю.

Аб вялікай ролі друку на цяперашнім этапе перабудовы гаварыў Генеральны сакратар ЦК КПСС М. С. Гарбачоў на сустрэчы ў ЦК КПСС з кіраўнікамі сродкаў масавай інфармацыі, ідэалагічных устаноў і творчых саюзаў. Вялікая роля абавязвае, аднак, і да вялікай адказнасці.

«Прэса, няхай пакуль што і далёка не заўсёды, дапамагае людзям усвядоміць перамены і растлумачвае, прапагандуе гаспадарчы разлік, арэандны падрад. Абараняе прэса і многія іншыя новыя метады, ініцыятывы, самастойнасць прадпрыемстваў. Гэта добра, — падкрэсліў М. С. Гарбачоў. — Але ёй трэба рашуча збаўляцца і ад няправільных падыходаў, ад калекцыяніравання «палохаючых» выпадкаў. Як іх чакаюць кансерватар і прагрэсіст на гадзіну! І той і другі злараднічаюць: мы ж гаварылі, што перабудова — гэта справа надуманая, што яна нічога не дасць, мы ж гэта даўно гаварылі».

Зараз пачаўся самы цяжкі час, калі стратэгія перабудовы, усё, што намечана, павінна ўвасобіцца ў канкрэтныя справы. А менавіта гэтага яшчэ не хапае. Застаецца той жа разрыў паміж словам і справай. Неабходны рэальныя і энергічныя і практычныя дзеянні. А між тым, многія, кажучы словамі М. С. Гарбачова, думаюць, што яны яшчэ на мітыngu. А сёй-той, збаяўшыся рэвалюцыйнага працэсу, нават кінуўся ў паніку. Безумоўна, у перабудовы ёсць нямала цяжкасцей. Тут і нецярпліваць, і раздражненне, і блытаніна ў розумах. І гэта зразумела, бо ўсе мы — жывыя людзі, а не роботы. Працэс перабудовы складаны, дыялектны. Старое і новае — усё побач. «Гэта і ёсць той пераходны перыяд, у якім будуць суіснаваць усе метады, усе спосабы работы — старыя і новыя», — зазначыў Генеральны сакратар.

У такіх умовах роля прэсы ў грамадстве будзе нарастаць. «Без яе, — падкрэсліў М. С. Гарбачоў, — мы не справімся, працэс перабудовы не асілім, усю навізну праблем, якія ёсць у эканоміцы, у палітычнай сферы і ў ідэалогіі, не ўсвядомім. Але размова патрэбна сур'ёзная, адказная, прама, сумленная...».

Якія ж задачы партыі і прэсы на новым этапе перабудовы? М. С. Гарбачоў у сваім выступленні на сустрэчы ў ЦК КПСС адзначыў наступныя:

«Па-першае, неабходна арганізацыйна і ідэалагічна забяспечыць палітыку перабудовы і рашуча спыняць спробы дыскрэдытаваць яе.

Па-другое, у пераломны, адказны для лёсу краіны час трэба цвёрда стаць на пазіцыях рэалізму, ведання жыцця, уважаных адносін да ацэнак. Інакш вельмі хутка можна збіцца на ляткававажныя меркаванні, а то і проста на балбатню.

Па-трэцяе, не настройваць людзей на цуд. Неабходна збаўляць грамадскую свядомасць ад такога надзвычай шкоднага комплексу, як вера ў «добрага цара», усемагутны цэнтр, у тое, што хтосьці зверху навядзе парадак, арганізуе перабудову...

Па-чацвёртае, змяняць адносіны людзей да справы, да жыцця, да грамадства. А гэта можна зрабіць толькі рэальна ўключаючы іх у перабудовачныя працэсы...

Па-пятаяе. Трэба моцна весці, як мы вялі яе ў пачатку перабудовы, тэму павышэння адказнасці, дысцыпліны і парадку».

Зразумела, ніякай гаворкі пра абмежаванне галоснасці быць не можа. «Галоснасць у інтарэсах народа, у інтарэсах сацыялізму, — падкрэсліў М. С. Гарбачоў, — павінна быць бязмежнай».

Нашы наштоўнасці — наштоўнасці сацыялістычныя. І мы павінны паставіць на службу абнаўлення грамадства ўсе магчымыя сацыялізму, — сказаў Генеральны сакратар пры завяршэнні сваёй сустрэчы з журналістамі, ідэалагічнымі работнікамі, творчай інтэлігенцыяй. — Такім чынам, трэба рухаць наперад працэс дэмакратызацыі, галоснасці. Без гэтага мы не вырашым нашых задач».

Урок вядзе настаўніца Ірына Валяр'янаўна РАМАНОЎСКАЯ.

З ВЕРАЮ І НАДЗЕЯЮ...

Пра сярэднюю школу № 108, якая знаходзіцца ў Партызанскім раёне сталіцы рэспублікі, мы ўжо расказвалі на старонках нашага штотыднёвіка. І не выпадкова. Справа ў тым, што менавіта тут шэсць гадоў назад, дзякуючы намаганням шырокіх колаў грамадскасці і падтрымцы з боку кіраўніцтва школы, быў заснаваны першы ў Мінску клас з навучаннем на роднай мове.

Сёлета такіх класаў прыкметна пабольшала, яны з'явіліся і ў іншых раёнах і мікрараёнах горада. Гэта радуе і абнадзейвае, але разам з тым гэта паставіла перад усімі намі мноства сур'ёзных пытанняў. Іх і рашаюць, як кажуць, на практыцы ў школе № 108, у школе, якая перапанейшаму застаецца пер-

шапраходцам у арганізацыі беларускамоўнага навучальнага і выхаваўчага працэсу ў гарадскіх умовах. Непярэдадні цудоўнага свята — Дня настаўніка — мы завіталі ў гэтую школу, сустрэліся з дырэктарам Валянцінай Апанасюнай Капусцінскай, класным кіраўніком беларускамоўнага 6 «А» класа Раісай Фёдарунай Гамолка і настаўніцай пачатковых класаў Алінай Іосіфаўнай Клімантовіч. Пад час гутаркі дэведзіліся, што на сённяшні дзень па-беларуску тут навучаецца 107 хлопчыкаў і дзяўчынак. З кожным годам гэтая лічба, хоць і пакрысе, але расце.

Некалькі год запар вельмі цяжка было набіраць першы клас, — расказвала нам Валянціна Апанасюна. — Ды вучні прыходзілі часта непадрыхтаванымі, абдзеленым родным словам. Мы разумелі: пачынаць трэба з дзіцячага садка, каб ужо там рыхтавалі для нас вухаванцаў. Такім для нас стаў садок № 457, дзе створаны дзве беларускамоўныя групы.

Бацькі з ахвотаю аддаюць сюды сваіх дзяцей, многія з іх горача падтрымліваюць ідэю адраджэння нацыянальнай школы. Важна толькі, каб не на паперы, а ў жыцці з'яднаўся ў адно цэлае ланцужок — дзіцячы садок, школа, сярэдняя спецыяльная ці вышэйшая навучальная ўстанова. Усюды павінны быць групы з навучаннем на роднай мове.

— А як вы вырашылі ў сябе праблему кадраў? — пацікавіліся мы. — Ці ўсе настаўнікі-прадметнікі добра выкладаюць па-беларуску?

Дырэктар школы прызналася: на жаль, атрымліваецца не ўсё так гладка, як хацелася б... Большасць настаўнікаў з разуменнем ставяцца да прапановы выкладаць у беларускамоўных групах, але не кожны здольны лёгка пераходзіць з аднае мовы на другую. Прыходзіцца прасіць, угадваць людзей, каб яны заселі за кнігі, самастойна падрыхтаваліся чытаць той ці іншы прадмет (Заканчэнне на стар. 2—3).

● ПАТРАБУЕЦЦА ІНШЫ ПАДЫХОД

● ЦІ ПРЫЕДЗЕ ДАНЧЫК НА БЕЛАРУСЬ?

● А МОВАЗНАУЦЫ МАЎЧАЦЬ...

Вельмі важную гаворку пачалі нядаўна І. Кудраўцаў і М. Спірыдонаў («ЛіМ», № 25 і 35). Сапраўды, шматомну працу «Гарады і вёскі Беларусі» трэба падрыхтаваць і выдаць так, каб яна мела навуковую каштоўнасць не для аднаго пакалення — на стагоддзі. І такую каштоўнасць ёй, у першую чаргу, прыдадуць звесткі пра мінулае нашых населеных пунктаў — і тых, што існуюць, і тых, што па розных прычынах зніклі. Тут я цалкам згодзен з пафасам выступленняў абодвух аўтараў.

Узяцця ж за пяро мяне прымусіла жаданне падказаць навуковаму калектыву, які працуе над «Гарадамі і вёскамі Беларусі», адзін вельмі істотны і перспектыўны арганізацыйна-метадычны выхад з нялёгкага цяпершняга становішча. Сёння матэрыялы збіраюцца па асобных абласцях (спярша — па Магілёўскай, потым — па Мінскай і г. д.), раёнах, гарадах, вёсках. Але ж ранейшае і цяперашняе адміністрацыйнае дзяленне далёка не супадаюць... Наколькі я зразумеў з артыкула М. Спірыдонава, адным навуковым сёння плануецца збор звестак па XVI стагоддзю, другім — па XVIII і XIX стагоддзях, трэцім — па савецкім перыядзе. Але ж такія звесткі могуць быць у адных і тых жа крыніцах... Значыць, розным людзям давядзецца іх праглядаць па дзесятку разоў! Ці рацыянальна, ці прадукцыйна гэта?

Каб быць лепей зразуметым, правяду такую аналогію. Уявіце сабе сітуацыю: некалькім Папялушкам даручылі перабраць велізарны мех з самым розным зернем. Тут і жыта, і авёс, і ячмень, і гарох, і грэчка, і кукаль, і яшчэ шмат чаго іншага. І кожнага вышуквае ў мяху толькі «сваё» зерне. Колькі на ўсё гэта пойдзе марнага часу?! Куды лепш было б, калі б адна з Папялушак сказала: «Давайце не будзем дзяліць зерне на сваё і чужое, давайце перабіраць яго разам, кожная — на адпаведную колькасць купак».

Такім жа велізарным «мехам» уяўляецца мне ўся сукупнасць друкаваных і рукапісных крыніц па гісторыі беларускіх гарадоў і вёсак. Вядома, кожны можа ў ім капацца, вышукваючы сваё, паасобку. Але колькі

пры гэтым будзе прапушчана важных звестак (кожны праглядзець усе крыніцы не ў стане, колькі пойдзе марнай працы і камандзіровачных грошай. Таму прапаную сваім калегам-гісторыкам «танцаваць» не ад абласцей і стагоддзяў, а ад крыніц. Спачатку выявіць і распісаць іх усе (наколькі гэта магчыма), а потым размеркаваць увесь сабраны матэрыял па абласцях, раёнах і стагоддзях (вядома, сёе-тое потым давядзецца ўдакладняць дадаткова, асабліва калі розныя крыніцы будуць сабе пярэчыць). Адным словам, перш, чым ствараць гісторыю беларускіх гарадоў і сёл, трэба стварыць фундаментальную картатэку па гэтай гісторыі.

Падказваю гэты шлях не толькі таму, што па ім ідуць гісторыкі за рубяжом, але і таму, што могуць тут абaperціся на ўласны вопыт. Група навукоўцаў з Інстытута літаратуры АН БССР вось ужо шосты год працуе над шасцітомнікам «Бібліяграфічны слоўнік беларускіх пісьменнікаў», у якім асноўны аб'ём зойме бібліяграфія. Пры зборы матэрыялаў мы таксама маглі пайсці па такім шляху: адзін вышуквае ва ўсіх крыніцах — зборніках, часопісах, газетах, архівах — усе звесткі пра Купалу, другі — пра Коласа, трэці — пра Чорнага. І так — пра кожнага з добрай тысячы нашых пісьменнікаў. Маглі б (каб хутчэй «адрэпартаваць») асобна падрыхтаваць том на літары «А—В», потым — на «Г—З»... Тады б кожны «пералачкаваў» бы тыя ж крыніцы, што і яго калегі. Але мы пайшлі іншым шляхам. За першыя тры з паловай гады распісалі ўсе крыніцы, якія захаваліся (іншая справа, што многія да нас не дайшлі — усе яны таксама ўлічваліся), і тут жа расставілі картачкі па пісьменніках. А цяпер на аснове картатэкі, у якой каля 700 тысяч картак, штогодна рыхтуем па тому. А сёлета нават плануем і два. Уяўная «заяцка» на першапачатковым этапе абв'ярылася відэачным выйгрышам на заключным.

Я разумею, чаму гісторыкі пайшлі такім, вонкава лягчэйшым шляхам. Яны арыентаваліся і арыентуюцца на «Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі», дзе кожны том, прысвечаны канкрэтнай вобласці, рыхтаваўся паасобку. Але ж у

«Зборы...» асноўнае месца займае тое, што ёсць сёння. А ў «Гарадах і вёсках Беларусі» (лепш было б гэтае выданне назваць «Гісторыяй гарадоў і вёсак Беларусі») асноўнае месца зойме матэрыял гістарычны, які яшчэ трэба выявіць (і выявіць комплексна, бо, скажам, у інвентарах з Брэсцчыны могуць быць матэрыялы з Магілёўшчыны). Таму тут патрэбны прынцыпова іншы падыход, заснаваны на першапачатковым вывучэнні ўсіх крыніц. А іншага шляху я проста не бачу. Пры падрыхтоўцы кожнага тома паасобку або ўсё выданне расцягнуцца на дзесяткі гадоў, або яно будзе вельмі няпоўным.

І апошняе. Пакуль што над выданнем працуюць людзі розных калектываў, арганізацыйна слаба аб'яднаныя. А дзеля карысці справы трэба (пераканаўся ў гэтым на ўласным вопыце), каб яны былі ў адным калектыве, пад адным навуковым і арганізацыйным кіраўніцтвам.

Адам МАЛЬДЗІС.

Усім нам, каму давядзецца слухаць запісаннае на магнітафонную стужку беларускія народныя песні, а таксама песні беларускіх і іншых аўтараў пра Беларусь у выкананні маладога спявака са Злучаных Штатаў Амерыкі Данчыка (Багдана Андрушына), глыбока запалі ў душу яго выдатны голас, праніжнёна шчырасць спеву. Мы лічым, што асабісты прыклад гэтага чалавека, які ніколі не быўшы на радзіме сваіх продкаў, за тысячы кіламетраў ад яго вывучыў родную мову і сэрцам далучыўся да беларускай песні, можа паслужыць найлепшым урокам для шмат якіх нашых землякоў, адкрыць ім новыя багачы, а часам і не хочучы бачыць.

8 верасня г. г. газета «Советская культура» паведаміла, што ў творчую паездку ў ЗША па запрашэнні Данчыка паехаў вядомы беларускі спявак Леанід Барткевіч. У апублікаваным інтэрв'ю ён дае высокую ацэнку валантэрнаму здольнасцям свайго амерыканскага калегі, паведамляе пра выхад у ЗША пласцінкі «Данчык спявае «Беларусчанку».

З інтэрв'ю Данчыка, апублікаванага ў беластоцкай газеце «Ніва» за 11 верасня г. г., нам стала вядома, што ён вельмі каццеў бы бабыцаць у нас на Беларусі. Мярнуем, што Беларускі фонд культуры мог бы зрабіць неабходныя захады, каб арганізаваць у БССР выступленні нашага земляка-спявака са Злучаных Штатаў Амерыкі.

Спаздзяёмся, што партыйныя органы і Міністэрства культуры рэспублікі не толькі паставяцца прыхільна да нашай прапановы, але і акажуць Беларускаму фонду культуры патрэбную дапамогу ў гэтай справе, бо прыезд Данчыка ў нашу рэспубліку мог бы адыграць неацэнную ролю ў павышэнні прэстыжу беларускай культуры і роднай мовы.

Уладзімір АРЛОУ, Леанід БАРШЧЭУСКІ, Ірына ЖАРНАСЕК і іншыя, усяго 17 подпісаў.

г. Наваполацк.

Цалкам пагаджаюся з меркаваннямі, выказанымі ў лісце «Рэпрэсаваны «праваніс» («ЛіМ», № 37). Пачатак нігілістычнага стаўлення да роднай мовы ў рэспубліцы менавіта ў тым 33-м годзе. Вытокі сітуацыі, што маем з моваю, яшчэ глыбейшыя. Але ў 33-м годзе быў перапынены натуральны ход падзей. Заганны працэс працягваецца і зараз пад пільным наглядом шмат каго з акадэмічных мовазнаўцаў, якія маніпалявалі права «развіваць» беларускую мову. Гэта сітуацыя дазваляе праз друк і радыё распаўсюджаць элементарную непісьменнасць. А мовазнаўцы маўчаць. Бывае нават, што замацоўваюць яе адпаведнымі правіламі ў чарговым салідным выданні.

Апошнім часам, напрыклад, у перыядычны актыўна пачалі выкарыстоўвацца дзеяспрыметнікі няпоўнай формы. Адметна, што ў асобных рэдакцыйных падмацоўваецца такое выкарыстанне (ды і іншыя новаўвядзенні, а дакладней — калыкі з рускай мовы) спасылкамі на падобнае напісанне ў... «Звяздзе». Але ж дзеяспрыметнік — частцына мовы, якая па граматычных адзнаках ідэнтычная прыметніку. Кароткія ж прыметнікі, пра што сведчаць і даўнейшыя пісьмовыя крыніцы, у нашай мове не існуюць. Есць яны толькі ў фальклорных тэкстах: «ясен маладзік». Да нядаўняга часу пра іх нават не згадвалася ў падручніках, што таксама пра многае сведчыць.

У «Беларускай граматыцы» на с. 192 (1985. Ч. I) ужо з'явілася згадка пра ўжыванне ў ролі выказніка часам і кароткай формы дзеяспрыметнікаў мужчынскага роду са спасылкаю ў першую чаргу на... перыядычны друк. Праўда, на той жа старонцы сказана пра ўжыванне дзеяспрыметнікаў мужчынскага роду ў ролі выказнікаў пераважна ў поўнай форме. Але ж выключэнне з правілаў зроблена, а праз які час можна будзе памяняць і само правіла, спаслаўшыся на тую ж перыядыку. Можна будзе замацаваць і напісанне ў месным склоне назвы горада Гродна з качкачкам «а», што ўжо зараз робіцца ў «Звяздзе», «Чырвонай змене», «Вячэрнім Мінску», выдавецтве «Навука і тэхніка». Падобны падыход да мовы нявечыць яе,

збядняе, дае падставы казаць, што яна нічога адметнага не мае, а з'яўляецца толькі «горшым пераказам» рускай.

Тут можна было б прывесці нямала прыкладаў ужывання тэрміналогіі. Апошнім часам часцей і часцей чытаю слова «кладка» ў дачыненні да мураванага аб'екта. Але ж ёсць спрадвечнае слова «муроўк» (мур, мураваць, муляр), якое прыйшло яшчэ ў сярэднявеччы ў нашу мову разам са шмат якімі традыцыямі дойлідства. Класці сцены можна ў драўлянай хаце. Гэтым самым, не называючы нават аб'екта пабудовы, без лішніх слоў высвечваецца характар з'явы.

Гэтакім жа чынам выглядае выкарыстанне ў нашай мове і паняцця «каменны будынак», што скалькавана з рускага «каменное зданіе». Для беларускай архітэктуры каменныя пабудовы не былі характэрныя. Асноўным будаўнічым матэрыялам на Беларусі традыцыйна была цэгла (у XI—XII стст. яна называлася плінфай). Толькі ў замках-кастылях XIV ст. частка (!) аб'ёму будавалася з камяню. Зыходзячы з гэтага ў нас і не можа з'явіцца паняцця «каменны будынак» або «каменная архітэктура». Гаворачы «мураванае дойлідства» ці «мураваныя збудаванні» мы разумеем, што маецца на ўвазе будаўніцтва з каменю ці цэгля. У Расіі існаванне паняцця «каменная архітэктура» правамернае, бо ідзе яно ад будаўніцтва з апрацаваных камяней Уладзіміра-Суздальскага, а пазней і Маскоўскага княстваў. Праз нявяданне гісторыі свайго краю ў нас адбылося занябганне і такіх адметных слоў, як «дахоўка», «ветранік». Першае ўжываецца на Беларусі, верагодней, з XIV ст., калі шмат якія будыны, у першую чаргу мураваныя, пачалі пакрывацца дахоўкай. Шаноўныя ж мовазнаўцы некалькі разоў дазволілі сабе пакпіць з такога нязвычайна для іх вуха «гукараду» («Ці глыбока думаў рэцэнзент?»), А. Я. Баханькоў, Г. Ф. Вештарт, А. М. Прышчэпчык («Польмя», 1987, № 12). Другое — азначае не толькі флюгер, колькі прыстасаванне ў выглядзе дэкаратыўнага сцяжка, які выконваў, адначасова, і інфармацыйную функцыю, размешчанага на дахах будынкаў і вежаў. У свой час у Энцыклапедыю літаратуры і мастацтва быў пададзены артыкул пра гэты цікавы элемент сярэднявечных будынкаў. Але ў рэдакцыі паведамлілі, што тэрміналагічная камісія яго не прапусціла, бо такі тэрмін... ёй невядомы.

Усё гэта наводзіць на горкі роздум пра культуру мовы і вымаўлення.

І. ЧАРНЯУСКІ, археолаг.

3 ВЕРАЮ І НАДЗЕЯЮ...

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 1).

па-беларуску. Раней было спадзяванне на выпускнікоў педагогічных інстытутаў. Але ў гэтым плане яны падрыхтаваны вельмі слаба, а дакладней — зусім не падрыхтаваны, як быццам навучаліся дзесьці далёка за межамі рэспублікі. Міжволі паўстае пытанне: як жа яны тады навучаюць дзяцей у вясковых школах? І хто, нарэшце, адкажа за такое антынавучанне, калі настаўнікі і вучні размаўляюць на ўроках на розных мовах? Раіса Фёдаруна Гамолка, якая з'яўляецца выкладчыцай замежнай мовы, з расчараваннем гаварыла, што вымушана весці свой прадмет па рускамоўнаму падручніку. Беларускамоўнага пакуль не вы-

«Спытайце мяне!»

далі і невядома, ці выдадуць наогул. Няма таксама і беларуска-закежных слоўнікаў, якія так неабходны школе.

Даўно вядома: настаўнік пазнаецца і тады, калі гаворыць пра вучняў. Раіса Фёдаруна

расказвае пра свой шосты «А» з радасцю, з захапленнем. Адчуваецца — яна любіць сваіх выхаванцаў, ганарыцца імі. Як і ў кожным класе, тут ёсць выдатнікі, ёсць і тыя, каму вучоба даецца цяжэй. Але ўсіх іх

І клопаты, і радасці... Дырэктар СШ № 108 В. А. КАПУСЦІНСКАЯ з настаўніцамі А. І. КЛІМАНТОВІЧ і Р. Ф. ГАМОЛКА.

яднае, вылучае сярод астатніх класаў дысцыплінаванасць, працавітасць, адказнасць за даручаную справу. А галоўнае, яны адчуваюць сабе ў школе не горш, чым астатнія шасцікласнікі, дзе навучанне вядзецца на

рускай мове. Большасць вучняў 6 «А», у адрозненне ад сваіх аднагодкаў, добра размаўляюць і па-руску і па-беларуску. Гэта бачаць і бацькі, таму без усялякіх угавораў самі аддаюць малодшых дзяцей

КАМІТЭТ «58»

Адукаючыся на пажаданні грамадскаці, гісторыка-мемарыяльная камісія Беларускага фонду культуры аднагалосна прыняла рашэнне стварыць добраахвотны Камітэт памяці ахвяр сталінізму. Адбыліся тры грамадскія, дзе абмяр-каваліся задачы, праграма і структура камітэта. Утварылася арганізацыйная група па стварэнні «Камітэта «58» (рабочая назва, узнікла як напамінак аб адпаведным артыкуле крымінальнага кодэксу РСФСР, па якім былі несправядліва асуджаны мільёны людзей ва ўсіх рэспубліках СССР). Камітэт будзе садзейнічаць выяўленню поўнай карціны масавых забойстваў, рэпрэсій і тэрору на тэрыторыі Беларусі. Распрацаваны праект дэкларацыі і анкетны па збору інфармацыі.

Асноўныя задачы камітэта сканцэнтраваны на ўстанаўленні колькасці і пайменна ўсіх загінуўшых у час масавых забойстваў і тэрору 1920-х — 1950-х гадоў на тэрыторыі БССР, Віленскага краю, Смаленшчыны і Беластоцчыны; высвятленні пражыццёвай арганізатары і выкарыстання масавых забойстваў, рэпрэсій і тэрору; вызначэнні месцаў забойства і пахавання ахвяр; стварэнні мемарыяла памяці і помнікаў замучаным і нявінна забітым людзям.

Мяркуюцца, што ў мемарыял, акрамя помнікаў у Мінску і абеліскаў у месцах пахавання ахвяр, павінны ўвайсці інфармацыйна-даследчы цэнтр з архівам, музей і бібліятэка.

Маецца на ўвазе, што камітэт будзе выдаваць свой бюле-

тэнь, садзейнічаць публікацыі ў перыядычным друку матэрыялаў аб народнай трагедыі, выпуску кніг, зборнікаў дакументаў, дакументальных фільмаў.

Павінен быць таксама адчынены спецыяльны рахунак у банку, на які можна перасылаць грошы на помнікі і мемарыял.

Улічваючы важнасць праўдывага адлюстравання народнай трагедыі, арганізацыйная група лічыць, што камітэт звернецца ў прэзідыум Акадэміі навук БССР з прапановай адкрыць у Інстытуце гісторыі АН БССР сектар гісторыі сталінізму; паставіць пытанні аб тэрміновай падрыхтоўцы і прыняцці неабходных заканадаўчых дакументаў па ўтрыманні архіваў з указаннем цэнзу часу (ад 3-х да 30 гадоў), пасля якога ўсе ведамасныя архівы і дакументы павінны быць расказаны, стаць агульнадаступнымі і перададзены ў дзяржаўныя гістарычныя архівы, аб ліквідацыі «спецфондаў», «спецсховішчаў» і ўсіх праяў «арышту» дакументаў, кніг і перыядычных выданняў.

Арганізацыйная група «Камітэта «58» ужо вядзе пэўную работу па выяўленні злачынстваў сталінішчыны. Дзеля пашырэння гэтай працы і практычнага ажыццяўлення пастаўленых задач мяркуецца склікаць у першай палове кастрычніка гэтага года ўстаноўчы сход «Камітэта «58», на якім будзе прынята адпаведная праграма, выбраны кіруючыя і рабочыя органы.

ДА ВЕДАМА ЧЫТАЧОЎ

7—8 ліпеня ў рэспубліканскім друку, у тым ліку і на старонках «ЛіМа», быў апублікаваны для абмеркавання грамадска-спіс твораў літаратуры, тэатра, музыкі, кіно, выяўленчага мастацтва, архітэктуры, журналістыкі, тэлебачання і радыёвяшчання, вылучаных сёлета на атрымманне Дзяржаўных прэмій БССР.

«Зараз, калі ўсё шырэй і палітычна дэмакратыя, галоснасць, павышаецца патрабавальнасць, — звяртаецца да нас у рэдакцыю аднасны сакратар Камітэта па Дзяржаўных прэміях БССР у галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры У. Юрэвіч, — такое абмеркаванне ў друку, шчырая размова чытачоў аб вылучаных творах шмат у чым дапаможа камітэту зрабіць чарговае прысуджэнне прэміяў яшчэ больш аб'ектыўным і прынцыповым».

Сапраўды, апошнім часам,

калі з многіх сфер нашага жыцця апалі пакрыты таямнічасці і актывізавалася грамадская думка, востра дыскутуюцца і шмат якія праблемы, што раней лічыліся, так бы мовіць, «чыста працэдурнымі». Напрыклад, лімаўскі чытач з Рыгі В. Целеш прапонуе зрабіць вызначальным крытэрыем ацэнкі таго ці іншага мастацкага твора, асабліва пры вылучэнні на атрымманне высокай узнагароды, яго ўклад у нацыянальную культуру.

Са свайго боку рэдакцыя ўсведамляе, што колішнія формы абмеркавання вылучаных твораў сёння выглядаюць анахронізмам, а таму спадзяецца найперш на ініцыятыву чытача. Яго аб'ектыўнае, прынцыповае і зацікаўленае слова знойдзе месца на старонках газеты.

Нагадваем таксама, што абмеркаванне конкурсных твораў прадоўжыцца да 15 лістапада. Свае думкі, заўвагі і прапановы дасылайце ў рэдакцыю «ЛіМа» альбо на адрас Камітэта па Дзяржаўных прэміях БССР у галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры — Мінск, вул. Фрунзе, 5, тэл. 36-86-71.

у першы клас навучання на роднай мове. Да месца будзе сказаць, што ў пачатковых класах у школе № 108 працуюць цікавыя педагогі. Іх з поўным правам можна назваць педагогамі-энтузіястамі. Большасць дапаможных матэрыялаў яны робяць сваімі рукамі, нават самі пішуць сцэнарыі для ўрачыстых ранішнікаў. Будзем спадзявацца, што ім пачнуць памагаць гарадскі і раённыя дамы піянераў, там не павінны забывацца пра беларускамоўныя дзіцячыя сады і пачатковыя класы.

Пад канец нашай сустрэчы Аліна Іосіфаўна завяла нас у густоўна аформлены мастаком Ігарам Марачкіным кабінет, дзе займаюцца вучні 2 «А» класа. Хацелася б, каб на такім узроўні былі аформлены ўсе беларускамоўныя пачатковыя групы. Тут знайшоўся куточак, прысвечаны народнаму ўмельству, побач пранікнёна расказваецца пра родную прыроду, ёсць і іншыя запамінальныя

станды, аздобленыя саламянымі сонейкамі.

— Партызанскі райана выдзеліў грошы за афармленне нашых класаў і для набыцця дапаможнага матэрыялу, — гаворыць Аліна Іосіфаўна, — а дзе ўзяць той дапаможны матэрыял, калі не купіць нават дзіцячай пласцінкі з запісам на роднай мове? Можа, лепей было б пералічыць гэтыя грошы ў бухгалтэрыю рэспубліканскага радыё з просьбаю зрабіць магнітафонныя запісы для нас найбольш цікавых казак, інсцэніровак, сустрэч з пісьменнікамі?

На нашу думку, слушная прапанова. Хацелася б, каб яе падтрымаў гарадскі эдзел па народнай адукацыі. Не будзем забывацца, што ўсе тыя праблемы і клопаты, якімі жыве сёння педагогічны калектыў школы № 108, чакаюць і астатнія школы, дзе ёсць беларускамоўныя класы.

Уладзімір ЯГОУДЗІК.
Фота Ул. КРУКА.

БЕЗ ПАДРОБАК

Рэспубліканская выстаўка плаката

У мінскім Палацы мастацтваў, дзе праходзіць рэспубліканская выстаўка плаката і агітплаката, прысвечаная 70-годдзю БССР і 50-годдзю Саюза мастакоў Беларусі, можна набыць каталог рэспубліканскай выстаўкі плаката за... 1984 год. Дзякуючы гэтай, мабыць, выпадковай акалічнасці жадаючыя могуць ацаніць, наколькі далёка крочыла планатнае мастацтва за апошнія тры гады, што сталі пераломнымі для нашага грамадства.

«Меліярацыя — шлях да пашырэння пасяўных плошчаў Беларусі». Рэпрадукцыю з гэтага глыбанадумнага плаката 70-х гадоў можна бачыць ва ўзгаданым каталогу. «Нарыхтоўцы кармоў — высокую эфектыўнасць і якасць», «Слаўныя традыцыі прымножым!», «Квітней, мая Радзіма!»: гэтыя бадзёрыя заклікі можна прачытаць і на сёлетняй выстаўцы. Менавіта прачытаць. Бо ўглядацца ў стандартныя мужныя твары з плакатнымі ўсмешкамі, у трафарэтных сярпы і молаты, камбайны і ракеты, каласкі і іветкі чамусь не хочацца. Усё гэта даўно і да болю знаёмае. Не хапае толькі сакрамэнтальнага «Эканоміка павінна быць эканомнай» або «Не стой пад стралой». Есць затое і салдат у амерыканскай форме і з галавой тыгра, і змрочнае паўчынец з надпісам ЦРУ, і абавязковыя апівоха з зялёным носам, і абывацель з вялікай лыжкай і да таго падобнае...

Так, цяжка пазбаўляцца ад прапагандысцкіх кілш і стэрэатыпаў. У гэтым сэнсе плакат, асабліва агітплакат — адлюстраванне тых працэсаў, што так нялёгка адбываюцца сёння ў нашай грамадскай свядомасці.

Як добра, што агульны змест выстаўкі вызначаецца не толькі, і не столькі тымі планатамі, пра якія гаварылася вышэй, а зусім іншымі работамі. Барацьба за захаванне роднай мовы і прыроднага асроддзя, вайна з бюракратызмам і дагматызмам мыслення, бізлітасны разлік са спадчынай памылкай і злачынстваў мінулага, з закарэлай філасофіяй спажывецтва, з цёмнымі ірацыянальнымі сіламі, што жывуць у кожным з нас — вось тэматыка лепшых работ. Агітплакат у сілу сваёй яркасці, даходлівасці, параданальнасці не проста канстатуе наяўнасць дэфармацыі ў нашым грамадстве — разбурае эналогію культуры, наступленне арганізаванай злачыннасці, наркаманіі, прастытуцыі, карупцыі, цялесны і духоўны СНІД. Мастакі нібы праз павелічальнае шкло выпукла паказваюць іх нам. Зло паўстае перад намі ў падкрэсленым, змрочыста гіпертрафіраваным выглядзе, і гэта прымушае розум абурывацца, жахнуцца, шукаць нейкага выйсця. Такая «звышзадача» патрабуе ад мастака, зразумела, пошукаў новых, найбольш выразных і арыгінальных форм. На жаль, іншы раз пошук гэты можа заводзіць, як пераконвае выстаўка, у абстрактную беспрадметнасць, або да празмернай ускладнёнасці, а ў рэшце рэшт і да поўнага разрыву кантакту з глядачом. І тады ўжо само паняцце агітплаката, напэўна, губляе свой сэнс.

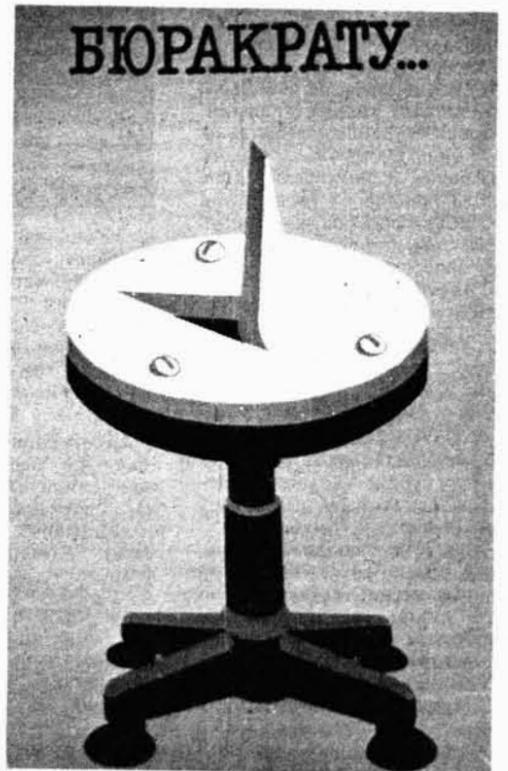
На выстаўцы прадстаўлены таксама тэатральныя, кніжныя і кінаплакаты. Пра іх можна было б весці асобную гаворку: тут ёсць свае дасягненні і праблемы.

Аднак, агітплакат прыцягвае сёння найбольшую цікавасць. І на гэта ёсць свае прычыны. Без сучаснага, баявога агітплаката сёння нельга ўявіць далейшае развіццё дэмакратыі і галоснасці. Сацыяльны заказ для мастака-плакатыста, відаць, даўно выспеў. Але, думаецца, нават лепшыя работы, сабраныя ў Палацы мастацтваў, пакуль яшчэ наўрад ці могуць прэтэндаваць на авангардную ролю ў фарміраванні палітычнага мыслення. Яшчэ горш, аднак, што гэтыя лепшыя работы ў большасці прадстаўлены толькі ў экспазіцыі. У той жа час працягваецца выхад у свет — і гэта таксама паказала выстаўка — штампаваных падробак пад планатнае мастацтва. Лепшым, самым вострым, самым надзённым плакатам павінна знайсціся месца на нашых вуліцах.

Віталь ТАРАС.

У. КРУКОЎСКІ. «Звёра масавага знішчэння».

Л. ГОМАНАЎ. «Бюракрату».

У. ШЧЭРЫН. «Куплю шосты палец».

У. КРУКОЎСКІ. «Білінгвізм».

У РЕДАКЦЫЮ «ЛІТАРАТУРЫ І МАСТАЦТВА»

Прашу праз вашу газету выказаць шчырую падзяку ўсім арганізацыям, сябрам і чытачам за ўшанаванні з нагоды майго сямідзесяці-пяцігоддзя.

Сяргей ГРАХОЎСКІ.

У САКРАТАРЫЯЦЕ СП БССР

Створана камісія па літаратурнай спадчыне пісьменніка Льва Салаўя ў складзе: М. І. Татур (старшыня), Г. А. Шаранговіч, Л. Я. Салавей.

Нядаўна на адной з віцебскіх фабрык праходзіла сустрэча дэлегатаў XIX партканферэнцыі з прадстаўнікамі грамадскасці. Сярод пытанняў узнікла і такое: ці праўда, што паблізу Віцебска плануецца ўзвядзенне атамнай электрастанцыі?

Першы сакратар абкома партыі У. В. Грыгор'еў прызнаў, што, сапраўды, такая задума існуе.
— Аднак мы лічым неметазгодным размяшчэнне АЭС на тэрыторыі вобласці, аб чым афіцыйна паведамлілі ў Дзяржплан рэспублікі, — удакладніў Уладзімір Віктаравіч. І пасля кароткай паўзы дадаў:— Але, самі разумеюць, не ўсё ад нас залежыць... У гэтае імгненне мне падалося, што вось цяпер і пачнецца сапраўдная дыскусія, аднак...

РАШЭННЕ аб будаўніцтве так званай Беларускай АЭС прынята. Распрацоўкі даручаны Кіеўскаму аддзяленню інстытута «Атамэнергапраект». У раён вёсак Мяжа, Рамні, Хвошчына, што ў Гарадоцкім раёне, вышукальнікі зрабілі ўжо некалькі «вылазак».

Значыць, будаўніцтва АЭС у паўсотні кіламетраў ад горада з 350-тысячным насельніцтвам — пытанне часу? Нічога, што побач, у Наваполацку, знаходзіцца буйны комплекс хімічнай і нафтахімічнай вытворчасці з павышанай небяспэкай эксплуатацыі; што ўжо сёння выкіды шкодных рэчываў у атмасферу на кожнага навапалачаніна дасягнулі некалькіх тон у год? Нікога не засмучае, што пытанне аб будаўніцтве АЭС зноў спрабуюць вырашаць келейна, без удзелу грамадскасці? У справаздачы з вышэйназванай сустрэчы пытанне пра АЭС нават не згадвалася, не выйшаў у эфір і сюжэт, падрыхтаваны віцебскай студыяй тэлебачання. Затое на сустрэчы абласнога кіраўніцтва з жыхарамі (яна транслявалася на рэспубліку) было абвешчана: на пытанні аб рабоце транспарту, будаўніцтве АЭС, забеспячэнні дамоў гарачай вадой адкажуць... у прыватным парадку.

Ці трэба казаць, што такія спробы схваць праўду выклікаюць у людзей толькі недавер і трывожу?

НА ПРАЦЯГУ некалькіх апошніх гадоў жыхароў рэспублікі непакояць весткі аб будаўніцтве АЭС то ў адным, то ў другім раёне. Куды толькі не «закідвалі» станцыі праекціроўшчыкі! Але зручнага месца так і не знайшлі, — відаць, па прычыне неметазгоднасці размяшчэння АЭС на тэрыторыі Беларусі. І заўсёды ведамствы дзейнічаюць у паўзроку засакрэчанасці. У дэдацы, што прыйшла з Кіева ў Віцебскі аблвыканком, праекціроўшчыкі прадставілі стос аргументаў на карысць будаўніцтва — досыць, праўда, сумніцельных (гаворка аб іх ніжэй). Але адзін з тэзісаў адразу выдае праекціроўшчыкаў, як кажуць, з галавой: «У тэхніканамічным абгрунтаванні будаўніцтва Беларускай АЭС будзе разгледжана пытанне магчымасці і метазгоднасці цеплазабеспячэння рэгіёна і г. Віцебска ад гэтай электрастанцыі».

Хочацца запытацца: дык што ж ляжыць у аснове будаўніцтва АЭС: патрэбы рэспублікі альбо вузкаведамасныя інтарэсы? І чаму тэхнакраты з Мінатамэнерга СССР нацэліліся цяпер на Віцебскую вобласць?

Ну, як жа, адказваюць праекціроўшчыкі, «дэфіцыт генеруючых магутнасцей Беларускай энергасістэмы на ўзроўні 1990 года ў рэспубліцы дасягне 12 мільярдаў квт. гадзін, а ў 2000 годзе складзе больш за 15 мільярдаў квт. гадзін». Што і казаць, ураджаюць гэтыя «млрд». Але заўважу, што на Віцебшчыне цяпер размяшчана палова энергакрыніц рэспублікі, агульная іх магутнасць больш як у два разы пераўзыходзіць патрэбы народнай гаспадаркі вобласці. А пасля ўводу новых энергаблокаў Лукомльскай станцыі магутнасці гэтых крыніц узраснуць яшчэ на сорак працэнтаў. Але дапусцім, што і гэтага будзе недастаткова. «Задавальненне патрэб народнай гаспадаркі рэспублікі

Але праекціроўшчыкі прыводзяць усё новыя доказы на карысць свайго дзеішча.

Аказваецца, Гарадоцкіна проста самім госпадам створана для таго, каб пасадзіць тут ядзерны гігант, паколькі тутэйшыя мясціны маюць «нязначную шчыльнасць насельніцтва». Маўляў, раён не шматлюдны — чаму б не рызкнуць?

ТАК, абязлюдзеў гэты край. Адны старыя і засталіся ў вёсках, і няма для іх ніякага «сервісу» ні пры жыцці, ні нават пасля смерці і, здараецца, родзічам самім

партызан, што пахаваныя ля вёскі Наболецк, перавезці на брацкія могілкі ў Гарадок, каб у Дзень Перамогі адным разам усіх і ўшаноўваць. Чыноўніцкае глупства і амаральнасць мяжы не маюць...

Вось і прыдбаў наш некалі шматлюдны песенны край такую жаданую для энергетыкаў «нязначную шчыльнасць насельніцтва».

Між тым, толькі за апошнія дваццаць год на Віцебшчыне ўзвядзена 38 буйных прамысловых прадпрыемстваў, што ўжо прывяло да рэзкага скарачэння

кі гэтымі крынічнымі дугамі, ці блукалі ў тутэйшых густалістых лясах, ці бачылі яны векавыя раскідзістыя дубровы? Відаць, не хадзілі, не бачылі. Інакш не сцвярджалі б, што на Гарадоцкіне «зямельны фонд складзены малакаштоўнымі ўгоддзямі і лесам».

Хай прыедуць, паглядзяць. А калі не павераць на ўласныя вочы, могуць запытацца каштоўнасці «зямельнага фонду» ў экалагаў, зоолагаў, батанікаў, іншых спецыялістаў.

Тыя скажуць, што асноўным паказчыкам захавання прыродных ландшафтаў з'яўляецца колькасць рэдкіх відаў раслін і жывёлы, і ў гэтым сэнсе Гарадоцкіна — сапраўды ўнікальны раён.

Ля вёскі Азяркі, напрыклад, — самая паўночная папуляцыя вадзянога арэха, чаліма. У гэтых лясах яшчэ водзіцца буры мядзведзь, яшчэ лётае арлоберкут і падпільноўвае сваю здабычу лугач. Раён Езярышча дзясць гадоў назад стаў арніталагічным заказнікам як месца масавага скопішча гняздуючых і пералётных птушак.

Азёры тут месцяцца ў вярхоўях рэк і таму лічацца вадаёмамі самага вышэйшага класа. Нарастве вугор. У Ловаці там, дзе яна спалучаецца з Лужой, — плёскаюцца судак і лещ.

Словам, прырода пакуль яшчэ трывае. Нават больш таго, на думку спецыялістаў, Гарадоцкіна — адзіны эталонны раён, які няўхільна сам сябе аднаўляе. Таму і прапануюць заклаць за АН БССР стварыць тут комплексны прыродны заказнік.

Затое праекціроўшчыкі прыводзяць чарговы аргумент: вельмі ўжо выгадны гэты раён для водазабеспячэння АЭС пры правядзенні «адпаведных інжынерных мерапрыемстваў па яго дадатковай падпітцы ў вяснова-восенскі перыяд з ракі Заходняя Дзвіна ў аб'ёме да 300 мільёнаў кубічных метраў у год». Летась «ЛіМ» пісаў аб магчымых выніках заталення вялікай тэрыторыі Беларусі і Латвіі пры ўмове будаўніцтва Даўгаўпілскай ГЭС. Цяпер — пагроза абмялення. Дыякога!

Колькі год назад у тым жа Гарадоцкім раёне ўжо распачалі «інжынерныя мерапрыемствы» непараўнальна меншага размаху — стварылі меліярацыйны комплекс, і малаяўнічых рачулкі Чарноўка і Бернаўка засталіся толькі на старых картах. Ссохла трава, завялі дрэвы, а пасярод вёскі Селішча ўтварылася смярдзючае балота, на якое бяжыць садзіцца нават дзікія качкі. А ўявіце, калі з і без таго абмялялай, санлівай Дзвіны штогод выкочваць сотні мільёнаў кубаметраў вады! Падзенне грунтовых вод, змяненне гідралагічнага рэжыму мясцовасці, канчатковы заняпад пашавых земляў зробіцца першай, але яшчэ ці не самай пабляжлівай помстай за вузкаведамасную непрадбачнасць.

ДВА ГАДЫ назад дырэктар мясавага саўгаса загадаў пабудаваць сховішча для камбікармоў на месцы старажытнай стаянкі, унесенай у Збор помнікаў і пазначанай IX тысячагоддзем да нашай эры. Выпадак не адзіны — нядаўна ў гэтым жа раёне начальнік МПМК распарадзіўся знішчыць гарадзішча двухтысячнай даўніны, бо спатрэбіўся пасочак для будаўніцтва свінакомплексу. Узбудзілі крэмійна-нальну справу, але замест пакарання начальнік атрымаў... Грамату Вярхоўнага Савета рэспублікі. За ударныя тэмпы работ.

Зусім недалёка ад Мяжы вёска Рамні, дзе стаіць адзіны ў гэтых мясцінах помнік доўліства XVIII стагоддзя — драўляны касцёл. На нейкія гаспадарчыя патрэбы разабралі бярвенне з рызніцы, і ў спякотны дзень сюды, нібы ў стайню, заводзяць коней...

Быў раён песенным краем, ды забыліся тыя песні. Славілася Гарадоцкіна і майстрамі — плялі кошыкі з драўніны, рабілі

Экалогія: праблемы, сітуацыі, канфлікты

Сяргей НАВУМЧЫК

М Я Ж А

Экалагічныя праблемы... Нядаўна, няма ніводнага рэгіёна нашай краіны, дзе праблемы гэтыя не паўсталі б у поўны рост. Яны — расплата за дзясцігоддзі эксізіснага гаспадарання. Пра гэта зноў гаворыў нядаўна Генеральны сакратар ЦК КПСС М. С. Гарбачоў у сваіх выступленнях і гутарках у Краснаарскім краі.

Адна з самых вострых праблем вынікае з далейшага развіцця энергетыкі, асабліва ядзернай. Магчыма, зусім адмовіцца ад будаўніцтва атамных электрастанцый зараз нельга. Але Чарнобыль прымусіў перагледзець нашы старыя ўяўленні аб АЭС, аб іх бяспецы. Відныя вучоныя прапануюць будаваць іх на значнай глыбінні пад зямлёй (гл. напрыклад, інтэрв'ю з акадэмікам А. Сахаравым у часопісе «Новое время», № 38 за г. г.). Гэта значна павысіць кошт будаўніцтва.

Але ці трэба эканоміць на людскіх жыццях! У любым выпадку рашэнне аб узвядзенні новых АЭС павінна прымацца сёння па-іншаму, абгрунтавацца ва ўсіх адносінах і ва ўмовах шырокай галоснасці, з улікам грамадскай думкі. Нельга дапусціць, каб пытанне аб будаўніцтве такой станцыі на поўначы Беларусі заставалася прэрагатывай аднаго або некалькі ведамстваў. Пра гэта — артыкул віцебскага журналіста С. Навумчыка, які друкуецца ніжэй.

ў забеспячэнні энергетычнымі рэсурсамі, з улікам указанага дэфіцыту, магчыма пры ўмове ўзвядзення ў БССР атамнай станцыі», — сцвярджаюць галоўны інжынер Кіеўскага аддзялення «Атамэнергапраекта» Н. Шаўчэнка і галоўны інжынер праекта В. Пыжыкаў.

Аднак апошнім часам вучоныя ўсё настойлівей прапануюць звярнуць асаблівую ўвагу на ўдасканаленне тэхналогіі традыцыйных спосабаў вытворчасці электраэнергіі. Напрыклад, інжынер-энергетык А. Гаршкоў піша ў «Московских новостях», што страты пры здабыванні, захоўванні і транспарціроўцы аднаго толькі газу эквівалентныя выпрацоўцы электраэнергіі на ўсіх АЭС краіны! На думку ж акадэміка Л. Мясенцева, сёння за кошт энергазберагаючых мерапрыемстваў можна было б прыкладна ў два разы скараціць вытворчасць першасных энергетычных рэсурсаў.

Як бачым, АЭС — не адзінае выйсце з магчымага энергетычнага крызісу.

даводзіцца надпісваць жалобныя стужкі на вянках. Ды што вянкы — у аддаленую вёсачку з лесопільні часам па бездарожжы немагчыма нават труну прывезці. А потым, калі апусце апошняя хатка, прыходзяць магутныя бульдозеры, зразаюць хаткіны і заворваюць дворышчы, прыхопліваючы, каб ужо не адкладваць на будучыню, і могілкі. І гуляе нелюдзімы вецер там, дзе гаманілі калісьці Бярозаўка і Кручок, Галаўні, Пуды і Шляпы...

Вогненным колам прайшлася па Гарадоцкіне вайна. Але было яшчэ і раскулачванне з высылкай, і крываваы сталінскі тэрор, і голад, і бязглуздае гаспадаранне чыноўнікаў, апантаных псеўдавелічнымі задумамі. Калі ўжо ферму — дык не менш як на тысячу галоў. Калі жыллё будаваць — дык сабраць людзей з усяго наваколля ў адзін Вавілон — гэтак меней турбот і клопату, ды і кантроль ажыццяўляць прасцей. Перасяляюць не толькі жывых — нядаўна прапанавалі астанкі закатаваных немцамі

працаздольнага насельніцтва ў вёсках. Да вайны на Гарадоцкіне жыла 131 тысяча чалавек, цяпер — у чатыры разы меней. Ужо сёння дэфіцыт кадраў у гаспадарках вобласці складае 25 працэнтаў — і відавочна, што ўзвядзенне такога гіганта, як АЭС, праблему рабочых рук зробіць практычна невырашальнай...

ЯК ПРА каштоўны падарунак гавораць праекціроўшчыкі аб сацыяльнай інфраструктуры, якая складзецца ў рэгіёне АЭС пасля «будаўніцтва горада энергетыкаў з колькасцю насельніцтва парадку 50 тысяч чалавек, што запатрабуе будаўніцтва тут прадпрыемстваў сферы абслугоўвання, піянерлагераў, санаторыяў-прафілакторыяў, дарог, падсобных сельскагаспадарчых прадпрыемстваў, баз будіндустры і г. д.»

Гэткім чынам, у вялізную будаўнічую пляцоўку ператворыцца тыповы для беларускага Пазер'я раён, дзе прырода яшчэ нагадвае аб сваёй першароднасці. Ці хадзілі праекціроўшчы-

З раскіданага гнязда...

Фота Я. КАЗЮЛІ

вышыванкі і карункі, а якія глякі выходзілі з ганчарных колаў! Але ў раённай краязнаўчым музеі аддзел народнага мастацтва вельмі бедны. Як зубры і бабры, занесены ў чырвоную кнігу» мастацкіх раместваў кавальства і апрацоўка скуры, бандарніштва і пляценне з бяросты. Усё радзей бярошча за гліну і вядомы на ўсю рэспубліку ганчар Уладзімір Іосіфавіч Татары:

— Нядаўна, як быў фестываль польскай песні, ладзілі ў Віцебску кірмаш для гасцей. Завезлі мяне на завод дрэнажных труб, ну, я ім крутануў колькі глякоў і жбанкоў. Паказаў. А ў Гарадку звычайным ганчарствам ніхто ўжо не займаецца, не. У трыццатых жа гадах забаранілі народныя промыслы як дробнабуржуазныя, цяпер у нас ёсць толькі вялікі ганчарны цэх. Робяць вазончыкі для зелянгаса.

Але ці не наблытаў аўтар, выпадкова змясціўшы ў сваім артыкуле старонкі пра нейкія касцёлы і выкапнёвыя жбанкі?

Не, не пераблытаў. Для ўзвядзення АЭС і яе далейшага абслугоўвання пабудуюць вялікі горад. Вышэй гаварылася пра катастрофічны дэфіцыт працоўных рэсурсаў у вобласці, ды і рэспубліка не здолее забяспечыць столькі рабочай сілы. «А мы вам з-за мяжы рэспублікі прывязем», — чую гатовы адказ ініцыятараў будаўніцтва. Але—каго прывязуць? Зразумела, што высокакласных спецыялістаў-атамшчыкаў будзе абсалютная меншасць, у асноўным жа прыедуць так званыя «перакаці-поле», для якіх і гэтая зямля — не зямля, а так, дубляжоўка альбо месца для жыццтва.

Чым пагражае яшчэ адзін новы гігант Віцебшчыне? На карту, думаецца, ставяцца не толькі унікальныя ландшафты, жывёльны і раслінны свет, не толькі старажытныя курганы, але і песня, і справядлівае народнае слова — усё, што складае паніжце нацыянальнай адметнасці, карацей кажучы, этнасу.

І СНУЕ і яшчэ адзін аспект праблемы — маральна-псіхалагічны. Мы перажылі чарнобыльскі выбух. Тады, памятаецца, найбольш страшыла невядомасць: дзесяткі трывожных пытанняў заставалася без адказу. Некаторыя з іх не зняты і па сённяшні дзень.

Таму ў нас ёсць рэальныя падставы і поўнае права запытацца ў праекціроўшчыкаў: ці не паўторныя калі-небудзь зноў красавік-86?

Відаць, зусім не лішне прыслушайцеся да тых, хто раіць, хоць бы ў бліжэйшыя дзесяцігоддзі адмовіцца ад будаўніцтва АЭС, як зрабілі гэта ЗША, ФРГ, Канада, Англія, Швецыя, Бельгія, Іспанія. Бо дагэтуль не вырашана праблема абсалютна бяспечнага пахавання ядзерных адходаў. Сапраўды, перыяд поўнага распаду радыяактыўных шлакаў складае ад 10 да 24 тысяч гадоў, за такі час любы кантэйнер можа пераўтварыцца ў труху — гэта ўсё роўна, як гасіць вуголлі паперай.

І, нарэшце, «надзвычайныя выпадкі». Падлічана ж, што адны толькі пажараў на АЭС свету здараецца па 45 в год. Апошні — на Ігналінскай; гэтым разам сістэма блакіроўкі спрацавала. А калі б не? Неяк мне распавядалі, што, каб пабудаваць праз дарогу незапаланаваны падземны пераход, трэба, каб у гэтым месцы загінула пэўная колькасць пешаходаў...

Здавалася, пасля чарнобыльскай трагедыі мы назаўсёды адкінем валонтарызм, тэхнакратычнае мысленне, ведамаснае самаўпраўства і прагматычную недалёкасць. Ці добра засвоілі мы цяжкі ўрок? Праз якія яшчэ выпрабаванні нам трэба прайсці, каб нарэшце спыніцца і ўбачыць мяжу, за якой пачынаецца «зона»?

Шматлікіх беларускіх, а часткова рускіх і замежных чытачоў не можа не зацікавіць выданне гэтай кнігі. Яна складаецца з двух паасобных частак: зборніка пазнавальна-лацінскіх, польскіх, чэшскіх, нямецкіх, французскіх, англійскіх, старабеларускіх і старадаўніх дакументаў, перакладаў іх на сучасныя беларускую і рускую мовы, каментарыяў да іх, а таксама зводнага каталога і апісання выданняў Ф. Скарыны.

днымі варыянтамі гэтага партрэта.

Гаворка нездарма адразу пайшла аб другой частцы кнігі. Яна выканана на высокім навуковым узроўні, і нават на дробныя друкарскія хібы можна не звяртаць увагі.

Папярэдняя ж частка — першы ў скарыназнаўстве збор дакументаў і літаратурных паведамленняў — патрабуе да сябе асабліва ўважліва і неадназначных адносін.

Гэты «Зборнік» — значная

палачан у канцы XV — пачатку XVI ст., якія маглі б і пашырыць веды пра дзяцінства Скарыны.

Не звярнуў увагі ўкладальнік «Зборніка» і на такую вельмі важную крыніцу, як першы «Попіс войска 1528 г.» («Русская историческая библиотека», т. 33. Литовская Метрика, отд. 1, ч. III, II гр., 1915, с. 194—196). А там адзначаны людзі, пра якіх ідзе гаворка ў іншых дакументах, уключаных у «Зборнік»: «То реиسترъ зем-

сваякоу? З іншай публікацыі «Зборніка», урыўкаў з «Полацкай рэвізіі 1552 г.» вынікае, што род Скарынаў абавязаны быў рамантаваць адну з гародняў у сцяне вакол горада. Побач з ёю — гародні ўладальнікаў зямель на Асвейшчыне і каля возера Няшчэрда. Можна меркаваць, што і Скарыны валодалі «именем» дзесьці на поўначы Полацкай зямлі. А з наступнага ўрыўка з той жа «Рэвізіі 1552 г.» вынікае, што Еска Сцяпанавіч —

Генадзь ЛЕБЕДЗЕУ

Веліч яго зноў зьявісненню

3 нагоды выхату ў свет зборніка дакументаў пра жыццё і дзейнасць Ф. Скарыны

Зводны каталог і апісанне выданняў зроблены доктарам гістарычных навук, вядомым кнігазнаўцам — гісторыкам Я. Л. Неміроўскім, які працуе загадчыкам аддзела рэдкіх кніг Дзяржаўнай бібліятэкі СССР імя У. І. Леніна ў Маскве. Ён шмат гадоў займаўся вывучэннем і навукова-кнігазнаўчым апісаннем месцазнаходжання ў бібліятэках і кнігасховішчах усяго свету старадаўніх кніг, выдадзеных Ф. Скарынам. У мінулыя гады ўжо з'яўлялася ў друку некалькі яго прац на гэтую ж тэму.

Цяперашні каталог — вяршыня яго навуковых намаганняў па адшуканні ўсіх дадзеных аб сапраўдных кнігах Скарыны. У ім адзначаны, а вельмі часта — пры наяўнасці доступу да іх — дасканала апісаны ўсе вядомыя ў наш час экзэмпляры паасобных і сканвалютаваных у пазнейшыя часы ў таму — падборкі выданняў беларускага першадрукара. Прычым даволі многія экзэмпляры, аб якіх калісьці з'явіліся звесткі ў друку, зараз згубіліся і адзначаны пад рубрыкай «месцазнаходжанне невядома». Старадрукі знікаюць з поля зроку нават настолькіх каталагізатараў і гінуць. З часоў адшукання ў сярэдзіне мінулага стагоддзя скарынінскага «Псалтыра» ніводнай раней невядомай яго кнігі пакуль не знойдзена.

Зводны каталог Я. Л. Неміроўскага ўносіць амаль канчатковую яснасць: цяпер скарыназнаўцы могуць без асаблівых намаганняў ведаць, дзе захаваліся тыя ці іншыя прадмовы, пераклады, арыгінальныя тэксты, гравюры, арнаменты са скарынінскай спадчыны.

Складальнік каталога заўсёды адзначае, у якіх экзэмплярах замест сапраўдных лістоў уведзены рукапісныя факсімільныя ці прымітыўныя копіі. Дзе захаваліся сапраўдныя партреты Скарыны, а дзе замест іх уведзены друкаваныя копіі пачатку XIX ст. гравёра на метале А. Флорава. Адзначана і замена гравюр на дрэве малюнкамі ад рукі.

Усё гэта павінна канкрэтызаваць вывучэнне скарынінскай спадчыны, адасобіць яе ад пазнейшых падрабак. А гэта — надзвычай важны момант. Бо яшчэ зусім нядаўна, напрыклад, пры выданні кнігі «Гравюры Францыска Скарыны» пад выглядам яго старадаўняй работы была надрукавана адна позняя копія з яго партрэта побач з сапраў-

падзея ў скарыназнаўстве. Бо раней усе дакументы і матэрыялы былі раскіданы па дзсятках замежных і айчынных выданняў, многія з якіх сталі ўжо бібліяграфічнай рэдкасцю. Некаторыя дакументы наогул не былі надрукаваны і захоўваліся ў архівах. Скарыназнаўцы ў большасці выпадкаў не маглі ахапіць цалкам усе існуючыя звесткі пра Скарыну. З-за гэтага іншы раз узніклі памылковыя версіі. У той час, які пра сутнасць справы можна было б даведацца зусім дакладна.

Укладальнік «Зборніка» В. І. Дарашкевіч відавочна імкнуўся сабраць усе захаваныя да нашага часу дакументы і паведамленні пра Скарыну, у тым ліку і такія, якія вельмі праблематычныя могуць быць звязаны з ім, яго блізкімі, абставінамі іх жыцця.

У гэтым напрамку зроблена шмат. Асабліва ў тым, што датычыцца роду Скарынаў. Да скарыназнаўства зараз далучаны звесткі пра 9 прадстаўнікоў гэтага роду або людзей з такімі ж прозвішчамі.

Але чамусьці не выкарыстаны звесткі пра сына Ф. Скарыны — Сімяона Руса з чэшскай крыніцы: «Гісторыі горада Індрыжыхава Граца» Ф. Тэплага, якія адносяцца да 1563 г. — да прыезду Сімяона на радзіму. Не выкарыстаны звесткі з той жа кнігі аб прыездзе ўнучка Ф. Скарыны — ужо «чэшскага суконніка» — у Вільню ў 1612 г. Яшчэ цікавай было б адшуканне першакрыніцы, з якіх чэрпаў звесткі даўні краязнаўца Тэплы.

Што датычыцца наогул роду Скарынаў, дык усе ўпэўнены, што ён паходзіў з Полацка, як і сам Ф. Скарына. Але з некаторых старажурскіх дакументаў, якія таксама абыдзены ўвагай укладальніка (яны надрукаваны ў кн.: «Акты Русскаго государства 1505—1526 гг.», М., 1975), можна даведацца, што ў Бежацкім Версе (цяпер у Калінінскай вобл. РСФСР) было ў XV—XVI стст. сяло «Скорыновское» і вобласць «вса Скорыновская» (sic!). А таксама, што ў Рускай дзяржаве ў пачатку XVI ст. жылі Скарыны: «Теренти Матфейев сын Скорина» (1511 г.), селянін «Васко Скориновскои» (1525 г.) і інш.

Таксама незразумела, чаму не выкарыстаны матэрыялы з «Полацкіх грамад XIII—пачатку XVI ст.», карпатліва сабраныя гісторыкам А. Л. Харашкевіч. Там ёсць дадатковыя звесткі аб Гафоне (Агафоне) Пракоп'еве сыне Пасадніковіча, які ў час вайны 1492 г. рэзав з бацькам Скарыны ўдзельнічаў у нападзе на велікалукча купца. Ёсць там і шмат іншых цікавых матэрыялаў пра жыццё

ли Полоцкое... Мещанъ Полоцкихъ люди. Выслуга и купля ихъ... Еско, конь... Иванъ Скорникъ, конь. Васко Овсяниковичъ, 2 кони». Гэта — кароткія і паспешлівыя запісы пра абавязкова адпраўку ўзброеных коннікаў у войска. Пісары так спяшаліся, што нават прозвішчы некаторых полацкіх жыхароў не адзначылі, запісаўшы толькі «мещане, конь». Пэ нормах, адзначаных у «Попісе», з кожных залежных 8 сялянскіх «дымоў» выстаўляўся 1 коннік. Прыкладна 90 сямействаў полацкіх мяшчан мелі гэты абавязак. Але не таму, што жылі ў гэтым горадзе. У Полацкай зямлі да канца XIV ст. яшчэ не было буйных феодалаў, як у іншых землях Беларусі. А гэтыя гараджане валодалі на роўні з тутэйшымі баярамі — шляхтай — «именьми» пад Полацкам з невялікай колькасцю феодална-залежных, або вольных-пахожых, але аселяўся сялян. (Пічэта У. Полацкая зямля ў пачатку XVI ст. — Чатырохсотлетце беларускага друку. Менск, 1926, с. 90). «Иван Скорник» — гэта, напэўна, брат Францыска Скарыны. Ён сапраўды нароўні з Францыскам валодаў невялікім «именем» на Полаччыне, хоць жыў у Вільні. Двойчы доктар Францыск, пэ ўсеагульнай традыцыі, быў вызвалены ад вайскавай павіннасці.

Першыя звесткі пра ўладанне братаў Скарынаў з'явіліся роўна сто гадоў назад, калі ў дадатку да кнігі П. У. Уладзімірава («Доктор Франциск Скорина. Его переводы, печатные издания и язык». СПб., 1888) былі надрукаваны 2 дакументы 1535 г. пра судовую спрэчку паміж зяцямі нябожчыка Івана Скарыны. З іх вынікала, што Іван і Францыск раней валодалі на правах паўфеадалаў кавалкам зямлі дзесьці на Полаччыне з залежнымі сялянамі. Затым гэтыя дакументы былі зноў надрукаваны ў «Беларускім архіве» (т. 2. Мн., 1928, с. 263—264). Але пазней пра іх амаль не ўпаміналася ў скарыназнаўстве. Ніхто не рызыкаваў верыць, што гэта было сапраўднае феодалнае ўладанне, хоць і невялікае — прыкладна на 8 сялянскіх «дымоў» — звычайная вёска на Полаччыне.

Цяпер дакументы судовай спрэчкі ад 1535 г. зноў надрукаваны ў «Зборніку». Але ў каментарыі да іх В. І. Дарашкевіч чамусьці па-ранейшаму невыразна адзначае: «З іх відаць, што ў Полацку застаўся маёмасць Францыска Скарыны, якой карысталіся наступнікі нябожчыка Івана Скарыны» (с. 315). Ці ўся тут праўда пра Скарыну і яго

зьяць Івана Скарыны — і Марка Міхнавіч — відаць, сын другога зяця Міхны Аўсяннікава — «маюць именье село Тройдевичи... дворец с пашнею. К тому дворцу людей волных дымов тры; с тых людей прихосдеть им со всякого збожа четвертая часть. В том же имени маюць дерево бортное и ловы. Ку службе земской коня ставяць» (с. 52). Дык вось якія «маёмасць» зусім не ў Полацку раней належала Івану і Францыску Скарынам! «Именье» — гэта не маёмасць, а маёнтак.

Дзе цяпер тое сяло Тройдевичи? Аказваецца, у кнізе Я. Н. Рапановіча «Слоўнік назваў населеных пунктаў Віцебскай вобласці» (Мн., 1977) такой назвы ўжо няма. Але калі шукаць на поўнач ад Полацка, дык там ёсць вёска Тродзвічы ў саўгасе «Краснаполле» ў Расонскім колькі, дарэчы, недалёка ад возера Няшчэрда. Сувязь абедзвюх назваў яшчэ трэба высветліць больш дакладна.

Некаторая частка з матэрыялаў, што надрукаваны ў «Зборніку», выклікае вялікі сумненні. Перш за ўсё гэта датычыцца распаўсюджанай звесткі аб тым, што ў 1504 г. Скарына (а можа, зусім не ён!) запісаўся ў Кракаўскі універсітэт. Гэты старадаўні запіс быў адшуканы і выпісаны С. А. Пташчынскім, а затым перададзены П. У. Уладзіміраву. Так ён трапіў у скарыназнаўства. Тады вучоныя спадзяваліся, што адна відзочная неадпаведнасць у ім — вынік недакладнага чытання. Цяпер стала ясна, што неадпаведнасць не знікла і што гаворка ідзе аб «Францыску (сыне) Лукі з Плоцка» — зусім не з Полацка; у старым лацінскім запісе стаіць «de Ploczko» (з Плоцка). А пры перакладзе на беларускую і рускую мовы ў «Зборніку» дададзена ад сабе: «з (По)лацка». Гэта — ужо падтасоўка, якую невядома чым апраўдаць. Ператвараць Плоцк у Полацк можна толькі, залпшчыўшы вочы на геаграфію. А студэнты з польскай Плоцкай дзяцэзіі кожны год па аднаму запісваліся ў Кракаўскую вышэйшую школу. Янз, дарэчы, у тыя далёкія часы называлася акадэміяй.

З апублікаваных А. Хмелем запісаў на вучобу ў гэтай акадэміі за 1490 — 1515 гг. вынікае: 1500 г. — Маціас (сын) Альберта з Плоцка, 1501 г. — Лукас (сын) Мацея з Плоцка, 1502 г. — Барталамеус (сын) Марціна з Плоцка, 1503 г. — Іааннес (сын) Мікалая з Плоншка (гэты Плонск пазней Плоцка), 1504 г. — Францыскус (сын) Лукі з Плоцка, і г. д. і г. д.

(Заканчэнне на стар. 6—7).

СПАСЦІЖЭННЕ

Алена РУЦКАЯ. Роздум. Вершы, паэма. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988.

Многія нашы пісьменнікі пачыналі з настаўніцкай працы, ішлі па шляху, пракладзеным Я. Коласам, Я. Маўрам. Цвёрда ступіла на гэты шлях і паэтэса Алена Рудкая, разумеючы ўсю адказнасць і значнасць яго.

Твая нялёгкага справа жыццё адкрываць другому, — скажа яна ў вершы «Настаўніку», вершы-звароце да сябе і да тых, хто побач.

Пра заслужаную настаўніцу Беларускай ССР Алену Віталіеўну Рудкую з добрай увагай раскажаў А. Сачанка ў нарысе «Урок роднага слова» («Малодосць», 1987, № 8). А мы сёння пагаворым пра яе паэтычную творчасць, тым больш, што ёсць нагода: выйшаў з друку яе другі зборнік «Роздум» (першы — «Надзея» — у калектыўнай кніжцы «Сцяжына», 1983).

Другі зборнік Алены Рудкай багацейшы па зместу, шырэйшы па ахопу жыццёвых з'яў, больш разнастайны па жанры і стылі. Асноўны раздзел яго — лірыка, затым ідзе паэма і, нарэшце, гумарэскі і сатырычныя вершы. Што да лірыкі, то тут мы знайдзем вершы грамадзянска-патрыятычнага гучання, прыродаапісальныя, інтымныя, роздумныя, суаднесеныя з фальклорам. Знайдзем і розныя прыёмы і спосабы раскрыцця грамадзянска-патрыятычнага гучання, прыродаапісальныя, інтымныя, роздумныя, суаднесеныя з фальклорам. Знайдзем і розныя прыёмы і спосабы раскрыцця грамадзянска-патрыятычнага гучання, прыродаапісальныя, інтымныя, роздумныя, суаднесеныя з фальклорам.

дарных камісараў». І ўсё ж гэтым вершам не хапае канкрэтных жыццёвых рэалій; яны найбольш агульныя ў кнізе і беднаватыя па вобразным выяўленні. Цяжка гаварыць ад імя пакалення і знаходзіць для гэтага непаўторныя словы і вобразы.

Найбольш хвалююць у кнізе вершы не прамоўніцкія, а спавадалныя, непасрэдна звязаныя з асобай аўтаркі, яе перажываннямі, надзеямі, сумненнямі...

Ёсць думка, што асаблівасці «жаночай паэзіі» выразна выяўляюцца толькі ў вершах пра каханне. Гэта ўсё ж не так. Мацярынства, побыт, выхаванне, прырода, адносіны паміж людзьмі — усюды псіхалогія жанчыны раскрываецца па-свойму. Гэта абумоўлена і прыроднымі, і сацыяльнымі варункамі.

Геранія А. Рудкай — сучасная жанчына, актыўная ў грамадскім жыцці, улюбёная ў сваю прафесію, здольная думаць шырока і самастойна. Паэтэса не перадае свой голас і лірычнай гераніі, як гэта часам бывае ў іншых. Усюды, ва ўсіх сваіх творах жыве і дзейнічае, сумуе і спадзяецца яна сама. З уласным лёсам і светабачаннем. З пэўным месцам жыцця («Слоніму», «Вуліцы роднага горада»). З патрыятычным абавязкам самааддана працаваць, вучыць дзяцей любові да роднай мовы, да роднага краю («Настаўніку»).

Каханне ў А. Рудкай няпрос-

тае, драматычнае, «на мяжы расстанняў і сустрэч», як у той песні.

Мабыць, не з тваёй краіны мар Я прыйшла ў сустрэчы і расстанні; **Можа, спадабаўся толькі твар — Сэрцы нашы блізкімі не сталі.**

Прага поўнай гармоніі дваіх і немагчымасць яе дасягнуць у сучасным супярэчлівым свеце, сум і пакуты, пераадоленне горыч і вяртанне да жыцця і барацьбы — такія грані тэмы кахання ў паэце. Яна не можа прымірыць рамантычнае парыванне з халоднай развагай, прыняць «пачуццё, нібыта ў падымку», прыгожую мару палічыць за сапраўднасць.

Паэтэса ўмее адчуць і перадаць пераходны стан душы, трапяткое пачуццё і пераход яго ў іншую якасць.

Яна любіць пераходныя поры года: вясну і восень. Нават уласны характар упадабляецца зменлівай восені («То зарапам іскрыстым блісне, то халодком прымарозіць»). Жыццё ўспрымаецца А. Рудкай як працэс, як бясконцасць. У ім шмат неразгаданых загадак, няпрыйдзенага дарог, нечаканых дзівосаў. Яно кліча ў прасцяг, нараджае трылогі, прадчуванні. Часам яе пошук не мае ясных абрысаў. У аснове яго ідэальнае, рамантычнае, як у гэтай мініяцюры:

Восень рыжымі вачамі Паглядае з-за ракі. **Я шукаю зорны камень.** **Адкажыце, ёсць такі?**

Мо няма такога чуда. — Выдумала ўсё сама? **Ды шукае ўсё роўна буду,** **Адгавораць вам — дарма!**

Затое ў вершах «Шукаю ў сэрцы кожным», «Як навучыцца...» маральныя каштоўнасці, вартыя паэтызацыі, названы зусім пэўна.

Паэзія А. Рудкай трымае сувязь з фальклорам, не абходзіць прымаўку. Але чамусьці фальклорныя матывы звязваюцца ў яе часцей за ўсё з вобразамі бабулек, іх варажбаю пра будучы лёс унукаў, казкамі

і калыханкамі, якія помняцца з дзяцінства. Значнага ўплыву на паэтычны стыль яны не аказваюць.

Рамантычная ў сваёй аснове паэзія А. Рудкай не хоча заглыбляцца ў падрабязнасці побыту, дакучлівай будзённасці. У супастаўленні быту і быцця А. Рудкай аддае перавагу апошняму.

Не ўсе вершы А. Рудкай аднолькавыя па майстэрству, ёсць лепшыя і горшыя. Але хочацца звярнуць увагу на яе ўдачу, на арганічную сувязь зместу і стылю, на музычнасць іх. Які цэласны, «чысты», напісаны на адным дыханні яе верш «Першы снег». Паслухаем яго...

Так незвычайна падаў першы снег, **Няспешна апуснаўся,** **Урачыста.**

Блакітнаваты, асляпляльна чысты і незваротны, як імгненню бег. **Ен падаў у рухомай цішыні,** **Гучаў узніслай музычнай аргана —**

Хвалююцца, трывожна, раскавана, Сняжынкі лёгка гукамі плылі. **Бязважна ападала чысціня На слоту** **І асклізлую макрочу, — Ахвяравальна, шчодро, І адвечна,** **Як у імя адноўленага дня.**

Можна згадаць вершы «Зорны камень», «Бабіна лета», «Часам марна цягнецца дзень». Прыемна, што паэтэса добра адчувае паэтычнае ў самім жыцці, умее яго знаходзіць.

Алена Рудкая зрабіла спробу і ў жанры паэмы, адчула патрэбу шырай глянуць на сваю рабаводную. Паэма так і называецца «Вытокі». Задума яе добра раскрываецца ва ўступе.

Адкуль жа вы, мае вытокі, **Мой род: дзяды, бацькі?** **Мой лёс імклівы** **Крок за крокам** **Адмервалі вякі.**

Далейшы працяг твора і ёсць адказ на гэта пытанне. Тры

апавадальныя фрагменты, тры лёсы жанчын-папярэдніц і складаюць асобны часткі твора. Апаваданне пра жыццёвыя лёсы жанчын самі па сабе цікавыя, але гэтага яшчэ малавата для паэмы як вельмі складанай, сінтэтычнай літаратурнай формы. Надта расцягнутая ў часе, яна недастаткова напоўнена багаццем зместу, а па канец і зусім пайшла на спад. Увогуле маладыя аўтары не адважваюцца брацца за паэму. Удач на гэтым шляху ў іх пакуль што мала. А. Рудкая зрабіла першы крок да эпасу. І гэта ўжо добра.

Я ў няспынным сцяпе звеняю — **Часцінкаю зьяна, —**

сказана ва ўступе. Такі пасыл можа даць разгон для многіх твораў. Важна толькі знайсці адпаведны падыход.

Заклучны раздзел зборніка «Роздум» — вершаваныя гумарэскі, сатырычныя вершы. Трэба адразу сказаць, што ў Алены Рудкай ёсць нахл да сатырычнай творчасці, хаця ў жанчын-паэтэс гэта бывае рэдка. З беларускіх пісьменніц толькі ў Нэлі Тулупавай здольнасць да сатыры праявілася найбольш выразна, як доктароў — яе кніжка ў бібліятэцы «Вожыка». Удаліся многія сатырычныя і гумарыстычныя вершы і Алены Рудкай. Яны закранаюць розныя пытанні жыцця, чалавечых характараў і паводзін, выкрываюць адмоўныя з'явы: падхаліства, угодніцтва, пагоню за модай, няшчырасць. Асабліва неабходны шчырасць і ўзаемапавага ў няпростым сямейным жыцці, не будзе гэтага — не будзе згоды і ладу. І чужыя падказкі тут могуць быць шкоднымі («Парады»).

Дзве крайнія грані паэзіі — лірыка і сатыра — падуладныя яру Алены Рудкай, што і засведчыў яе зборнік «Роздум».

Марына БАРСТОК.

Веліч яго здзяйсненняў

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5). («Album studiosorum universitatis Cracoviensis», t. II. fasc. I: Ab anno 1490 ad annum 1515. Ed. A. Chmiel. Cracoviae, 1892, pp. 61, 71, 78, 84, 91).^{*} На якой падставе запіс ад 1504 г. аб мазаўшаніне з Плоцка можна ператварыць у запіс аб «русіне» ці «літвіне» Ф. Скарыне з Полацка, пакуль не зразумела.

Але Скарына вучыўся ў Кракаўскай акадэміі. Аб гэтым сведчыць актывы запіс ад 1506 г., які, дарэчы, з усімі падрабязнасцямі і ўдакладненнем даты надрукаваны і перакладзены ў «Зборніку». Ён сведчыць, што 14 снежня 1506 г. «Фран. з Полацка, літвін» атрымаў у Кракаве ступень бакалаўра «свабодных мастацтваў». Фактычна, гэта пакуль першая веха ў біяграфіі Ф. Скарыны. Але атрыманне першай вучонай ступені — гэта ўжо не вучоба на «артыстычным» факультэце. Тым не менш, новая публікацыя гэтага запісу, дзякуючы сваёй падрабязнасці, дае цяпер канкрэтнае пацвярджэнне таго, што Скарына напярэдадні быў студэнтам Кракаўскай акадэміі. Там быў адзначаны адзін бакалаўр, які атрымаў ступень у Кёльнскім універсітэце і павінен быў пацвердзіць гэта ў Кракаве. Усе астатнія, у тым ліку і Ф. Скарына, не мелі патрэбы ў пацвярджэннях, а значыць, вучыліся тут жа.

* Аўтар і далей ў тэксце прыводзіць шматлікія спасылкі на ачытаныя і замежныя крыніцы, аднак апублікаваць іх усё няма мажлівасці.

Напэўна, Скарына паступіў у акадэмію значна раней 1504 г. Некаторыя сучасныя даследчыкі павярхоўна стаяцца да працэсу вучобы ў сярэднявечнай вышэйшай школе. Напрыклад, С. А. Падокшын ужо паставіў пад сумненне актывы запіс аб Скарыне ад 1506 г. Ён лічыць, што там дастаткова было правучыцца 2 гады, каб атрымаць ступень магістра. (Подокшин С. А. Франциск Скорина. Мыслители прошлого. М., 1981).

Але звернемся да фактаў, бо гэта — больш-менш надзейныя крыніцы сучасных ведаў пра той час. Напрыклад, будучы прафесар-медык Кракаўскай акадэміі Мікалай з Вялічкі Малодшы (пам. у 1559) быў запісаны ў матрыкулу акадэміі ў 1503 г. і толькі ў 1508 г. ён стаў бакалаўрам мастацтваў, у 1513 г. — магістрам. З 1508 г. ён вучыўся на факультэце медыцыны, паралельна выкладаючы на факультэце «свабодных мастацтваў». У 1515 г. паехаў у Балонню і там 13 жніўня 1516 г. атрымаў ступень доктара медыцыны. У Кракаў вярнуўся ў 1518 г. Другі будучы прафесар медыцыны і астралогіі Мікалай з Тулішкова (памёр каля 1534) запісаўся на вучобу ў акадэмію ў 1492 г. Бакалаўрам мастацтваў стаў у 1500 г., затым у 1503 г. атрымаў ступень магістра мастацтваў. І толькі ў 1513 г. — ступень бакалаўра медыцыны.

Сучасныя польскія даследчыкі адносяць да сярэднявечнай вучобы не так па-

вархоўна, як іх папярэднікі. Яны прыходзяць да высновы, што вучоба на факультэце «свабодных мастацтваў» пяць і нават восем гадоў была звычайнай для тых, хто жадаў дасягнуць вучоных ступеняў. А прыведзеныя прыклады — з біяграфій тых, хто дасягнуў вышэйшых вучоных ступеняў, як і Ф. Скарына.

Час нараджэння Ф. Скарыны таксама пакуль што не высветлены. У большасці кніг пра яго жыццё і дзейнасць прыводзіцца прыблізная дата: каля 1490. Яна выведзена простым адлікам 14 гадоў ад сумнітельнага даты яго паступлення ў акадэмію: 1504 г. Існуюць і іншыя гіпатэтычныя даты: А. Н. Ясінскага — 70-я гг. XV ст., М. М. Шчакаціхіна — 1486 г., В. В. Чапко і А. П. Грыцкевіча — 80-я гг. XV ст., М. Г. Булахава — паміж 1485—1490 гг.

Але нашы даследчыкі яшчэ не звярнулі ўвагі на працы двух вядомых чэшскіх вучоных, якія дасягнулі аб'ектыўных вынікаў у вызначэнні невядомых дат нараджэння сярэднявечных дзеячаў навукі. Прафесар-медык і рэктар Пракскага універсітэта А.-Я. Юнгман (1775—1854), даследаваўшы сярэднявечны універсітэцкі статут, які быў распаўсюджаны ў Цэнтральнай Еўропе, высветліў узрост студэнта, пры якім ён мог быць узведзены ў бакалаўры. Гэты узрост — не менш 22—24 гадоў. Пазней другі чэшскі вучоны Г. Гелнер таксама пісаў: «З даты дасягнення бакалаўрскай ступені можна прыблізна выводзіць год, калі... нарадзіўся. Згодна са старым універсітэцкім статутам бакалаўр павінен быў мець 22—24 гады».

Відавочна, так было і ў Кракаве. Бо ў 1400 г. тамтэйшы універсітэт быў рэарганізаваны па ўзросту Парыжскай

Сарбоны і Пракскага універсітэта (яшчэ дагусцікага).

У такім выпадку, Ф. Скарына нарадзіўся каля 1482—1484 гг. А ў актывых запісах Падуанскага універсітэта за 1512 г. Ф. Скарына названы «маладым чалавекам», «вучоным маладым доктарам мастацтваў». У каментарыях да «Зборніка» В. І. Дарашкевіч адзначае, што Скарыне тады было не больш 30-ці. Значыць, ён нарадзіўся недзе каля 1482 г.

У прадмове да «Зборніка» (аўтар В. І. Дарашкевіч) без усялякіх на тое падстаў паўтараецца літаратурная версія апошніх дзесяцігоддзяў, якая пайшла «гуляць» па кнігах ад С. К. Майхровіча: «З 1507 па 1512 г. малады вучоны (бакалаўр Скарына. — Г. Л.) падарожнічаў па краінах Еўропы, паглыбляў свае веды... і ў адным з еўрапейскіх універсітэтаў, магчыма, у Пракскай, ён атрымаў вышэйшую вучоную ступень — доктара свабодных навук». Значыць, што гэта — нават не версія, а нешта зусім фантастычнае. У Празе з часоў гусцікага руху універсітэт стаў утраціваць. Там зусім не стала медыцынскага факультэта, а на факультэце агііум вышэйшай была ступень магістра. Магістры, а не дактары там становіліся прафесарамі. Замежных дактараў навук не прымалі з-за канфесіянальных разыходжанняў. Медыцынскі факультэт там адноўлены толькі ў 1611 г. Ранняя сувязь Скарыны з Прагай адпадае...

З нагоды ўзнікнення і распаўсюджвання легенды аб падарожжах Скарыны пасля 1506 г., трэба звярнуць увагу на двухступенчатасць вучобы ў Кракаўскай акадэміі. Дарэчы, Ф. Скарына, атрымаўшы ступень бакалаўра свабодных навук, быў «размеркаваны ў наступным парадку месца», які

тут жа падаецца. З Кракава яго ў той час нікуды адпусціць не маглі. Ён павінен быў не менш чым 5 гадоў быць выкладчыкам на факультэце агііум і адначасова вучыцца на адным з «вышэйшых» акадэмічных факультэтаў: тэалогіі, кананічнага права ці медыцыны. У выпадку са Скарынам усё ясна: ён вучыўся медыцыне.

Польскі гісторык Я. Лукашэвіч адзначае: «Для дасягнення (першай. — Г. Л.) ступені ў медыцыне неабходна было быць магістрам свабодных навук. Студэнт медыцынскага факультэта слухаў два гады лекцыі двух прафесараў і два разы здаваў экзамены; акрамя таго, хадзіў на лекцыі бакалаўраў... Пасля двух гадоў мог здаваць экзамен на бакалаўра (ужо медыцыны. — Г. Л.) і за гэта плаціў тагачасным дактарам медыцыны па чатыры золотых... Бакалаўр яшчэ два гады слухаў медыцыну ардынарных прафесараў...»

Пры такіх жорсткіх умовах вучобы, выкладання на «ніжэйшым» факультэце і дасягнення новых ступеняў наўрад ці пакаідаў Скарына Кракаў да 1511 г.

Але старадаўні архіў Калегіума медыкаў Кракаўскай акадэміі не збярэга да нашых часоў. І таму мы многага не ведаем пра вучобу Скарыны ў Кракаве.

А на медыцынскім факультэце там у той час было толькі тры прафесары: знакаміты Мацей Кэргіа з Мяхова (1457—1523), які дасягнуў ступені доктара медыцыны ў Падуі ў 1508 г., Адам з Бохыня з-пад Ловіча (памёр у 1514), партэрт-эпітафія якога захоўваецца ў Тарноўскім музеі ў ПНР, і Ян з Рэгулаў родам з Мазовіі (памёр каля 1510).

Вельмі абмежаваны склад прафесараў не даваў права на ўзвядзенне іншых асоб у дак-

НА АСНОВЕ АРХІЎНЫХ МАТЭРЫЯЛАЎ

В. П. Грыцкевіч. 3 факелам Гіпакрата. 3 гісторыі беларускай медыцыны. На рускай мове. Мінск, «Навука і тэхніка», 1987.

Убачыла свет кніга В. П. Грыцкевіча, прысвечаная гісторыі медыцыны Беларусі. Нягледзячы на ўяўнае багацце гісторыка-медыцынскай літаратуры, што выдаецца ў нашай краіне, развіццё медыцынскай навукі і аховы здароўя ў Расіі і СССР вывучана яшчэ далёка недастаткова. У большасці выпадкаў з'яўляюцца толькі выданні, прысвечаныя юбілейным датам (як правіла, з гісторыі аховы здароўя савецкага перыяду). Гістарычны матэрыял у іх звычайна выкладзены вельмі каротка, перавага аддаецца сучаснасці, і напісаны гэтыя працы амаль выключна кім-небудзь з адказных работнікаў аховы здароўя ці вядучымі спецыялістамі рэгіёна, якія маюць, у асноўным, даволі слабае ўяўленне пра гісторыю медыцыны.

Знаёмячыся з выдатна напісанай, з добрымі літаратурнымі вартасцямі і сапраўды мастацкім выкладаннем кнігай В. П. Грыцкевіча (як і яго маннаграфіямі, што выдаваліся раней), нельга не задаць пытанне: а ці была ў нас калі-небудзь такая поўная, напісаная такой жывой і папулярнай мовай, кніга пра развіццё медыцыны ў Беларусі, што ахоплівае значны гістарычны перыяд? Даводзіцца, на жаль, прызнаць, што такой маннаграфіі няма ні пра Бе-

ларусь, ні пра большасць іншых рэспублік. Такім чынам, тэму, абраную аўтарам, нельга не прызнаць новай і арыгінальнай, тым больш што яна ўяўляе сабой сапраўднае даследаванне.

Аўтару ўдалося ахапіць самыя розныя аспекты гісторыі медыцыны Беларусі: асвятляюцца пытанні этнамедыцыны, палеапаталогіі, гігіены, эпідэміялогіі, развіццё лекавай дапамогі, лячэбнай справы, а таксама пытанне пра ўдзел медыкаў Беларусі ў грамадскай і рэвалюцыйнай дзейнасці. Аўтар выкарыстаў матэрыялы 21 гістарычнага архіва — архіўных сховішчаў Масквы, Ленінграда, Вільнюса, Кіева, абласных архіваў Магілёва, Калініна, Пензы, Саранска, Якуцка і замежных архіваў Кракава, Варшавы і інш. У большасці з гэтых гарадоў былі даследаваны таксама матэрыялы рукапісных архіваў аддзелаў і бібліятэк. У выніку гэтай каласальнай па аб'ёме працы аўтар зрабіў свайго роду сістэмны паказ медыцыны Беларусі ў розныя перыяды, непарыўна звязаны з агульнай гісторыяй краіны. У нязменнай сувязі аналізуемага матэрыялу з яго агульнай гісторыяй заключаецца прыняццёвае адрозненне кнігі В. П. Грыцкевіча ад падобных работ у Літве, Латвіі і іншых рэгіёнах. Менавіта па такім шляху і трэба ў далейшым накіроўваць гісторыка-медыцынскае даследаванне ў іншых рэгіёнах, а не ізаляваць, як гэта часта робіцца, гісторыка-медыцынскі матэрыял ад агульнагістарычнага, гэтаксама як і ад матэрыялу па гісторыі грамадскага і рэвалюцыйнага руху. Гісторыя медыцыны павінна быць прадстаўлена заўсёды як частка гісторыі культуры і грамадскага жыцця.

Праца з масай новых крыніц дала В. П. Грыцкевічу магчымасць асвятліць вялікую колькасць новых гістарычных матэрыялаў, якія ўпершыню ўводзіцца аўтарам у навуковы гісторыка-медыцынскі ўжытак. Сюды адносяцца, у прыватнас-

ці, матэрыялы пра Ф. Скарыну, якія не могуць не цікавіць гісторыка айчынай медыцыны. Досыць цікавая дагадка В. П. Грыцкевіча пра магчымую сустрачку Ф. Скарыны з Парацэльсам: калі аўтар мае рацыю, лагічна дапусціць і думку пра тое, што спрэчка з Парацэльсам істотна паўплывала на фарміраванне Ф. Скарыны як вучонага і ўрача. У гэтым кароткім апавяданні пра дзеяча беларускага Адраджэння аўтар удакладняе таксама некаторыя факты з яго біяграфіі: напрыклад, адмаўляе адносіны Скарыны да кафедры батанікі і лекычнаўства Пражскага ўніверсітэта.

В. П. Грыцкевіч з асаблівай увагай ставіцца да пытання пра інтэрнацыянальны сувязі вучоных — вялікую цікавасць для чытачоў і асабліва работнікаў навукі ўяўляе матэрыял аб прапагандзе дзеячамі медыцыны і філасофіі Беларусі перадавых ідэй свайго часу, у тым ліку вучэння М. Сервета і Г. Галілея. Раздзел «Вучні Галілея ў Беларусі» змяшчае шмат невядомых раней матэрыялаў. Для ўсіх апісаных тут дзеячаў былі характэрны гуманістычныя тэндэнцыі, але да сапраўдных вучняў Галілея, на наш погляд, можна аднесці толькі І. С. Дзельмедзіга.

У раздзеле «Даўнія традыцыі» праводзіцца новы матэрыял пра ўскрыццё цела польскага караля Стэфана Баторыя, якое было першым вядомым з дакументаў навуковым анатамічным ускрыццём у Беларусі.

Аўтар прывёў шмат новых звестак пра ўрачоў, дзейнасць якіх у XVIII ст. была звязана з Беларуссю — С. Русецкай, Ф. Т. Эме. Досыць рэльефна прадстаўлена дзейнасць хірурга К. І. Гібенталі, распрацаваная на аснове шматлікіх архіўных матэрыялаў, даследавана не толькі яго хірургічная дзейнасць, а і праца па барацьбе з эпідэміямі. Пра рознабаковасць навуковых інтарэсаў Гібенталі сведчыць і яго спроба «жыцце-

магнетычнага лячэння». На матэрыялах архіваў пабудаваны і раздзел «Вучань Пірагова», які расказвае пра выхаванца дэртскага ўніверсітэта Е. Б. Еша, які працаваў потым у Мінску і іншых гарадах. Паказана, што ён быў прапагандыстам нарकोзу ў хірургіі, прапанаваў новы метад скурнай пластыкі.

Падрабязна, з прыцягненнем многіх неапублікаваных дакументаў расказваецца пра Віленскую вышэйшую медыцынскую школу. Да В. П. Грыцкевіча гэтае пытанне ў гісторыка-медыцынскай літаратуры не было даследавана з такой паўнатой. Паказана важная роля медыцынскага факультэта і яго пераемніцы — Медыка-хірургічнай акадэміі ў Вільні — у высокім развіццё медыцынскай культуры і забеспячэнні краю кваліфікаванымі медыцынскімі работнікамі.

У кнізе ўражвае багацце інашагоўнага матэрыялу: у бібліяграфіі прыводзіцца літаратура на польскай, нямецкай, венгерскай, чэшскай, славацкай, французскай, англійскай, італьянскай, літоўскай і лацінскай мовах.

Кніга В. П. Грыцкевіча — выдатная падмога і для гісторыкайчынай медыцыны: раздзел «Беларускія лекары ў Расіі» змяшчае матэрыял, у рускай гісторыка-медыцынскай літаратуры не асветлены.

Таксама, каштоўна, што В. П. Грыцкевіч імкнецца разглядаць гісторыю медыцыны Беларусі скрозь прызму гісторыі Еўропы. У выніку чытач можа ўявіць даволі ясна, што Беларусь была рэгіёнам, дзе ў эпоху Адраджэння цесна судакраналіся культура еўрапейскіх краін і ўсходніх славян, дзе адбывалася ўзаемапрацікіненне ўплываў, абмен навуковай інфармацыяй і г. д.

Кніга выдатна выдадзена, цудоўна ілюстравана, з ім'янным і геаграфічным указальнікам.

В. БАЗАНАУ,
кандыдат медыцынскіх навук.
г. Ленінград.

Спаўняецца 60 гадоў пісьменніку Аляксею Кейзараву.

Праўленне Саюза пісьменнікаў БССР накіравала яму прывітальны адрас з пажаданням добрага здароўя і плённага творчага ніве.

Супрацоўнікі «ЛіМа» таксама звычайна юбіляру ўсяго найлепшага ў жыцці, новых творчых набыткаў.

**ЛАЎРЭАТЫ
КАМСАМОЛА
БЕЛАРУСІ**

Бюро ЦК ЛКСМБ прысудзіла прэміі Ленінскага камсамола Беларусі 1988 года. Сярод новых лаўрэатаў у галіне літаратуры, мастацтва, журналістыкі і архітэктуры — паэты Аляксей Письманкоў, Змітрок Марозаў і Павел Шруб, галоўны рэжысёр Дзяржаўнага тэатра лялек БССР Аляксей Лялюкскі, мастак Уладзімір Качан, ансамбль народнай музыкі «Свята» (мастацкі кіраўнік — заслужаны артыст БССР Васіль Курпрыяненка).

тары медыцыны. Упершыню такое права атрымалі толькі ў 1527 г.

Нездарма польскі даследчык С. Віндакевіч, які першым адшукаў звесткі аб Скарыне ў Падуі, адзначае, што Скарына паехаў туды ў 1512 г. па шляху, пратораным яго кракаўскім папярэднікам — Мацеем з Мяхова, і атрымаў там ступень доктара медыцыны.

А папулярныя біяграфіі Скарыны ўжо параўнача даўно і беспадстаўна «адправілі» яго ў Данію. Гэта — толькі таму, што з Польшчы тады было накіравана пасольства ў 1509 г. В. І. Дарашкевіч пайшоў яшчэ далей: ён спрабуе звязаць лёс Скарыны з Капенгагенскім ўніверсітэтам...

Скарына сапраўды названы ў акце Падуанскай епіскапскай курыі «сакратаром караля (ці прайццеля) Дацыя». Аднак яшчэ А. В. Флароўскі (1885—1968) рабіў намаганні, каб адшукаць следы дзейнасці Скарыны ў Малдавіі і Валахіі (былой Даніі) і ў Даніі. Але следоў ні там, ні там не аказалася.

А каб зразумець, што такое «Дасія» або «Датія», трэба мець на ўвазе, што гэта назва напісана ў эпоху Адраджэння. Геаграфічныя паняцці тады нанова складваліся пад уздзеяннем першых друкаваных геаграфічных карт. А імі былі карты з антычнай «касмграфіі» Клаўдзія Пталемея (Балоння, 1477; Рым, 1478; Ульм, 1482 і г. д.). Усе гэтыя і многія наступныя выданні былі лацінскімі і разыходзіліся па многіх краінах Еўропы. Асабліва — ульмскае выданне таму, што ў гэтым горадзе ў канцы XV ст. працавала выдатная школа гравёраў. Сярод шматлікіх карт рэгіёнаў Еўропы ў гэтым выданні ёсць дзве, якія ахопліваюць тэрыторыю іменна Дацыі («Dacia pars»). На поўдзень ад гэтай, здавалася б, забытай назвы размешчана рака Дунай («Danubius»), на

поўнач — Карпаты («Carpati popis»). А яшчэ на адной карце, пры гэтым жа акружэнні — назва «Dacia» (Ptolemeus. «Cosmographia». Ulm, 1482, tabulae VIII, XII, XIII). Лёгка здагадацца, што гэта — паўночная частка Румыніі Трансільванія, на якую, дарчы, не звярнуў увагі А. В. Флароўскі.

Відаць, ніякага Капенгагена ў біяграфіі Скарыны не было. Сярод таго, што адносіцца да друкарскай дзейнасці Скарыны, уяўляецца памылковым прыняццёва важнае выказанне ў прадмове да «Зборніка»: «...прыехаў у Прагу, дзе ў 1517 г. заснаваў сваю першую друкарню». Такія думкі, без істотных падстаў, ужо выказваліся дзесяткі разоў, нават чэшскімі папулярызатарамі. Але іх катэгорычна абверг савецкі даследчык чэшскай культуры А. С. Мыльнікаў. Ён слухна заўважыў: «Некаторыя біяграфы Ф. Скарыны не толькі не сумняваюцца ў існаванні такой друкарні, але без усялякіх на тое канкрэтных падстаў лічаць самога Скарыну ўладальнікам гэтай друкарні». Сапраўды, ці можна наогул такое сцвярджаць, калі Скарына ў кожнай сваёй прадмове выразна адзначае, што яго кнігі выдаваліся яго ж «повеленіем»? А калі «повеленіем», дык каму? Зразумела, не самому сабе, а ўладальнікам пражскай, дарчы, не занятых у той час справай, друкарняў: Яну Северыну з Мезірычы, Мікулашу Коначу з Годзішкава і Яну Шмергаўскаму. Праўда, друкарня Шмергаўскага ў 1519 г. крыху працавала над выданнем чэшскай кнігі. Дзве ж другія былі амаль не занятымі.

У сувязі з гэтым, цікавым можа быць кароткі аналіз друкарскай прадукцыі Прагі ў пачатку XVI ст. Друкарні там узніклі на некалькі год, закрываліся, перапрадаваліся, папаўняліся друкарскімі матэ-

рыяламі з Нюрнберга, зноў працавалі і зноў зніклі. Але напярэдадні 1517 г. яны ўжо тры разы, пачалі працаваць больш-менш рытмічна, выпускаючы па 3—4 чэшскія кнігі ў год кожная. А за два з паловай векапомныя для нас гады (1517—1519) яны выпусцілі — смеху варта — толькі дзве чэшскія кнігі. Нават пры нерытмічнасці іх работы гэта, здавалася б, дзіўна. Але калі дадаць да гэтай мізэрнай колькасці яшчэ дваццаць скарынінскіх кніг, дык усё становіцца на сваё месца. Скарына і выбраў Прагу галоўным чынам таму, што там былі друкарні, якія нярэдка «пуставалі». У любым другім кнігадрукарскім цэнтры Еўропы ён бы такога не знайшоў. Напрыклад, у Нюрнбергу паміж 1501—1517 гг. працавала восем друкарняў і дзесяць друкароў, якія выпусцілі ў свет больш за 90 кніг, некаторыя з якіх друкаваліся па некалькі разоў у розных друкарнях.

Шырокае асвятленне атрымала ў «Зборніку» познанская справа сямейства Скарынаў. Іван — брат Францыска памёр у 1529 г. у той жа Познані, куды дакацілася эпідэмія «англійскай патніцы». Францыск там пабываў некалькі разоў у 1529—1532 гг. Неспадзявана і незаконна ён там быў пасаджаны ў турму. Раней аб гэтым былі вядомы толькі дзве публікацыі польскай даследчыцы М. Вайцхоўскай, у якіх каротка і недакладна пераказваліся звесткі пра гэты падзеі. Цяпер па архіўных фотакопіях надрукавана 17 дакументаў і іх перакладаў. Гэта з'яўляецца несумненнай заслугай укладальніка і перакладчыка «Зборніка». Да гэтага ж дададзены яшчэ 2 каралеўскія граматы, якія былі атрыманы ў Кракаве ў 1532 г. і завяршаюць тую ж справу.

Матэрыяльна-прававы бок справы высвятляецца цяпер

канкрэтна і дакладна. Затое прычыны некаторых з гэтых падзей і намеры іх удзельнікаў, асабліва ў цяжбе Ф. Скарыны з варшаўскім крэдытарам Старым Мойжшам, па ўсім відаць, схаваны за афіцыйна-сцю дакументаў. Наогул, ці меў адносіны Скарына, які ў гэты ж час названы прафесарам, да Познанскай, так званай, Акадэміі Любранскага? Ці меў адносіны да міжнародных перагавораў, якія вяліся ў пачатку 1530-х гг. у той жа Познані паміж прадстаўнікамі двух вядучых бакоў у Венгрыі? І ўрэшце — ці мог мець дачыненне Скарына да прыпынку ў Польшчы пасла Фердынанда I — Зігмунда фон Герберштэйна, вядомага дыпламата і пісьменніка, які ў той час наняў абшчыну варшаўскіх яўрэяў у якасці агентаў чэшска-венгерска-рымска-аўстрыйскага караля і эрц-герцага? Гэтыя і многія іншыя пытанні ўзнікаюць незалежна ад шматлікіх дакументаў, надрукаваных у «Зборніку».

Што ж да шматлікіх, надрукаваных там дакументаў пра дзейнасць садоўніка «майстра Францыска-італьянца», які знаходзіўся ў Празе ў 1535—1539 гг., дык, здаецца, яшчэ занадта рана сцвярджаць, што ён быў доктарам Францыскам Скарынам-Русам. Гэта мог быць Франчэска Банафэдэ з Падуі, які там заснаваў першы батанічны сад у 1533 г. Ён таксама мог быць запрошаны ў Прагу. Ва ўсякім выпадку, сучасныя чэшскія даследчыкі не лічаць Франчэска-італьянца і Францыска-Руса адной асобай. Карэл Пліцка і Эмануэль Похе нядаўна сцвярджалі: «Каралеўскі сад на Градзе. Заложаны ў 1534 г. архітэктарам Джавані Спацыя і садоўнікам Франчэска як першы архітэктанічны сад у Чэхіі ў стылі італьянскага рэнесанснага саду».

Неіснуючыя дакументы пра Скарыну ці падтасоўка іх мо-

гуць збіць з панталыку на многія гады тых, хто ждае сапраўднага вывучэння біяграфіі Ф. Скарыны. А зусім не яго цэзкаў! Бо гэтыя дакументы толькі ўяўна запалююць белыя плямы ў яго біяграфіі. Тым не менш, гэтыя белыя плямы застаюцца. Толькі каралеўская грамата Фердынанда I сыну Ф. Скарыны, Сімяону Русу, дае падставы сцвярджаць, што наш славуты зямляк памёр у Чэхіі ў 1551 г.

Затое пры аналізе некаторых гістарычных падзей і іх суадносінаў укладальнік «Зборніка» аказаўся на вышыні сучаснага скарыназнаўства. Ён даस्कанапа разабраўся, што ніякай канфіскацыі маёмасці ў Скарыны не было. Хоць усе скарыназнаўцы — папярэднікі, услед за А. Мілавідавым, паўтаралі надуманыя «весткі» пра яе, больш таго — тлумачылі ёю акалічнасці жыцця Скарыны ў перадсмертных перыяд.

Не меншая заслуга В. І. Дарашкевіча ў тым, што ён судзіць звесткі пра пажар у Вільні ў 1530 г. з тым, што высветлілі кнігазнаўцы А. С. Зёрнава, Т. С. Гарбуноў і А. І. Анушкін: шрыфты і гравіраваныя застаўкі Скарыны захоўваліся досыць доўга і выкарыстоўваліся ў Вільні да канца XVII ст. В. І. Дарашкевіч слухна даводзіць, насуперак сучаснаму скарыназнаўству, што пажар у Вільні не змог паўплываць на заканчэнне друкарскай дзейнасці Скарыны, што яе працяг быў і ёсць у працах некалькіх пакаленняў яго паслядоўнікаў.

Некаторыя іншыя пытанні скарыназнаўства таксама патрабуюць крытычных адносін і дакладнага высвятлення. І тады вобраз Скарыны з'явіцца ў сапраўдным бляску і трагедычнасці гістарычных акалічнасцяў яго жыцця. Веліч яго здзяйсненняў стане яшчэ больш рэльефнай.

г. Віцебск.

Ганна АХМАТАВА

РЭКВІЕМ

1935—1940

Зусім нядаўна ў прадмове Б. В. Сакалова да кнігі Міхаіла Булгакава «Чаша жыцця» прачытала такі радок: «... у 1935 годзе Булгакаў сумесна з Ганнай Ахматавай падрыхтаваў ліст да Сталіна ў абарону яе арыштаваных мужа і сына». Ці захаваўся той ліст у нейкіх архівах? Невядома! Але засталіся радкі вершаў Ганны Ахматавай, — адна з немяротных і самых трагічных старонак жыцця вялікага паэта.

Гэтыя асобныя вершы склаліся ў «Рэквіем», які прапануючы чытачам «ЛіМа» ў сваім перакладзе, зробленым па публікацыі ў часопісе «Октябрь», № 3 за 1987 год.

Раіса БАРАВІКОВА.

Замест прадмовы

У страшныя гады яжоўшчыны я праяла семнаццаць месяцаў у турэмных чэргах. Неяк аднойчы нехта «пазнаў» мяне. Тады жанчына, што стаяла за мной з блакітнымі губамі, якая, вядома, ніколі не чула майго імя, ачуўшыся ад уласцівага нам усім здранцвення, спытала мяне на вуха (там усе гаварылі шэптам):

— А гэта вы можаце апісаць?
І я сказала:
— Магу.

Тады нешта нахштальт усмешкі слізга-

нула па тым, што некалі было яе тварам.

І красавіка 1957 года. Ленінград.

Мне чужое неба стала б лёдам,
Схоў пад крыллем дальнім не прызыў,—
Я была тады з маім народам,
Там, дзе мой народ, гаротны, быў.

1961

ПРЫСВЯЧЭННЕ

Перад гэтым горам гнуцца горы,
І ракі вялікай моўкне шум,
Ды мацней турэмныя заборы,
А за імі «катаржныя норы»

І смяротны сум.
Для кагосьці вецер свежы вее,
Для кагосьці захад, бы з руж жывых,—
Ды пра гэта знаць ніхто не смее,
Чуем, скрыгат страшны ўсё цяжэе
Пад глухія крокі вяртавых.
Уставалі бы к абедні ранняй,
Праз сталіцу неслі чорны жалы,
У дымцы сустракаліся святальнай,
Сонца нізка, і Нява туманней,
А надзея ўсё прае праз даль.
Вынесуць прысуд... І слёзы хлынуць,
Паміж светам стане ўміг сцяна,
Быццам разам з бодем сэрца вымуць,
Дагары, нібыта, перакінуць,
Ды ідзе... Хістаецца... Адна...
Дзе цяпер нявольныя сяброўкі
Двух гадоў той долі маёй злой?
Што ім мроіцца пад вецер колкі
У шчылінах сібірскае каморкі?
Шлю прывет ім развітальны свой.

Сакавік 1940

УСТУП

Гэта было, калі пасміхаўся
Толькі мёртвы, спакой — не загад.
І даважжаю лішняй гайдаўся
Каля турмаў сваіх Ленінград.
І калі, ашалеўшы ад мукі,
Ужо асуджаных йшлі палкі,
І кароткую песню разлукі
Паравозныя неслі гудкі.
Зоркі смерці стаялі над намі,
І бязвінная енчыла Русь
Пад, у ботах крываваых, нагамі
І пад шынамі чорных марусь.

Забіралі цябе на святанні,
За табой, як на вынасе йшла,
Захлыналіся дзеці ў рыданні,
Свечка, гаснучы, апыла.
На губах тваіх холад іконкі,

Пот смяротны ніяк не забыць! —
Буду я, як страляцкія жонкі,
Пад крамлёўскімі вежамі выць.
1935. Восень. Масква

Ціха льецца ціхі Дон,
Месяц жоўты ўвойдзе ў дом.

Зойдзе знакам перамен.
Бачыць жоўты месяц цень.

Хворасць выпіта да дна,
Тут жанчына скрозь адна,

Муж у магіле, сын у турме,
Памаліся ж за мяне.

Не, гэта не я, гэта нехта іншы пакутуе.
Я гэтак бы не змагла, а тое, што

здарылася,
Хай чорныя сукны пакрыюць,
І хай забяруць літары...
Ноч.

Паказаць бы табе, насмешніцы
І любіміцы ўсіх сяброў,
Царскасельскай вясёлай грэшніцы,
Як у жылах стыць будзе кроў —
Як трохсотая, з перадачай,
Пад Крыжамі будзеш стаяць
І слязою сваёй гарачаю
Навагодні лёд працінаць.
Ствол талолі турэмнай хістаецца,
Цішыня — толькі ж колькі там
Усё бязвінных жыццяў канцаецца...
1938

Як многа месяцаў крычу,
Семнаццаць—акурат,
Цябе пабачыць, сын, хачу,
Мяне не чуе кат.
Усё забытана навек
І мне не разабраць
Цяпер, хто звер, хто чалавек,

МАШЫНА спынілася. Паліцаі і немцы высыпаліся з кузава. Рускія і нямецкія словы зліліся ў бязладны, узбуджаны гоман. Немцы хоць і былі суропа-пахмурныя, аднак няцяжка было адчуць іх абыякавасць. Свая, чорная, неадольная трывога душыла іх, і што ім было да нейкіх чатырох павешаных паслугачоў. Гэта абыякавасць кідала ў адчай паліцэйскіх. Яны як ніколі ясна разумелі, што пакінуты на саміх сябе, што аддаленая артылерыйская кананіда—злавесны голас непазбежнасці. Ахрэм Сіпацкі глядзеў на павешаных і амаль задыхаўся, нібыта і яму вяроўка пераціскала горла, трушчыла шыйныя пазванкі. А рана ці позна ўсё скончыцца гэтым. Няхай удацца пазбегнуць партызанскай кары, але фронт не спыніш... Хоць немцы і крычаць, што рускім не перабрацца цераз Днепр, ніхто таму не верыць. Казкі для дурняў. Кола вайны закруцілася ў другі бок. І яго не стрымаць, не спыніць ніякімі ўмацаваннямі. Немцы і самі адчуваюць гэта. У сутнасці, яны змірыліся з параженнем. Яшчэ не прызнаюцца сабе ў гэтым, але змірыліся. Ды ім што—адступай ці здавайся ў палон. А яму палону няма. І немцам ён, лічы, не патрэбен.

«Божа, што ж цяпер? Куды мне? Няўжо канец? А можа, даруюць? Я ж нікога не забіваў. На мне няма крыві. Бацьку дзякуй. Яго заслуга. Як ведаў стары—не піхаў на ражон, ад акцыі пазбаўляў. Мо таму і жыў яшчэ. Партызаны ж не сляпыя... Не, не ўсё яшчэ страчана! Есць яшчэ шанец... Кволя ён, ненадзейны, але што цяпер надзейнае? Ды і шанец гэты адзіны, апошні...»

Ноч стаяла цёмная, халодная. Стаўшыся ў разгалістым кусце бэзу, Сіпацкі напружваў слых, але нічога, акрамя шапацення дажджу і кароткіх завыванняў ветру, не было чуваць.

«Няўжо і сёння не прыйдуць? Няўжо сённяшняя ноч упустую? Ці нешта западозрылі? Наўрад... Божа, зрабі так, каб яны прыйшлі!»

Нешта хрумснула ў агародзе. Сіпацкі страпнуўся, сціснуў вінтоўку. У цёмнаце расплывіста абзначылася нечая постаць, бяспшумна падплыла да акна. Пачуўся ціхі, з інтэрваламі стук у акно. Неўзабаве рыпнулі дзверы, пачуўся насцярожаны шэпат.

— Ты, Іван?
— Я, бацька. Як тут у вас?
— Ціха. Няма нікога. Ты адзін?
— Не, з Сяргеем.
— Кліч яго. Не бойся, у вёсцы спакойна.

Кароткі прыглушаны прысвіст, і другая постаць вынырнула з цемры, падалася да ганка. Дзверы зачыніліся, зашоргала жалеза аб жалеза—сенцы запіралі на засаўку. Сіпацкі глыбока ўздыхнуў, абмяк чалам. Дастаў з кішэні буталку, зрабіў некалькі вялікіх, прагных глыткоў.

Ужо шарэла, калі асцярожна прыадчыніліся дзверы, з іх выйшаў высокі, з пасвелавай галавой дзядзька, абышоў кругом хаты, махнуў рукой. З дзвярэй выслізнуў малады хлопца з вінтоўкай на пагатове, а за ім з'явіўся другі, таксама з вінтоўкай, з клункам у левай руцэ.

— Ну, бывай, тага. Нам трэба спяшацца.
— Шчасліва, сынікі! — Стары абняў па чарзе кожнага з хлопцаў, і яны хутка пакрочылі да хмызняку, што пачынаўся адразу за агародамі. Схаваўшыся ў кустах, яны заправолілі хаду, закінулі вінтоўкі за плечы, пачалі круціць цыгаркі.

— Стой!
Абодва як ударыліся аб сцяну.
— Не азірацца! Кідай зброю!
Адзін ссунуў з пляча рамень вінтоўкі і яна, саслізгнуўшы па руцэ, упала на зямлю. Другі марудзіў.
— Ты — таксама. Кідай! Лічу да трох. Раз!
Другая вінтоўка чмякнулася ў мокрую траву.
— Рукі ўгору! Вышэй! Ну! Рук не апускаць. Павярніцеся!

Сіпацкі закінуў вінтоўку за спіну.
— Не ўздумайце за мной гнацца, ці страляць. Бацьку пад бяду падведзяце. Да заўтрага.

● Камандзір атрада Залыгін і камісар Бабарэнка ніяк не маглі прыняць канчатковае рашэнне.
— Чорт ведае, што з ім рабіць,— паціснуў плячыма Бабарэнка,— не кожны дзень такое здараецца.
Залыгін раздражнёна чмыхнуў:

Проза

Іван Кліменкоў

ВЫКУП

анабвяданне

Абодва павярнуліся. Адчай і нянавісьць крывілі іх твары.

— Сіпак!—вырвалася ў аднаго.

Сіпацкі з вінтоўкай на пагатове стаяў каля кінутай зброі, сачыў за кожным іх рухам.

— Што, брацкі, дававаліся?—Сіпацкі ашчэрыўся пагардлівай усмешкай.—Ваюкі...

Браты маўчалі. Адзін з іх каўтаў і каўтаў горлам, быццам хацеў і ніяк не мог штосьці праглынуць.

— Даўно я за вамі сачу,—цадзіў Сіпацкі і пагардліва ўсмішка не сыходзіла з яго худога, няголенага твару.—Даўно мог у распыл пусціць. І вас, і старых вашых. І кубло мог спаліць.

Твар яго нахмурыўся, ён аблізаў языком губы.
— Мог, але не зрабіў. Бо сваім людзям я не вораг. Чуеце—не вораг! І за ўсю вайну я нікога не забіў.—Ён змоўк, упіўся позіркам у твары братаў.

— Другія забівалі, а я—не. І ў паліцыю не па сваёй волі пайшоў—бацька прымусіў. Да вас даўно збіраўся... Толькі баяўся, што не даруеце... павесіце... Калі зараз з вамі пайду—не заб'яце? Жывым пакінуць?

— Мы маленькія людзі. Мы не рашаем.
— Ведаю. Тады пагаварыце з начальствам. Раскажыце, як было.
— Раскажам. Гэта абяцаем.
— Заўтра раніцай я буду чакаць каля дуба, над рэчкай. Ведаеце?
— Ведаем.

— Знайшоў праблему! Няхай прыходзіць, а там нам рашаць. Без усякіх умоў і гарантый.

— Дык ён не пойдзе. Гарантаваць жыццё можна. Калі і сапраўды на ім няма крыві.

— Можа, і ордэн яму за гэта? Паліцай, сын начальніка раённай паліцыі. Колькі бацька яго людзей на той свет адправіў?

— Бацька, а не ён. І не забывайся, сам да нас прыйшоў.

— Таму што смаленым запахла.

— Ганчарыкаў не выдаў.

— Выгадваў—куды ўсё павернецца. Бралі б верх немцы... А цяпер адкупіцца ім хоча. Ведаю я яго сабачую пароду. Дзеля сябе на ўсё пойдзе.

● Сіпацкі стаяў пад дубам, апёршыся на вінтоўку, і курыў. Ганчарыкі былі ад яго метраў за дзвесце, калі Сяргей спыніў Івана, прапанаваў:

— Ты пачакай тут. Падстрахуй. Мала што...

— І то праўда,—кінуў той.—Ідзі.

Сіпацкі адкінуў цыгарэту, правёў языком па губах, упіўся позіркам у твар Сяргея.

— Ну што?

— Начальства жыццё гарантуе. Віну сваю ў баях змываць будзеш.

Сіпацкі ўздыхнуў на поўныя грудзі.

— Гэта Залыгін абяцаў?

— І Бабарэнка таксама. Але ты не ідзі.

Сіпацкі скалануўся, збялеў.

— Чаму?

— Усё адно не жыць табе. Салохін, падрыўнік, прыкончыць.

Калі канца чакаць.
І толькі пышныя сады,
І звон кадзільны, і сляды
Да краю нейкае жуды.
Пагібель дыхае ў чало,
У беспрасветнасць завяло
Высокіх зор святло.
1939

Дні ляцяць, ляцяць нядзелі.
Цяжка одуму майму,
Як, сынок, табе ў турму
Ночы белыя глядзелі,
Як яны ізноў глядзяць
Ястрабіным зырккім вокам.
Аб крыжы тваім высокім
І аб смерці шапацяць.
1939. Вясна

ПРЫСУД

І ўпала каменнае слова
На мае яшчэ жывыя грудзі.
Ну нічога, я была гатова,
Спраўлюся, хай будзе так як будзе.

Сёння ў мяне многа спраў наспела:
Трэба памяць да канца забіць,
Трэба, каб душа акамянела,
Трэба зноўку навучыцца жыць.

А не тое... Шэпт спякотны лета,
Быццам свята за маім акном.
Як даўно я прадчувала гэта,
Светлы дзень і апусцелы дом.
1939. Лета. Фантанны Дом

ДА СМЕРЦІ

Ты прыздэш усё роўна — навошта ж
не цяпер?

Цябе чакаю — бачыш, як мне цяжка.
Патушана святло, адкрыты дзверы, вер,
Табе, дзівоснай, прастай без нацяжкі.
Прымі для гэтага, які заўгодна від,
Уляці атручаным снарадам
Ці з гіркаю падкрадвайся, як вопытны
бандыт,

Ці атруці тыфозным чадам.
Ці казачкай, прыдуманай табой,
Любому да агіднасці знаёммай, —
Каб я пабачыла верх шапкі незямной
І жудаснасць таго, хто ў нас кіруе
домам.

Цяпер усё роўна мне. Клубіцца Енісей,
І зорка над палярнай ноччу ззяе.
І сіні водбліск любых мне вачэй
Апошні з жахаў засцілае.
19 жніўня 1939. Фантанны Дом

Вар'яцтва ўжо сваім крылом
Душы закрыва палавіну,
І поіць вогненным віном
І кліча ў чорную даліну.

І ўцяміла я, што яму
Уступіць павінна перамогу,
Бо анічым я не прайму
Ужо, як не сваю, знямогу.

Нічога не аддасць з таго,
Што я забраць хачу з сабою,
(Як не выпрошваць у яго)
І як не дакучаць мальбою):

Ні жудасць сынавых вачэй, —
Нібы ў астатні міг канання,
Ні дзень, чарнейшы ад начэй,
Ні час турэмнага спаткання.

Ні прахалоду мілых рук,
Ні ліп хвалюючыя цені,
Ні той далёкі лёгкі гук —
Слоў найапошніх суцяшэнняў.
4 мая 1940

РАСПЯЦЦЕ

«Не рыдай мяне, маці,
ва труне сушчай».

1
Хор анёлаў час такі праславіў,
Што ў агні ўсё неба палыхне.
Бацьку мовіў: «Для чаго мяне аставіў!»
Мацерцы: «О, не рыдай мяне...»

2
Магдаліна білася, рыдала,
Вучань самы любі камянеў,
А туды, дзе мацерка стаяла,
Так ніхто зірнуць і не пасмеў.

Эпілог

1
Спазнала я, як апускаюць жонкі
Пагляды, у якіх цямнее страх,
Як клінапісу шорсткія старонкі
Пакутлівасць выводзіць на губах,
Як локаны і з попельных, і з чорных
Сярэбранымі робяцца, што мох,
І ціха вяне ўсмешка вуснаў горных,
У трэснутым смяшкі дрыжыць спалох.
І я малюся, так як і за свой,
За лёс усіх, хто там стаяў са мною
І ў спёку, і халоднаю зімой
Пад той чырвонай і сляпой сцяною.

2
Зноў памінальны наблізіўся час.
Я бачу, я чую, далёкія, вас:

І тую, што ледзь да акна давялі,
І тую, што роднай не топча зямлі,

І тую, што з вабнай яшчэ галавой,
Сказала: «Прыходжу, бы ў дом сюды
свой».

Хацела б усіх іх пайменна назваць,
Ды спіс аднялі, без яго не згадаць.

І покрыва ткала мая ім любоў
З бедных, у іх жа падслуханых слоў.

Да іх мяне памяць заўсёды вядзе,
Пра іх не забуду і ў новай бядзе,

Калі ж мне заціснуць мой змучаны рот,
Галосіць якім стомільённы народ,

Хай памянуць гэтаксама мяне
Яны, калі смерць у мой твар зазірне.

Ды, раптам, у гэтай калісь старане
Помнік узвесці задумаюць мне,

Я згоду на гэту ўрачыстасць даю,
Хай ставяць, — умову ўлічыўшы маю,

Што не каля мора, дзе першы мой след
Не помніць яму ж уласцівых прыкмет,

І не сярод Царскага саду ля пня,
Дзе цень мой мяне выглядае штодня,

А тут, дзе стаяла я трыста гадзін,
І дзе не адкрыўся запор ні адзін.

Баюся і ў смерці шчаслівае, Русь,
Забыць грукатанне чорных марусь.

Забыць, быццам чую яшчэ і цяпер,
Як выла старая, бы ранены звер.

І хай з нерухомах, як бронза павек,
Слязамі падталы струменіцца снег,

І голуб турэмны ў далёкім галлі,
І ціха ідуць па Няве караблі.
1940, сакавік. Фантанны Дом

— За што? Што я яму зрабіў.
— Ты нічога. Але бацька твай. Усю яго сям'ю
пастралалі.

— Дык то ж бацька.
— А ён таксама збіраецца ўсіх вас пад корань.
І цябе, і дзядзьку тваіх. Так мне і сказаў. У першым
баі кулю ў спіну. Ён як сам не свой. Веда-
ма ж—жонку, чатырох дзяцей...

— Ясна, — Сіпацкі зглынуў сліну, апусціў га-
лаву і доўга маўчаў. — Дык што мне рабіць? — ус-
міхнуўся. — Што?!

— Не ведаю. — Ганчарык адвёў вочы.
Сіпацкі зноў абв'яў, потым сказаў нейкім чу-
жым, здранцвелым голасам:

— Чакай мяне. Заўтра раніцай. Тут. У гэты ж
час. Прыйду да вас не з пустымі рукамі. Супа-
коіцца Салохін. Да заўтрага.

●
— Хто там?
— Я. Адчыні, стары.
— Ахрэм! — Рукі за дзвярыма таропка заштор-
галі ў пошуках засаўкі, дзверы парывіста адчыні-
ліся. — Сынок! Дзе ж ты прападаў столькі дзён? Я
ўсіх на ногі падняў. Чаго толькі не перадумаў!..
Дзе быў?

— Пасля расказу. Ідзем у хату.
У прырэднім накой ў беспарадку былі рассунуты
крэслы, на падлозе каля вешалкі ляжаў чорны
шынель, на ім кабура з пісталетам. На стале — бу-
тэля з самагонам, напалову налітая шклянка,
нарэзаннае сала, агуркі.

— П'еш? — кінуў на бутэльку Ахрэм.
— Я ж паміні па табе ўжо спраўляю, — усхліп-
нуў стары Сіпак. — Думаў, няма ўжо цябе...

— Рана яшчэ. — Ён выпіў налітую ў шклянку
гарэлку, узяў кавалак вяндліны, пачаў нетаропка
жаваць. — Рана яшчэ, але ўжо і не далёка той
час...

— Які час? — уздрыгнуў стары Сіпак. — Ты пра
што?

— Быццам не ведаеш... Чуеш — грывіць.
— Э-э, грывіць... — Стары Сіпак няўпэўнена
ўсміхнуўся, махнуў рукой. — З вялікага грому ма-
лы дождж.

— З гэтага грому будзе. І дождж, і град. Упус-
цілі сваё гансы, упусцілі... І мы — таксама.

Стары разгублена, са страхам паглядзеў на сы-
на, уцягнуў галаву ў плечы.

— Хто ж мог падумаць? Усё было так надзей-
на. За якія тры месяцы да Масквы дайшлі. Зда-
валася, канец Саветам, капцы. І вось...

— Паспяшаліся мы, стары, паспяшаліся...

— Так, паспяшаліся. Трэба было чакаць, па-
куль не возьмуць Маскву.

— Я і тады табе пра гэта казаў.

— Казаў... Узялі б Маскву — на які чорт та-
ды мы ім? Без нас бы абышліся. І засталіся б мы
ні з чым.

— Затое цяпер усё маем...

— Усё не ўсё, а маем.

— Ды што з таго?! Што толку? З дня на дзень
будзем вісець, як і тыя чацвёрка. Ці з-за вугла
падстрэляць. Як сабак.

Стары Сіпак цяжка ўздыхнуў, унурыўся ў пад-
логу.

— Прамахнуліся — што ж цяпер зробіш? Ды,
можна, і павернецца ўсё яшчэ.

— Не павернецца, не спадзявайся. — Сын са

злосцю перасмыкнуў шчакой, наліў да краёў
шклянку, выпіў. — Лічы, аджылі мы сваё. Нябож-
чыкі ўжо...

— То, можа, цябе і не ліквідуюць. Ты ж нікога
не забіваў. Я ж адгароджываў цябе ад гэтага. Дру-
гіх на карныя аперацыі пасылаў, а ты — чысты. —
Ён жаласна, як на нешта спадзеючыся, паглядзеў
на сына.

— Чы-ы-сты! Як жа! Ды ты мяне з самага па-
чатку запэцкаў! Нашто ў паліцыю ісці падбіў?

Стары толькі каўтануў горлам, бяссільна апус-
ціў рукі. Губы яго бязгучна варушыліся.

— Дзе ж ты быў гэтыя дні? — нарэшце спаха-
піўся ён. — Я ж вачэй не звёў...

— У партызан быў.

— Што? Выдумляеш?

— Не да выдумак.

— Як? — нарэшце паверыў стары. — Дзе яны
ўзялі цябе?

— Я сам да іх прыйшоў.

— Сам?! Звар'яцеў!

— Не звар'яцеў. Жыць хачу — таму і пайшоў.

— А сюды як? Уцёк?

— Не, пусцілі.

— Пусцілі?!

— Па цябе прыслалі.

Стары Сіпак няўцяйма глядзеў на яго і раптам
здрыгануўся, хіснуўся назад. У вачах у сына бы-
ло нешта страшнае, нечалавечае.

— Сказалі, прывядзеш бацьку — даруем жыццё.
Не прывядзеш... — Ахрэм гаварыў, глядзячы ў
ўбок.

Наступіла доўгае маўчанне.

— А што ж мяне там чакае? — загаварыў ста-
ры. — Не казалі?

— Не казалі...

— Павесяць мяне.

— Можна, і не павесяць.

— Без суда і следства павесяць. Не, сынок, не
пайду я нікуды. Лепш дачакаюся свайго тут.

— Не, пойдзеш?! — узвіўся Ахрэм, імгненна на-
ліўшыся чырванню. — Я жыць хачу! Што будзе з
маімі дзецьмі — ты падумаў?

— Жыць... — Стары Сіпак апусціўся на лаву. —
Каб жа я быў упэўнены, што яно так і будзе... Гэ-
та пастка. Хітруюць яны. Хочучы абодвух, адра-
зу. Не выйдзе... І цябе не пушчу!

— Яны мне абяцалі!

— Не вер!

— А я веру. Мне больш няма ў што верыць.
Няма! Гэта адзіны шанец. Ідзем, бацька! Можна, і
табе даруюць. На калені станеш...

— Такое не даруецца.

Ахрэм зноў напоўніў шклянку, ляскаючы зуба-
мі аб шкло, апараніў яе, узяў прыстаўлены да
сцяны карабін.

— Уставай. Ідзем!

— Ты што?! — стары Сіпак зірнуў яму ў вочы —
ашалелыя, бяздумныя.

— Уставай, кажу!

— Ах ты шчанюк, — здзіўлена, абураным гола-
сам вымавіў Сіпак. І крыкнуў, грукнуўшы па ста-
ле. — Пастаў вінтоўку! Каму кажу! Ды першы ж
патруль... Адно маё слова...

Ахрэм апусціў вінтоўку, крутануў галавой і за-
крыў вочы далонню, замыкаў. Плечы яго затрэслі-
ся ў настрымным, істэрычным плачы. Стары Сі-
пак таксама задрыжэў, сквіца яго заторгалася.
Ён падышоў да сына, прыціснуўся лбом да яго
пляча.

— Сынок, сынок... — у адчай шаптаў ён, глы-
таючы слёзы і ўсё мацней прыціскаўся да Ахрэ-
ма. — Што ж цяпер рабіць, сынок?..

— А-а! — раптам ускрыкнуў Ахрэм, ірвануўся,
штурхнуў бацьку ў грудзі. Той адляцеў, ударыў-
ся спіной аб сцяну, асунуўся на падлогу. Ад стрэ-
лу ўспыхнуў агонь у лампе, заміграў, але не па-
тух. Стары Сіпак, прыціскаючы далонь да пра-
стрэленых грудзей, шклянымі вачыма глядзеў на
сына. Аглушаны стрэлам, цішынёй і тым, што
зрабіў, Ахрэм доўга не мог крануцца з месца, ад-
варнуцца ад бацькавых вачэй. А той торгаўся і з
невывязнай пакутай на твары спрабаваў нешта
сказаць. Але з рота яго вырываўся толькі незраз-
умелае, працягла-жудаснае: «Не-е...а...дзі»...
«Не-е...а...дзі». Ужо адбегшыся далёка ад дома, Ах-
рэм зразумеў, што значылі гэтыя гукі: «не ха-
дзі».

●
Ганчарыкі ляжалі непадалёку ад месца, куды
павінен быў прыйсці Сіпацкі. Іван раз-пораз цяж-
ка, сярдзіта ўздыхаў, сціскаў сквіцы і асуджаль-
на пазіраў на Сяргея. Нарэшце вымавіў:

— Не прыйдзе ён. Дарэмна камароў ноч кармі-
лі.

Сяргей нічога не адказаў.

— І цябе Залыгін, па галоўцы не паглядзіць.
Навошта адпусцаў?

— Ён жа сказаў, што вернецца. І не з пустымі
рукамі. Можна, дакументы якія прыхопіць. Ды і
так... нас то ён адпусціў. І бацькоў сказаў вывес-
ці...

— Нехта ідзе, — перабіў яго Іван. — Вунь, па
дарозе.

Сяргей прыставіў да вачэй бінокль.

— Ён!

— Хвост не цягне?

— Не.

Яны ўзняліся, пайшлі насустрэч паліцаю.

Сіпацкі паглядзеў на Сяргея, пустым голасам
прагаварыў:

— Ён не пайшоў.

— Хто? Ты пра каго? — не зразумеў Сяргей.

— Бацька. Я яго хацеў прывесці да вас. Ён не
пайшоў.

— Бацьку? Да нас? — Сяргей няўцяйма глядзеў на
Сіпацкага.

— Ён не пайшоў. Я застрэліў яго.

— Бацьку? — Сяргей адхіснуўся назад, недавер
і жудасць адбіліся на яго твары.

— Так. Ён не хацеў ісці. Я стрэліў. Так і ска-
жы Салохіну. Я адпомсціў за яго сям'ю.

Сяргей здрыгануўся, як працяты токам. Іван
працягнуў руку да вінтоўкі Сіпацкага.

— Давай сюды вінтоўку і пайшлі. У атрадзе
хвалюцца. Павінны ўчора былі прыйсці.

Ён пайшоў да лесу, за ім падаўся Сіпацкі, за
Сіпацкім Сяргей. Да лесу заставалася якіх сто
метраў, як нечакана і хлестка гахнуў стрэл. Іван
падскочыў, крутануўся, ускінуў вінтоўку. Перад
ім, драпаючы зямлю, ляжаў Сіпацкі, а побач ста-
яў Сяргей, выкідаў з магазіна гільзу.

— Ты што? — крыкнуў Іван. — Ты што? Пад
трыбунал пойдзеш! А-адкажаш!

— І адкажу. — Сяргей сцяў зубы. Яго калаціла.

— Лепш пад трыбунал, чым... Бацьку не пашкада-
ваў... Лепш пад трыбунал...

ВЯДОМУЮ загадку пра тое, хто ходзіць раніцай на чатырох нагах, удзень — на двух, а вечарам — на трох, Сфінкс прыдумай не сам, а скарыстаўся з падказкі муз. Напэўна, таму пад час ракавой сустрэчы з Эдыпам яго не наведла думка спытаць у сумоўцы, хто ходзіць ноччу на адной назе...

Падобна, аднак, да таго, што праз шмат гадоў музы самі звярнуліся з гэтым пытаннем да югаслаўскага рэжысёра Эдзі Майарона. Ён адказаў пастаноўкай спектакля «Здарэнне ў горадзе Гога» паводле аднайменнай п'есы Слаўка Грума.

У вузкага кола спецыялістаў імя Грума выклікае ўспамін пра экспрэсіянізм у славенскай літаратуры. «Назваць з'яву, да якой цяпер ужываюць сцёртае слова «экспрэсіянізм», новай — хлусня. Называць модай — абраза. Называць толькі мастацкай з'явай — паклёп...» — пісаў яшчэ (ці ўжо) у 1917 годзе яго заснавальнік і тэарэттык Казімір Эдшмід. І дадаваў: «Экспрэсіянізм існаваў ва ўсе часы... І вось ён ужо захоплівае цэлае пакаленне. Цэлае пакаленне Еўропы. Вялікая хваля духоўнага руху ўзятае паўсюдна высока. Апошняя патрабуе эпоха».

Прынята лічыць, што патрэбнасць у экспрэсіянізме ўнікае, калі адбываюцца зрухі ў складзе грамадскіх сіл — устаноўленым раней і ўяўна непарушным да часу. Калі старыя заксяняльныя формы распадаюцца прахам. Калі новае з'яўляецца яшчэ аморфным і няўлоўна цяжкім. Г. зн., калі наступаюць смутныя часы, і мастакі губляюцца ў няпэўнасці; калі не маюць ні сіл, ні імпульту тварыць чыстыя і празрыстыя вобразы і ствараюць мутныя па сэнсе з-за сваёй шматзначнасці сімвалы.

Страціўшы дарогу на зямлі, адны з іх пачынаюць шукаць яе на небе і, у рэшце рэшт, хавуюцца ад рэчаіснасці за манастырскімі сценамі рэлігійнага самапаглыблення. Другія, да якіх скіляецца і Слаўка Грум, прысвячаюць сваю творчасць паказу трагічнага распаду асобы і для гэтага нярэдка звяртаюцца да жанру гратэску.

столькі ўважліва, што мог бы ўсклікнуць: «Сафокл дае мне больш за любога мысліцеля, нават больш за Дастаеўскага»...

У сувязі з гэтым можна сказаць, што матывы «Здарэння ў горадзе Гога» адыходзяць каранямі аж у часы «Цара Эдыпа». Аднак рэжысёр Эдзі Майарон, які, акрамя ўяўнага рэжысёрскага таленту, валодае яшчэ

цысизм», «Пра асаблівы тып выбару аб'екта ў мужчыны». «Пра прыніжэнне любоўнага жыцця». «Табу цнатлівасці» і іншымі, напісанымі Фрэйдам і прадстаўнікамі яго школы. І ўжо, вядома, фундаментальнай працай «Траўма нараджэння», што належыць любімаму вучню Фрэйда Ота Ранку. Таму ў Гоге, дзе адносіны паміж жыхара-

кідаць палены. У ночы пануючых паміж імі адносіны яны запальваюць інтымныя ачагі жыццёвага жыцця і хоць іх колькасцю замяняць адно вялікае сонца, якое адсутнічае. Больш жыхароў нішто не цікавіць. І толькі ў гарбуна Тэабальда яшчэ ўнікаюць дзіўныя фантазіі. Ён, перш як пагрэцца ля камяляка з пані Прэстапіл, просіць яе памагчы разыграць сцэны з ібсенаўскіх «Зданяў». І, уважыўшы ў вобраз, у шаленстве крычыць: «Мама, дай мне сонца!».

Навошта ў Гоге прамаўляюцца словы з трагедыі пра венерычныя хваробы, якой лічылі п'есу абурэння ёю бацькі выскародных сем'яў—сучаснікі Ібсена? Дзе яшчэ можна ўбачыць за паўтары гадзіны столькі перабольшаных unferus'ay, penis'ay і coitus'ay? Можна, вядома, спаслацца на прыгадаўнага ўжо Зяла: «Калі мы разбурым прысочку ў жанчыны — яна ўжо дзеўка; калі мы дазволім зняць з рэспектабельнага пана сюртук — ён ужо прайдзісвет. Натуральная хада штодзённага быцця, узаконеная мараллю адносіны, дапушчальная вольнасць гаворкі і пачуццяў, уся гэтая плынь, якая складае жыццё, адразу ж у нашых сачыненнях набывае бачнасць паклёпу». Але прасцей спаслацца на праграмку спектакля.

У ёй з гранічнай яснасцю выкладзены «ўмовы гульні», якую прапануе рэжысёр Эдзі Майарон. Аказваецца, у аўтарскіх каментарыях да п'есы Слаўка Грум піша, што персанажы «падобны да лялек». І вось у спектаклі п'еса Грума атрымлівае арыгінальную інтэрпрэтацыю: актёр уяўляе сабой... знешнюю абалонку персанажы, яго знешняе нармальнае, не кранутае тленнем цела. Душу ж, «скрытую леныю, дзіўную, трансфармаваную выхаваннем і часам» (Майарон)—прадстаўляе лялька.

Сказанае прымушае глядзець спектакль зусім іншымі вачамі і бачыць далей уласнага носа. Прачытаўшы за лялькамі несвядомыя памкненні чалавечых душ і атрымліваць адказы на непастаўленыя пытанні. Чый душой з'яўляецца лялька з двума галовамі, адна з якіх называецца Тарбула, а другая — Афра? Чаму ўсіх баіцца і ад каго хавае ў цэлафан сваю драўляную душу Юлія Гапіт? Навошта Клікот прамаўляе сакраментальнае: «Уяўленне — гэта адзіны рай, з якога нельга быць выгнаным»? У пошуках чаго мітусіцца П'яны Мастак, уся патэнцыя якога адыходзіць са словамі: «Вып'ем за новае, светлае жыццё!»?

Сеанс лялечнай тэрапіі

«ЗДАРЭННЕ У ГОРАДЗЕ ГОГА» на сцэне Дзяржаўнага тэатра лялек БССР

У фантастычна-гратэскавай манеры п'еса «Здарэнне ў горадзе Гога» раскрывае, як піша адзін з даследчыкаў славенскай літаратуры, «страшную мёртвую сілу мяшчанскага асяроддзя, у якім гіне і глухне ўсё сапраўды чалавечае: паэзія, каханне, прага жыцця. Аднак як мяшчанскае асяроддзе, так і героі п'есы, якія задыхаюцца ў ім, пададзены ў псіха-паталагічных танах, аб'яжараны хваравітай эротыкай».

Апошняе, трэба думаць, — разлівы прыклад аўстрыйскага драматурга Фердынанда Брунера і ўплыў яго суайчынніка Зыгмунда Фрэйда. Гэты, хоць п'ес і не пісаў, але, відаць, чытаў мастацкую літаратуру на-

талантам кампазітара і музыканта-выканаўцы, робіць усё магчымае, каб старадаўнія матывы загучалі ў сучасных рытмах, і спектакль стаў падзеяй у горадзе Мінску.

«Як даўно ў нас нічога не здараецца... Якая жахлівая душная ноч... Штосьці абавязкова павінна адбыцца...» — скардзяцца жыхары Гога. І іх рэплікі, разам з трывожнай музыкай тэатральнага кампазітара Лада Якшы, ствараюць перадавальную атмасферу чакання невядома якога Гадо.

Гога не можа ўмясціць у сабе свет з яго разнастайнымі праблемамі. Умясціць — значыць парушыць тыя прадпісаныя «эдыпавым комплексам» законы, паводле якіх Грум прымушае жыць насельніку горада. У прыймальнасці падобнага заканадаўства для мастацтва сумняваюцца яшчэ гадоў за дзесяць да з'яўлення п'есы швейцарскі пісьменнік Герман Гесэ. У артыкуле «Мастак і псіханааліз», маючы на ўвазе вучэнне Фрэйда, ён пісаў: «Калі цяпер лягчэй стала займацца псіхалогіяй, то карыснасць гэтай псіхалогіі для мастака ўсё яшчэ застаецца сапраўды сумніўнай. Наколькі мала веданне гісторыі дапамагае гістарычным творам, а веданне батанікі ці геалогіі — апісанню ландшафту, настолькі ж мала можа дапамагчы выяўленню чалавека самая лепшая навуковая псіхалогія».

Аднак Грум прытрымліваецца іншай думкі, быццам звяртаюцца з артыкуламі «Пра нар-

мі будуюцца на прыцыпе пансексуалізму, пануюць любоў і згода».

...Губляюць галовы ад узаемакаханна неразлучныя сяброўкі-пляткаркі Тарбула і Афра... Юта кахаецца з Клефам... Юлія Гапіт да паталагічнай рэўнасці любіць сваю пасіўную ляльку Гізелу... Служанка Тэрэза настолькі любіць сваю пані, што гатова ў любую хвіліну аддацца з ёй каханню... Эма робіць усё магчымае, каб П'яны мастак мог любіць не толькі віно, але і віно каханна стала яму па густу... Клікот уяўляе, што любіць паненку, якая жыве насупроць. Але калі тая прапануе яму сябе, жадае застацца сам-насам і працягвае хакаць сваё ўяўленне... Атар Прэліх, які згвалціў некалі трынаццацігадовую Хану, з'яўляецца да яе, і, прамовіўшы, як заклінанне: «Першага ніколі не забываюць!» — робіцца чарговым...

Але ад каханна да нянавісці — адзін крок: Хана забівае Прэліха. Труп яго аказваецца пасярод вуліцы, і па горадзе разносіцца вестка пра неверагодную падзею. Усе так усхваляваны, што амаль не заўважаюць «недзе на беразе» чырвонае зарыва. І толькі калі яно знікае, і ўсё зноў пагружаецца ў змрок ночы, чуюцца нечы аб'яквы каментары: усяго толькі саломы і некалькі дошак... Ці ж гэта пажар?..

Каханне, мякка кажучы, — вось адзіны пажар, які патрэбны жыхарам Гога. Толькі ў яго яны гатовы да бяскончасці пад-

Сцэна са спектакля.

Не словам адзіным

Што і як мы бачым на тэлеэкране

— БАЧЫЎ ВАС нядаўна па тэлевізары. Нешта няважна вы глядзеліся... — Мой твар, вядома, выцягнуўся, а чалавек, які сказаў гэта, прадоўжыў. — Ды не, не ў вас справа. Непісьменная яны там святло ставяць. А святло ў нашай прафесіі — вялікая рэч.

Прафесійны кінааператар, які амаль тры дзесяці гадоў адпрацаваў на кінастудыі «Беларусь-фільм», заслужаны дзеяч мастацтваў рэспублікі ведаў пра што гаворыць... І я падумала вось што. Можны з нас можа меркаваць пра сваю знешнасць, як хоча. Але Пугачова таксама лічыць, што ў жыцці яна значна лепшая, чым на экране. Але што з гэтай прычыны думаюць тыя, што па абавязку сваёй прафесійнай дзейнасці з дня ў дзень, з году ў год маюць справу з паказам на тэлебачанні розных людзей? Ні шматгадовы вопыт удзелу ў перадачах рэспубліканскага тэлебачання, ні рабочыя кантакты з рэжысёрамі і аператарамі не даюць мне магчымасці з упушчэннем сказаць, што да гэтай далікатнай праблемы ёсць цікавасць, якую мы звычайна звязваем з высокім прафесіяналізмам.

Тэлевізійнаў можна зразу мець. Аператыўная работа прывучыла іх бачыць у выяўленні толькі тал званую функцыю. Не-здарма ў гэтым асяроддзі існуе

свая лексіка: чалавек у кадры і чалавек за кадрам. А як выглядае гэты чалавек? Ці здольны тэлевізійны партрэт перадаць яго псіхалогію, індывідуальнасць? Ці можа адлюстраванне дапоўніць яго асобу нейкімі непартрэтнымі рысамі? У тэорыі распрацавана цэлая канцэпцыя, якая сцвярджае, што тэлебачанне — гэта «рэнтген характару». Значыць, не толькі словам, а і электронным прамем высветліць сутнасць героя. Але вось на практыцы...

НЕ ТАК ДАЎНО запісвалі мы перадачу з удзелам двух лаўрэатаў Дзяржаўных прэмій ССРСР — эстонскім рэжысёрам-аператарам Арва Іха і беларускім аператарам Таццянай Логінай. Прызнаюся, мая ўвага была цалкам занята гутаркай з імі... Пасля «эфіру» перадачу адзначылі на агульнарэдакцыйнай «лятучцы». Гордая за нас траіх, пры сустрэчы сказала пра гэта Таццяна.

— Ну і што? — расчаравана прамовіла яна. — Кепска яны працуюць. Ніводнага добрага кадра...

Спрантыкаванае вока аператара заўважыла статычныя планы, прымітыўную мізансцэну, прамое святло, якое забівае плоскасць экрана.

— Няўжо яны гэтага не бачаць? У першую чаргу гэта павінен бачыць рэжысёр...

Не будзем спрачацца аб тым, колькі ў глядацкай масе знойдзецца людзей, якія вось гэтак жа прафесійна здольны ацаніць відэарад нашых тэлевізійных праграм. У гледача ёсць свая і, трэба сказаць, дакладная ацэнка:

— Мала дынамізму, сумна, расцягнута, доўга. Шмат гавораць і мала паказваюць...

Усё гэта давалася пацучы ад удзельнікаў абмеркавання беларускіх тэлепраграм для моладзі пад час іх сустрэчы з творчымі работнікамі тэлебачання. Глядач па-свойму сказаў пра тыя недахопы, якімі пакуль грашаць тэлевізійныя выпускі. Калі тэлебачанне вынайшлі дзеля таго, каб паказаць жыццё, а не расказаць, як у газеце і на радыё, то форма, у якой гэта робіцца, становіцца такой жа важнай, як і змест. Іншымі словамі, любая тэлепраграма — гэта відовішча.

ГЛЯДЖУ суботні выпуск пад рубрыкай «Літаратура і час». Актуальная, сур'езная тэма. Удзельнікі перадачы гавораць пра факты станаўлення мастацкай думкі на Беларусі, пра сувязь літаратурнага светапогляду з сучаснымі падзеямі. Тут і пытанні адносінаў да творчай інтэлігенцыі, і праблема развіцця беларускай мовы. Прынцыповы і неабходныя сэнны тэмы. Ведаючы ўнутрытэлевізійную «кухню», адчуваю, колькі працы давалася ўкладзі ў стварэнне гэтай перадачы рэдактару. Не так проста прымушыць людзей гаварыць перад камерай востра, эмацыянальна, шчыра. А што ж зрабіў рэжысёр, каб падмацаваць старанні рэдактара? На мой погляд, ён зрабіў усё. На перадачу атрымалася манатонная, згубіла вастрасць, у доўгіх агульных планах, калі не разгледзець твару таго, хто га-

ворыць, у традыцыйным, як на групавым фотаздымку 50-ых гадоў, размяшчэнні людзей у студыі, у мантанжы, дзе чыста тэхналагічна «ўрэзаны» асобныя твары, і гэтыя «ўрэзкі» не вяртаюцца з логікай думкі, якую другі ўдзельнік у гэты час выказвае «за кадрам». Не кажу ўжо пра адсутнасць цікава аформленага інтэр'ера, пра тыя магчымыя выяўленчыя «дробязі», якія з дапамогай спецэфектаў прывабілі б вока да экрану... Гэта — узор тыповай студыйнай трансляцыі, калі рэжысёр за шырокай спіной журналіста не абдыжарвае сябе мастацкім пошумам. Больш за тое. Бачу тут тую прыкрасу з'яву, перад якой даўно «губляюцца» творчыя работнікі, што адназначна за эстэтычную якасць перадачы: назва «з'ява» — своеасаблівы «тэхналагічны синдром». Што перш за ўсё ставіць галоўнай прычынай нізкага ўзроўню вяршання? Слабую тэхналагічную базу? Паводле старажытнага прыніцыпу — дай мне пункт апоры!...

На самой справе, з «і» нічога не атрымліваецца, калі няма самастойнага мастацкага мыслення, калі хочаце — тэлевізійнай прафесійнай культуры.

НЕЯК на атэстацыі рэжысёраў рэспубліканскага тэлебачання рызыкнула задаць пытанне:

— Над якімі перадачамі вам больш за ўсё падабаецца працаваць?

І пашкадавала, што спыталася пра гэта. Таму што замест творчай праграмы, у якой рэжысёр мог бы выказаць асабістае «я», пачула:

— Над тымі, пад якія даюць добрую тэхніку.

Так, пастанавы недахоп сучасных тэхнічных сродкаў не садзейнічае творчасці, а рэспуб-

ліканскаму тэлебачанню не хапае тэлевізійных журналісцкіх камплектаў, апаратных відэамантанж і яшчэ шмат і шмат чаго. Але звачым на рэальнасць: вось, увялі, наша тэлебачанне займела раптам усю патрэбную дарогу тэхніку, якую часам можна ўбачыць у замежных кінафільмах (у рэшце рэшт яе ж можна купіць!). Але дзе ўзяць добра навучаныя, творчыя кадры рэжысёраў і аператараў — у такой колькасці, каб тэхніку гэтую з толкам скарыстоваць?

Неяк у апаратнай пацінавіласці ў відэаінжынера:

— Вось у вас такія адмысловыя спецэфекты, — на экране, змяняючы адзін аднаго, белгі калерыявы кропкі, квадраты, кругі. — Чаму мы не бачым гэтага па хатнім тэлевізары?

— Таму што толькі некалькі чалавек, — былі названы чатыры тэлевізійныя рэжысёры, — могуць імі карыстацца...

Нядаўна з'явілася яшчэ адна навінка — электронны аловак. Як належыць, рэжысёры здалі тэхнікум. Ні ў адной перадачы пакуль гэтай навінкі не бачна.

У былыя гадзі тэлевізійнікі маглі толькі марыць пра пяць камер у студыі, пра відэамантанж, пра кампактную здымачную тэлекамеру. Сёння ўсё гэта ёсць. Але перадачы на жергоне нашых тэлежысёраў «не ствараюцца», а «выдаюцца». На патуку, на аднастайным канвее... Здаецца, меў рацыю І. Ільф, калі абясаў: «Вось і радныя вынайшлі, а шчасця ўсё няма...»

СТЭРАТЫПЫ, асабліва калі яны склаліся ў вузкім асяроддзі, з цяжкасцю падаюцца ломцы. Падазраю, што ўся тая арганізацыйная сумятня, якая звычайна суправаджае работу

Сезон адкрыецца заўтра

Але самае страшнае аказваецца тое, што агідны, з ліпкімі рукамі Отмар Прэліх не забіты вяланчэлю Ханы, а толькі аглушаны ёю. І не па ім выконваюць жалобны марш бацька Квірын і кат Капс, — яны спрабуюць заглушыць сваёй музыкой вяланчэль. І хочацца прывесці словы герані «Здзяў» фру Альвінг: «У нас працягваюцца не толькі тое, што перайшло да нас па спадчыне ад бацькі з маці, але даюць сябе знаць і ўсялякія аджыўшыя паняцці, вераванні і да таго падобнае. Усё гэта ўжо не жыве ў нас, але ўсё-такі сядзіць моцна і нам не выжыць яго. Варта мне ўзяць у рукі газету, я так і бачу, як шыхарыць паміж радкоў гэтыя магільныя выхадцы. Так, правільна, уся краіна кішыць такімі зданямі, відаць, яны незлічоныя, як пясак марскі. А мы такія няшчасныя базліўцы, так баімся святла»...

Такое здарэнне ў горадзе Гога. Гратэск, калі верыць венгерскаму пісьменніку Іштвану Эркеню, як мастацкая форма ёсць «рэакцыя XX стагоддзя на XIX стагоддзе і папярэднія часы». Можна дадаць — вымушаная рэакцыя, своеасабліва прышчэпка, якую робіць сваім спектаклем Эдзі Майарон ад цяжкой, пакутлівай хваробы — абывакавай распусці і адначасова, хваравітай чалавечай «правільнасці». У канцы мінулага стагоддзя яе дыягнастуе Ібсен. У першай трэці нашага стагоддзя Слаўка Грум (не толькі літаратар, але доктар медыцыны і псіхіятр) робіць ускрыцце гнайніка. У канцы стагоддзя, выцягнуўшы на сцэну хваробатворных зданяў, што стаяць адной нагой у магіле, і зрабіўшы ін'екцыю гледачам, наш лялечны тэатр дае матчымасць перахварэць на гэтую хваробу ў аблегчанай форме экспрэсіянізму.

У гэтым — тэрапеўтычная каштоўнасць «Здарэння ў горадзе Гога» з яго адказам на пытанне, не зададзенае Сфінксам будучаму фіванскаму цару. Што ж да значэння формы, то пра яго наўрад ці скажам лепш за Казіміра Эдшміда, які ўжо цытаваўся: «Можна здарыцца, што экспрэсіянізм прывядзе да вялікіх дасягненняў. Мы б прынялі іх на свае плечы. Можна здарыцца, мы зразумеем, што прызначаны для спраў не настолькі вялікіх, што мы не дасягнулі сваёй мэты. Але нават у гэтым выпадку ў нас быў сэнс. Мы нібы падрыхтавалі шлях нечаму іншаму, больш вялікаму, таму, што толькі пазней уварвецца ў наша жыццё»...

Барыс СВЯТЛОУ.

рэжысёра над перадачай — з'яўкі, выклік людзей, рэпетыцыі, агучванні і да т. п. — у сённяшняга рэжысёрскага пакалення лічыцца сапраўднай творчасцю! Сярод многіх праблем, якія стаяць сёння перад Беларускім тэлебачаннем, адна з самых галоўных — выхаванне і падрыхтоўка новага пакалення тэлевізійнай рэжысуры, якое здолела б узняць на сучасны мастацкі ўзровень рэспубліканскае тэлебачанне. І ў абласных студыях, і ўвогуле на БТ настаў час змены пакаленняў. Калі журналісты штогод маюць выпускнікоў факультэта журналістыкі БДУ, але ўсе іншыя тэлевізійныя прафесіі... Прантычна ў нас няма школы рэжысёраў для тэлебачання, хоць навукаўныя ўстановы, дзе «навукаўчы рэжысуры», ёсць. Перыядычна выпускае некалькі чалавек Беларускае тэатральна-мастацкі інстытут, некаторыя супрацоўнікі ТБ навукаўцы ў Мінскім інстытуце культуры (дзе ўвогуле няма такой дысцыпліны, як тэлевізійная рэжысура). Няма ў рэспубліцы навуковых устаноў, дзе рыхтаваліся б апэратары для тэлебачання. Між тым, у штаце БТ ёсць людзі, якія маюць спецыяльную адукацыю і шматгадовы вопыт сапраўды творчай работы, які ў адпаведных умовах навучання зрабіўся б шмат каму карысным.

Тэма якасці, пра якую шмат гавораць нашы сродкі масавай інфармацыі, у тым ліку і тэлебачанне, закрываюць і ўласна рэспубліканскае тэлебачанне. Высокі прафесійны ўзровень тэлебачання — гэта сапраўды эфектыўны інструмент уздзеяння на аўдыторыю (лепш адзін раз убачыць, чым сто разоў пачуць). Тэлебачанне моцнае гэтым — «карцінкай».

Ніна ФРАЛЬЦОВА.

Па даўняй традыцыі ў Міжнародны дзень музыкі адкрывае канцэртны сезон Беларускае дзяржаўнае філармонія. Сёлетні, 51-шы сезон пачнецца выступленнем добра вядомага ў рэспубліцы калектыву — Дзяржаўнага Малога сімфанічнага аркестра Саюза ССР пад кіраўніцтвам народнага артыста СССР Юрыя Сіманова. У праграме першага вечара — уверцюра да оперы «Тангейзер» Р. Вагнера, Сімфонія рэ мінор С. Франка, уверцюры і арты з опер заходніх кампазітараў. Салістка — лаўрэат Ленінскай прэміі Марыя Бішу.

Тры дні прадоўжацца гастролі маскоўскага аркестра. У праграме з твораў М. Рымскага-Корсакава, Д. Шостаковіча, І. Стравінскага возьме ўдзел лаўрэат міжнародных конкурсаў піяніст Міхаіл Петухоў. Сустрэча з вядомым калектывам чакае і юных аматараў музыкі: Малы сімфанічны і музыказнавец Белдзяржфілармоніі Анатоль Парэцкі адкрываць цыкл «Маленькія сімфоніі для вялікага аркестра», прызначаны для школьнікаў 5—7 класаў.

Прыхільнікаў мастацтва чакаюць сустрэчы з многімі вядомымі музыкантамі краіны. Сярод іх акадэмічныя сімфанічныя аркестры — Літоўскай ССР (мастацкі кіраўнік Ю. Домаркас) і Украінскай ССР (мастацкі кіраўнік І. Блажкоў), сімфанічны аркестр Люблянскай філармоніі з Югаславіі, Літоўскі камерны аркестр пад кіраўніцтвам С. Сандэцкіса, Дзяржаўны Ленінградскі камерны аркестр пад кіраўніцтвам Р. Мартынава і інш. Дзяржаўны акадэмічны рускі хор Саюза ССР, Маскоўскі камерны хор, Акадэмічны хор Латвійскай ССР і Акадэмічная харавая капэла з Арменіі пад кіраўніцтвам такіх выдатных майстроў, як У. Мінін, І. Цэпіціс, О. Чакіджан, выступаюць з сольнымі праграмамі, а таксама разам з нашымі калектывамі — Акадэмічным сімфанічным аркестрам і Дзяржаўным камерным аркестрам БССР.

Да нас прыедуць піяністы Эліса Вірсаладзе, Дзмітрый Аляксееў, Андрэй Гаўрылаў, Міхаіл Плятнёў (дарэчы, мы ўпершыню сустрэнемся з ім і як з дырыжорам сімфанічнага

канцэрта), спевакі Ірына Архіпава, Сяргей Лейферкус, Галіна Калініна, Віргіліус Нарэйка, Анатоль Салаўяненка, інструменталісты Наталля Шахаўская, Ігар Ойстрах, Марына Яшвілі, Гасцямі будуць камерныя ансамблі амаль з усіх саюзных рэспублік.

Абедзве канцэртныя залы прапануюць у новым сезоне 27 абанементаў і 15 цыклаў. Значная частка з іх — для дзяцей і юнацтва. У рамках абанемента № 8 пачне сваю работу маладзёжны музычна-дыскусійны клуб «Знайсці ў сабе слухача», канцэрты-пасяджэнні якога падрыхтавалі музыказнавец Міхаіл Казінік і Дзяржаўны камерны аркестр БССР. «Сімфанічныя вечары» і «Літургія. Легенда і міф» — абанемента Акадэмічнага сімфанічнага аркестра БССР. Сваіх слухачоў маюць ужо традыцыйныя абанемента «Для настаўнікаў г. Мінска», «Літаратурна-музычныя вечары для моладзі», «Вечары джазавай музыкі», шэрагі абанементаў розных жанраў для музыкантаў-прафесіяналаў.

У зале БДФ пройдуць аўтарскія вечары гасцей Мінска Р. Шчадрына, А. Шнітке, С. Губайдулінай, а таксама беларускіх кампазітараў У. Алоўніка-

ва (да 70-годдзя з дня нараджэння), У. Будніка і традыцыйны — маладых аўтараў (у рамках фестывалю «Мінская вясна»).

Напярэдадні свята рэспублікі — 70-годдзя БССР і Кампарты Беларусі шырока прадстаўлены беларускія калектывы і салісты, якія выступаюць з новымі праграмамі. Менавіта ім аддадзена большая частка філарманічных вечароў.

Перад пачаткам кожнага канцэрта ў вялікай зале БДФ слухачы змогуць наведаць філарманічны музей, пазнаёміцца з гістарычнымі старонкамі музычнага жыцця рэспублікі, паглядзець старыя афішы, праграмкі канцэртаў. У фая залы іх чакаюць рэкламныя лісткі з абвесткамі далейшых канцэртаў. Для тых, хто набыў абанемента, прапануецца і новая форма інфармацыі пра дату канцэрта — паведамленне па тэлефоне.

А каб лепей пазнаёміцца са сваім слухачом, вызначыць супольна з ім далейшыя напрамкі канцэртнай работы, выслухаць ягоныя прапановы і пажаданні — філармонія мяркуе правесці канферэнцыю аматараў музыкі, сталых наведвальнікаў сваіх залаў.

В. ГАЛІНА.

Труба, валторна і...

З 23 верасня ў Мінску праходзіць Усесаюзны конкурс музыкантаў-выканаўцаў на медных духавых інструментах. Багата гэтымі днямі работы ў журы, якое ўзначальвае заслужаны дзеяч мастацтваў РСФСР галоўны дырыжор Сапецкай Арміі А. Міхайлаў: праслухаць каля паўтараста маладых

удзельнікаў, вызначыць лепшых... Музыканты, адзначаныя прэміямі і дыпламамі, будуць названы амаль праз тыдзень — 6 кастрычніка падводзіцца вынікі конкурсу, мае адбыцца традыцыйны канцэрт лаўрэатаў. Новыя імёны, вядома, паведаміць і «ЛіМ».

Наш кар.

«Камерата» на фестывалі

У Паневяжысе прайшоў першы ў краіне міжнародны фестываль вакальнай джазавай музыкі. Фестываль (ён дзясць будзе адбывацца праз год) быў даволі прадстаўнічы. Апрача калектываў з Літвы, у ім удзельнічалі «Свінг сінг секстэт» з Эстоніі, «Спірытуал сінгерз бэнд» з Вроцлава і «Нью свінг квартэт» з Югаславіі.

Сярод запрошаных арганізатараў фестывалю быў і мінскі

ансамбль «Камерата» (пад кіраўніцтвам Алега Шыкунова), які на спэне Палаца культуры «Экранас» паказаў праграму з твораў джазавай класікі — кампазіцыі Д. Элінгтона, Д. Гершвіна, О. Пітэрсона. «Камерата», калектыву, вядомы як выканаўца пераважна акадэмічнай музыкі, плануе выступіць з новай праграмай і на джаз-фестывалі ў Віцебску, у Тарту.

Ч. КАСІНАС.

У дзень нараджэння залы

Сёлета зала Беларускай дзяржаўнай філармоніі адзначыла свята. 20 гадоў назад тут адбыўся першы з многіх тысяч канцэртаў, якія дазваляюць цяпер назваць гэтую залу галоўнай. Колькі праслаўленых артыстаў аданілі яе гасцінасць і зычлівасць! Але для ўсіх без выключэння выступаць тут — заўсёды сур'ёзны экзамен.

І як цудоўна, што «дзень нараджэння залы» супаў з канцэртна-народнага артыста РСФСР прафесара Маскоўскай дзяржаўнай кансерваторыі Віктара Мяржанава. Выдатны савецкі піяніст выступае ў нашым горадзе не ўпершыню. Магчыма, таму ў артыста адразу ж наладзілася тая двухбаковая сувязь з залай, што ўзнікае ў атмасферы ўжо заваяваных слухачскіх сімптатых.

Лёгкае дакрананне да інструмента — і быццам з цішыні нараджаецца светлая пазія шуманаўскай «Арабескі». У трактоўцы самых папулярных і цяжкіх твораў фартэпіянага рэпертуару — «Карнавала» Р. Шумана і Балады соль-мінор Ф. Шапэна — В. Мяржа-

наў праявіў якасці, якіх бракуе ў фартэпіянным выканальніцтве: палкі тэмперамент, але без эмацыянальных перабольшанняў, бліскучую віртуознасць, але без знешніх эфектаў, арыгінальнасць выканаўчай версіі рыцарска-ашчадным стаўленні да аўтарскай задумы.

У Пятай саняпе А. Скрабіна прывабіла «выканальніцкая» рэжысура. Піяніст нібы падкрэслівае асаблівае кампазітарскае стылю А. Скрабіна — спалучэнне вытанчанасці гарманічнай мовы з класічна стройнай формай. У інтэрпрэтацыі пяці мазурак Ф. Шапэна (з розных опусаў) В. Мяржанаў імкнецца дакладна перадаць найтонкія дэталі мініяцюры і надаць музычнаму апавяданню выразнасць багатых адценняў чалавечай мовы.

Звездаеш радасць адкрыцця, калі сустракаешся з мастаком адухоўленым, які жывіць сваю творчасць пастаянным пошукам і які заваблівае ў гэты пошук іншых.

У. НЕХАЕНКА,
старшы выкладчык
Беларускай дзяржаўнай
кансерваторыі.

Адзін з найстаражытных

Гуслі, як і цымбалы, — адзін з самых старажытных інструментаў свету. Многія народы далі ім сваю назву на роднай мове: кантэле, кокле, кесле і г. д. А проста іх называюць рускімі, фінскімі, латышскімі, беларускімі гуслямі.

У Старажытнай Русі, у склад якой уваходзілі і беларускія землі, гуслі набылі значэнне ўсенароднага інструмента. Ім належала асабліва роля: яны — неад'емны предмет побыту: на іх іграюць на гулянках, пірах, вяселлях, каляндарных святах, пра іх спяваецца ў народных песнях. Росквіт майстэрст-

Яна іграе на гуслях, удасканаленых на рубяжы XIX—XX стст. М. Прывалавым сумесна з В. Андрэевым. «Гэты самы быты інструмент нашых продкаў, якому шмат стагоддзяў, я палюбіла за прыгожы тэмбр і іграю з вялікім захапленнем, — гаворыць Ганна Паўлаўна. — Іграю на канцэртах, для гасцей горада, іграю дома сваім сябрам».

Творчую струнку абудзілі ў ёй маляўнічыя вяселлі, іншыя свята, якія ладзілі ў вёсцы, дзе жылі яе бацькі. Асабліва вабіла ігра «дзедаўскіх» гурткоў. Яны захапілі яе сваёй самабытнасцю, прастатой... Ганна Кавалёва — ураджэнка Полацка, пасля заканчэння 8 класаў паступіла ў педвучылішча. У гады вучобы захапілася гісторыяй роднага горада, дзе так адчуваецца дух даўніны. Апанавала Ганну мара: адрадзіць гуслі — адкрыць забытую старонку гісторыі...

Скончыла Гомельскае музычылішча, працавала кіраўніком ансамбля прафтэхадукцыі «Сіверка», потым паступіла ў Ленінградскі інстытут культуры. Будучы студэнткай, пазнаёмілася з узорами гусляў у музеях Ленінграда, з беларускай батлейкай. Старанна вывучала дакументы, старадаўнія гуслі з калекцыі Прывалава, Раманова, даследавала шляхі з'яўлення гусляў на Беларусі. Пасля, вярнуўшыся дадому, арганізавала навучанне на гуслях у культасветвучылішчы Віцебска і дасягнула поспехаў у любімай справе.

«Пастаянна абнаўляю праграму, — гаворыць Ганна Паўлаўна. — Да 500-годдзя Скарыны падрыхтавала п'есы з «Полацкага шытка». Вось толькі амаль увесь рэпертуар беларускіх гусляраў іграюць з рукапісаў, бо нотных публікацый няма».

Свет нашых народных інструментаў багацее: беларускія майстры ўдасканалілі ліру, дудачкі, стварылі іх сямейства... У чароўным царстве гукаў зойме належнае месца і найстаражытны голас гусляў.

З. НАСЦЕНКА.

Іграе Ганна Кавалёва.

ва ігры гусляроў прыпаў на эпоху феадалізму, калі гусляры былі вестунамі і леталісамі асноўных падзей жыцця народа і ўдзельнікамі ўсіх урачыстасцяў. Княжацкі пір, дзе хваліліся незлічонай казной, добрым канём, сілай і удачай, прыгожай дзяўчынай, не быў пірам, калі на ім весела і заўзята не ігралі танцы гусляры і не «заводзілі прыпевак».

Сёння цікавае да свайго кроўнага, да ўсяго «дзедаўскага» робіцца ўсё больш шырокай. Перажывае новы ўздым і народна-інструментальная музыка. Ужо больш чым 10 гадоў педагог Віцебскага культасветвучылішча Ганна Кавалёва вучыць моладзь ігры на гуслях. Яе выпускнікі іграюць у ансамблі «Сярэбраныя струны».

Сярод падзей мастацкага жыцця Беларусі м'якабласной выстаўцы, што праходзіла ў жніўні ў Мінску, належыць асобае месца. Гэтая выстаўка адбылася амаль праз дваццаць год пасля падобнай жа экспазіцыі.

Зразумела, чакаць ад выстаўкі якога-небудзь эпахага гледача, што стала апошнім часам звычайным арыбутам прадстаўлення твора мастацтва, было б проста недарэчна. Выстаўка традыцыйная. Але ў адрозненні ад іншых яна выключыла такі звыклы прынцып ацэнкі, як «удача» ці «няўдача». Экспазіцыя, што складалася з работ брэсцкіх, віцебскіх, гомельскіх, гродзенскіх і магільёўскіх мастакоў, прадэманстравала вельмі канкрэтны пласт мастацтва даволі поўна і падрабязна. Гэта сур'ёзны матэрыял для мастацтвазнаўчага аналізу, якому супрацьпаказаны эмацыянальна-густавы падыход і паспешлівае абагульненні, нахталт: «А, гэта ж перыферыя, правінцыя... што з яе возьмеш!»

ЯКОЕ Ж агульнае ўражанне ад выстаўкі? Увогуле добрае. Менавіта аб правінцыялізме сёння ўжо нельга гаварыць — экспазіцыя не ступае іншым рэспубліканскім як па тэматычнай разнастайнасці, так і па мастацкаму ўзроўню. У абласцях працуюць не толькі добра знаёмыя нам па шматлікіх папярэдніх выстаўках П. Данэлія, Д. Алейнік, М. Казакевіч, А. Захараў, І. Рудчык, У. Церабун, Э. Белагураў, С. Абрамаў, але з'явіліся і новыя імёны (у тым ліку і дэбютанты), ад якіх можна шмат чаго чакаць.

У «геаграфіі» экспазіцыі з'явіліся вельмі рэдкія раней на выстаўках гарады Полацк, Ліда, Ветка, Ваўкавыск, Рэчыца. Нарэшце адыходзяць рэцэдывы строга рэгламентаванай «цэнзурнай палітыкі» — калі нехта спрабаваў асаджаваць мастакоў, а часам і дырэктыву здымаць са сцен твора. Мастакі самі зрабілі адбор работ, са-

мі зрабілі экспазіцыю і ў якасці гаспадароў Палаца мастацтваў прадстаўлялі сябе на вернісажы.

Зразумела, што такая дэмакратызацыя мастацкай палітыкі яшчэ шмат у чым нязвычайная. Не ўсе аказаліся да гэтага гатовымі, таму на выстаўку трапілі і проста слабыя, выпадковыя рэчы. Відаць, мастакоўскую адказнасць перад сабою і часам яшчэ трэба выходзіць.

Абсалютная большасць твораў, за выключэннем работ аб часах сталіншчыны, а таксама работ, дзе на першым месцы пластычны эксперымент, маглі б па свайму зместу ўвайсці ў

рэсленасць лірычнага краявіду прадстала як адна з найважнейшых характарыстык гэтага жанру (Д. Алейнік, А. Багустаў, Я. і Л. Пакаташкіны); у скульптурным партрэце ўсё больш увагі надаецца «рукатворнасці» пластыкі (Г. Буралкін, К. Аляксееў, Д. Папоў); спавядальна-асабістыя інтанацыі праходзяць і ў кампазіцыйнай скульптуры (У. Церабун, А. Гвоздзікаў).

Калі абагульніць тэмы, сюжэты і вобразы выстаўкі, дык кідаецца ў вочы, як часта і нават дэманстравана мастак выносіць на агульны суд менавіта сацыяльныя, маральныя катэгорыі — «чалавек і прадмет»

Ж. ЧЫСТАЯ. Прахожы аб Гесэ. Алей. 1987.

БЕЗ САМАЗАСТАКОЕНАСЦІ

экспазіцыі, што ладзіліся па інерцыі застоўных гадоў. Уласна кажучы, менавіта гэта і выклікала папрокі з боку мастацкай грамадскасці. Прэтэнзіі такога роду дастаткова сур'ёзныя, але яны са сферы эмацыянальнага ўспрымання мастацтва. Так, адлюстраванне рэчаіснасці ва ўсіх яе складанасцях і супярэчлівых калізіях, якія добра прадэманстравала сучасная публіцыстычная літаратура, для пластычных мастацтваў пакуль што толькі праграма на далёкую перспектыву. І тым не менш творы, выкананыя насуперак стэрэатыпам мыслення апошніх дзесяці гадоў, на выстаўцы былі.

Размова, зразумела, ідзе не аб скараспелых карцінах пад умоўнай назвай «У гушчы перабудовы». Размова аб іншым. Напрыклад, узрасла ўдзельная вага філасофска-алегарычных рашэнняў тэматычнай карціны (А. Малей, С. Палякоў, У. Качан); эмацыянальная ак-

(М. Дундзік), «цывілізацыя і прырода» (С. Цімохаў), «твар і маска» (А. Концуб, У. Рубцоў), «час і памяць» (Э. Куфко, Б. Кузьміноў), «мастак і мадэль» (У. Коўзусь, М. Палкоўнічэнка).

Некаторыя мастакі спрабуюць даследаваць вострыя, а дакладней кажучы, болевыя праблемы айчынай гісторыі і сённяшняга дня.

Такія карціны, як «Стары блазен», «Сляпяныя» і «Выбар» Ю. Нікіфарова, «Дэфармацыя асобы» А. Малей, «Вясельнае падарожжа» А. Концуба, «Мая радаслоўная» У. Рубцова, «Табе, чалавек» Г. Мазурава, няпростыя па форме і нялёгка для імгненнага ўспрымання. Яны шчасліва пазбаўлены тых прыёмаў, якімі ствараліся карціны, дзе ўсё міла, прыемна, да непазнавальнасці прыгожа... і відавочна непадобна на тое, што мы бачым вакол сябе. Такого роду творы (тут я яшчэ прыгадаў палотны В. Куфко, У. Качана, С. Грынкевіча) маюць выразны сэнсавы, праграмны характар. Складаецца ўражанне, нібыта мастак сам сябе абараняе ад нейкіх падсвядомых, падспудных унутраных калізіяў — скрытнае праз дэманстраваную «шчырасць», увесь час падкрэслівае, як ён заняты капітальнымі, вечнымі пытаннямі чалавечага быцця.

Гэта, зразумела, не больш чым гіпотэза, але яна пэўным чынам пацвярджаецца не толькі гэтай выстаўкай, але і творчасцю мінскіх мастакоў.

Тэма чалавечых кантактаў, узаемаўзаемнага ставіцца некаторымі ўдзельнікамі выстаўкі ў форме пытання, папярэджання, трывожнага роздуму. Карціны «Апошнія кветкі года» А. Малей, «Расчыненае акно» Р. Ландарскага, «Змова» С. Палякова, «Чырвоная лямпа» А. Канавалава рашаюць, па сутнасці, такія філасофскія праблемы, як суадносіны «я» і «не я». У падобных творах гучыць пытанне аб духоўнай еднасці людзей.

У жывапісных творах у якасці «рэквізіту» скарыстоўваюцца такія мастацкія сістэмы, як тэатралізацыя, алегорыя, прымітыў, «цытаты» з мастацтва мінулых часоў. Іх «рэквізітнасць» у тым, што названымі сродкамі карыстаюцца даволі свабодна, іх выбіраюць і камбінуюць па жаданні. Тут на першым месцы не столькі творчая неабходнасць, як вынаходлівасць мастака. Творчасць Ю. Нікіфарова, У. Рубцова і шэрагу іншых гэта пацвярджае. Калі ў мастацтве ёсць фасадны бок, дык павінны існаваць і глыбінныя з'явы, якія маюць адносіны не столькі да стыльвых характарыстык, як да сферы творчага ўсведамлення.

Часта гавораць пра тое, што мысленне мастака 80-х гадоў набывае большую ў параўнанні з мінулым шматпластавасць,

палярнасць і супярэчлівасць. Сапраўды, пакаленне мастакоў «бацькоў» валодае больш цэльным і кампактным мысленнем. І гэта нельга разглядаць як адмоўную з'яву, магчыма, нават наадварот. Справа ў тым, што ўнутраны свет мастакоў старэйшага пакалення характарызуецца той трываласцю, якая для іх малодшых калег з'яўляецца мэтай, якую цяжка дасягнуць.

У гэтым сэнсе лёгка прасачыць глыбінную вобразна-пластычную эвалюцыю жывапісу П. Данэлія. На змену «графічнаму» прастораву геаметрызму ягоных ранейшых работ з'яўляецца пругкая жывапісная плаўнасць, каларытны аналіз. І ў апошніх творах І. Фецісава эвалюцыя пластычных ідэй дазваляе гаварыць пра новыя нюансы ў творчасці мастакоў старэйшага пакалення. Ад жанру ён здолееў рэзка пайсці наперад, стварыўшы такія палотны, як «Разведчыкі» і «На зямлі Афганістана». Апошняя асабліва прыцягвае ўвагу гледачоў: на гэту трагічную тэму ў савецкім жывапісе работ няма. Аднак, творчасць іншых мастакоў, калі меркаваць па экспазіцыі, нібыта «застаялася» ў часе. Па стылістычных прыёмах, аднойчы знойдзеных, па тэмах, па апрабаваных рэцэптах, што ператварыліся ў штампы і стэрэатыпы. Я маю на ўвазе работы П. Явіча, У. Кухарова, М. Ягоравай.

І вельмі многа на выстаўцы гэткай паўсённяй сузіральнасці, асабліва ўласцівай акварэлістам. Пра гэта яскрава гавораць нават назвы работ: бясконцыя «вясны» і «восені», «цёплыя вечары» і «сонечныя дні», «першы снег» і «змярканне», «туманы» і «захады». Зразумела, сярод іх ёсць і эфектныя, прыгожыя, якія б маглі ўпрыгожыць інтэр'ер, пацешыць вока... Але сёння гэтага ўжо мала.

Сёння сацыяльны статус выяўленчага мастацтва ў нашым грамадстве да жалю нізкі. Гэта выстаўка таксама не дае падстаў для аптымізму. Магчыма, мастацтва проста перастала быць спосабам спасціжэння свету. І, аднаўдана, паніжаецца маральны прэстыж мастака?

Патрэбна велізарная планарная і мэтанакіраваная праца па эстэтычнай асвете. Час вымагае актыўнасці мастака ў фарміраванні вобраза і стылю жыцця, у асэнсаванні традыцыі і захаванні майстэрства. У гэтым сэнсе выстаўка твораў абласных мастакоў марна не прайшла. Не будзем загадваць, што будзе наперадзе. Мы жывём у дынамічны час. Так сёння «статус» беларускага выяўленчага мастацтва вызначаюць сталічныя мастакі. Але ці доўга захавецца такое становішча?

Барыс КРЭПАК.

С. ПАЛЯКОУ. Мастакі і іх музы. Алей. 1987.

М. МАЕУСКІ. Рэвнiем. Алей. 1988.

3 паэтычнай пошты

Анатолий ДЭЫШ

У грудзі б'юць: маўляў, мы за народ,
Жыццём сваім ахвяраваць гатовы,
І пройдзем скрозь агонь, вяду і лёд
Дзеля яго. І словы... словы... словы...

Нашто крычаць, скажыце, без патрэб?
Ад крыку не прыбудзе ў краме хлеба.
Араты ў полі моўчкі сее хлеб —
У грудзі біць няма яму патрэбы.

Міхась КУРЫЛА

Асенні сад зноў лісцем зацяршаны,
і веснічкі пры уваходзе — насцеж...
Як самае святое, непарушанае жыве тут цёплы успамін пра маці.

У сад акно цяпер не расчыняецца,
зашпакляваны шыбы да вясны.
Над градкамі яна ўжо не схіляецца,
ды ўсё не верыцца... Чакаецца.
Прыходзіць маці толькі ў сны.

Валянціна ПЧОЛКА

Вулiца
Еўдакіі Лось
у Віцебску

Тут вулчка яе
Ля Юр'евай гары,
Уся ў чаромсе,
У суквеццях бэзу.
На белым мармуры гарыць
Імя выдатнай паэтэсы.
Удалачынь глядзіць сасна,
Прад ёю горад — на далоні,
А мне здаецца, то — Яна
З вятрамі, сонейкам гамоніць.

Лідзія ЯЛОУЧЫК

Пах бэзу

Там, за даллю, радзіма мая.
Небасхіл палымнее зарою.
Дом стары, немалая сям'я,
Куды памяць прыводзіць парою.

Агародчык і бэзу кусты
Пабялелі, нібы ў завіруху.
Дом цяпер адзінокі, пусты —
Дзверы, вокны забіты наглуха.
Басаноў па сцяжынцы прайду
Да маўклівага дому старога
І шчакой да сцяны прыпаду,
Як да люблага сябра былога.
Абдыму з мілаваннем кусты,
Твар абмыю празрыстай расою.
Бэзу пах асаблівы, густы...
Дом праветрыць пара ад застою.

Паціхеньку я ў хату ўвайду,
Расчыню шырэй вокны і дзверы.
Як бывала, усё там знайду...
Радасць сэрца запоўніць без меры.

Зноў убачу, што дома сям'я,
Бэз духмяніць праз вокны і сены...
Там, за даллю, юнацтва зямля,
Дарагія мінулага цені.

Таццяна КАНАПЛЁВА

З гадка

Мядзведзіца купалася ў Лучосе, —
Па вясне ў вадзе высокай.
Абнохвала над берагам Пахучую чаромху.
Падсушвала на мосце лапы.
Затым — далей плыла.
Трапляла ў Дзвіну,
Ды не адна, —
Вяла яшчэ Малую.

— Паважаны Мікалай Сямёнавіч! Вы былі адным з кіраўнікоў ЦК КПБ, 15 гадоў працавалі ў падполлі. Двойчы былі арыштаваныя, тройчы польскія буржуазны суд прыгаворваў вас да турэмнага зняволення, больш як 5 гадоў праведзена ў буржуазных турмах. Вы былі актыўным удзельнікам гераічных падзей, добра ведалі дзеячў КПБ, імёны якіх сталі сёння легендарнымі...

— Камуністычная партыя Заходняй Беларусі — гэта партыя рэвалюцыйнага подзвігу і трагічнага лёсу. Яна змагалася за звяржэнне капіталістычнага ладу рэвалюцыйным шляхам і ўстанаўленне Савецкай улады, канфіскацыю землеўладання памешчыкаў з раздачай яе сялянам. КПБ заклікала да самавызначэння Заходняй Беларусі аж да аддзялення яе ад Польшчы, выступала ў абарону СССР. Зразумела, буржуазія не магла прымірыцца з дзейнасцю Кампартыі і вяла з ёй самую жорсткую барацьбу.

Як вядома, у 1921-м годзе заходняя землі Беларусі адшлі па Рыжскаму дагавору да буржуазна-памешчыцкай Польшчы. Жыхары заходніх абласцей Беларусі сталі грамадзянамі Польшчы. Партыйная арганізацыя РКП, якія дзейнічалі на гэтых тэрыторыях, перайшлі ў падполле і ўліліся ў Камуністычную партыю Польшчы. У яе ўваходзіла тэрытарыяльная аўтаномная частка — Камуністычная партыя Заходняй Беларусі, якая была створана ў 1923-м годзе.

Ва ўмовах падполля выкананне любога задання партыі было гераічным учынкам. Амаль палавіна ўсіх членаў КПБ пастаянна знаходзілася ў турмах. Наўрад ці была ў 30-ыя гады іншая такая нелегальная партыя, на долю якой выпала б столькі самых жорсткіх рэпрэсій, столькі судовых распраў, колькі іх давялося вытрымаць Камуністычнай партыі Польшчы і асабліва Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі. І камуністы з гонарам вытрымалі ўсе выпрабаванні. Камуністы Польшчы лічыліся самым моцным атрадам еўрапейскага камуністычнага руху.

Будучы нелегальнай і працуючы ў падполлі, у строгай канспірацыі, у жорсткіх умовах рэжыму дыктатуры Пілсудскага, КПБ ўзначаліла выступленні рабочых, сялян, беспрацоўных. І амаль усе яны заканчаліся перамогай. На Навагрудчыне, на брэсцкім Палессі, Гродзеншчыне, на Мядзельшчыне і ў Беластоку і цяпер расказваюць легенды аб тым, як з лозунгамі «Зямля сялянам без выкупу», «Далю дыктатуру пілсудчыкаў!» ішлі на мітынгі і дэманстрацыі, як баставалі, уступалі ва ўзброеныя сутыкненні з паліцыяй.

КПБ мела падпольныя друкарні ў Вільні, Беластоку, у розных гарадах працавалі друкарскія ўстаноўкі. Выдаваўся цэнтральны орган КПБ — газета «Чырвоны сцяг», тэарэтычны часопіс «Большевик», друкаваліся лістоўкі, адозвы на беларускай, рускай, польскай, яўрэйскай, літоўскай мовах. Камуністы ўдзельнічалі ў выданні легальных органаў — газет «Барацьба», «Беларуская газета», «Наша воля», сатырычных часопісах «Маланка» і «Асва». Спалучаючы падпольную барацьбу з легальнымі метадамі, камуністы актыўна працавалі ў прафсаюзах, у Беларускай сялянска-рабочай грамадзе, Таварыстве беларускай школы, у Беларускам сялянска-рабочым клубе «Змаганне», удзельнічалі ў выбарах прадстаўнікоў беларускага народа ў Польскі сейм, кіравалі Камуністычным Саюзам Моладзі Заходняй Беларусі.

Рэвалюцыйная барацьба ва ўмовах падполля нараджала людзей, якія былі сапраўднымі волатамі духу. Мікалай Дворнікаў, Сяргей Прытыцкі, Сямён Клінцэвіч, Вера Харужая, Раман Вольф... Я мог бы называць дзесяткі імёнаў...

— Але ці ўсё пра лёс КПБ расказалі ўжо гісторыкі? Можна, ёсць старонкі, якія закрыты нават для іх?

— Такія старонкі ёсць. І дагэтуша не да ўсіх дакументаў, галоўным чынам звязаных з роспускам Кампартыі Польшчы і яе састаўных частак — КПБ і КПЗУ, — знішчэнню кіруючага актыву гэтых партый маюць доступ даследчыкі.

З карэспандэнтам «ЛіМа» гутарыць ветэран партыі, былы член Бюро ЦК КПБ М. С. АРЭХВА

Звяртаючыся да старонак гісторыі, мы імкнёмся па-новаму, глыбока і бескампрамісна асэнсаваць шлях, пройдзены нашым народам, партыяй. Пра важнасць такога асэнсавання сведчыць і лімаўская пошта. Так, В. Г. Саковіч з Бабруйска заклікае нас больш змяшчаць матэрыялаў аб удзеле беларускага народа ў сацыялістычнай рэвалюцыі, аб утварэнні БССР, аб беларускіх дзяржаўных і партыйных дзеячах мінулага.

Сёння мы друкуем гутарку з чалавекам незвычайнага лёсу, удзельнікам рэвалюцыйнай барацьбы ў Заходняй Беларусі.

Вазьміце такую падзею, як роспуск партыі. Асобнага рашэння аб роспуску Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі не было — яно ахоплівалася рашэннем. Прэзідэнта Выканкома Камінтэрна ў жніўні 1938 года аб роспуску Камуністычнай партыі Польшчы (жнівень 1938 года).

21 лютага 1956 года ў «Правде», у дні работы XX з'езда КПСС была апублікавана заява Цэнтральных Камітэтаў камуністычных партый Савецкага Саюза, Балгарыі, Фінляндыі і Італіі сумесна з Польскай Аб'яднанай рабочай партыяй. У ёй гаварылася, што абвінавачанне супраць Кампартыі Польшчы, а значыць, і супраць КПБ і КПЗУ, было сфабрыкавана правакатарамі, а роспуск яе быў неабгрунтаваны. Як фальсіфікаваліся дакументы, якія ляглі ў аснову лжывага абвінавачвання? Існуе версія, што гэта пападсунула Сталіну спіс тых кіраўнікоў камуністычных партый, якія быццам бы былі тайнымі агентамі гестапа. Але гісторыя грунтуецца на фактах, а доступу да многіх дакументаў аб дзейнасці Камінтэрна мы да пэўнага часу не мелі. Будучы навуковым супрацоўнікам Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ, я спрабаваў атрымаць гэтыя дакументы, на падставе якіх былі органы НКВС арыштаваны ў 1937-ым годзе кіруючыя работнікі ЦК КПБ. Такія дакументы я не атрымаў. А матэрыялы следства... Пра што мне маглі сказаць «прызнанні» ў шпіянажы і правакатарстве сумленных, правераных шматгадовай падпольнай работай, адданных ленызму людзей, якіх я сам добра ведаў? Гэтыя следчыя матэрыялы — у крыві. Я адмовіўся іх глядзець...

— Якія падзеі папярэднічалі роспуску КПБ? Якія з іх вылічыце асабліва важнымі?

— Такой падзеяй быў VII кангрэс Камінтэрна, які праходзіў летам 1935 года ў Маскве. Ён меў велізарнае паваротнае значэнне для ўсяго міжнароднага камуністычнага руху.

Трэба сказаць, што Сталін у

1924-ым годзе пасля V кангрэса Камінтэрна адступіў ад ленынскіх прынцыпаў арганізацыі дзейнасці камуністычных партый. Тое, што Ленін называў памылковым, льявацкім ухілам, запанавала ў дзейнасці камуністаў у розных краінах. У Польшчы — таксама. Ленін у «Дзіцячай хваробе «левізны» ў камунізме» даў класічную фар-

раў на трыбуне без пінжака: гораха. І раптам быццам вецер іранёцца па зале — кожная фраза Дзімітрава адпавядала таму, што выспявала ва ўсіх нас, да чаго мы падыходзілі навобмацак.

Георгій Дзімітраў па сутнасці абагульніў набыты з часу V кангрэса Камінтэрна вопыт міжнароднага рабочага руху і

ранейшыя канцэпцыі. А пайсці супраць — значыць, процістаяць сябе міжнароднаму камуністычнаму руху. Сталін не мог дазволіць сабе ні таго, ні другога. Але тады, у 1935-м, мы яшчэ не ведалі цану яго красамоўнаму маўчанню... У глыбіні душы ён, напэўна, быў супраць тактыкі антыфашыскага народнага фронту. І гэта пацвердзілася ў наступныя гады, напярэдадні вайны, калі галоўным сваім ворагам Сталін стаў лічыць не германскі фашызм, а краіны буржуазнай дэмакратыі.

Гэта нанесла вялікі ўрон усяму міжнароднаму камуністычнаму руху, у тым ліку і ў Польшчы.

— А як склаўся лёс членаў КПБ у момант роспуску Камуністычнай партыі Польшчы і пасля яго?

— Камуністычная партыя Польшчы і яе састаўныя часткі — КПБ і КПЗУ — былі распущаны і спынілі сваё існаванне ў 1938 годзе.

Паміж КПБ і КПЗУ былі ў свой час дружалюбныя адносіны, і па ўмовах канспірацыі з'езды КПБ праходзілі на тэрыторыі БССР. У Мінску знаходзіліся некаторыя ўстановы КПБ, было прадстаўніцтва пры ЦК КПБ з невялікім апаратам супрацоўнікаў і рэдакцыйных работнікаў. Была таксама школа, у якой на працягу 9-ці месяцаў вучыўся партыйна-касамольскі актыв ў падполля Заходняй Беларусі (каля 30-ці чалавек), пры Гістпарце дзейнічаў Заходні сектар, а пры Акадэміі навук БССР — камісія па вывучэнні Заходняй Беларусі. Усе гэтыя ўстановы былі ліквідаваны, а іх супрацоўнікі — рэпрэсіраваны.

На тэрыторыі Беларусі і іншых саюзных рэспублік было нямаля палітычных эмігрантаў, якія знайшлі ў СССР палітычны прытулак ад праследавання буржуазных улад і працавалі на саветскіх прадпрыемствах. Усе гэтыя людзі былі рэпрэсіраваны, большая частка іх — расстраляна.

Потым, у пасляваенныя гады, мне стала вядома, што Яжоў у 1937 годзе будучы наркомам унутраных спраў аддаў загад аб расстрэле ўсіх камуністаў сярод эмігрантаў-палякаў, якія жылі ў СССР.

У 1937 годзе і раней былі рэпрэсіраваны члены кіруючага цэнтральнага актыву, якія знаходзіліся ў Мінску ці былі спецыяльна выкліканы ў СССР з польскага падполля: Р. Вольф, Э. Ідэль, І. Лагіновіч (Корчык), М. Майскі, М. Маслоўскі, С. Мертэнс (Скульскі), А. Альшэўскі, А. Розеншайн, І. Сямёнікаў, А. Славінскі, М. Словік, В. Харужая, Я. Шаломаў, Л. Янкоўская і многія іншыя.

Я пазбегнуў гэткай долі толькі таму, што знаходзіўся ў той час за межамі СССР, на нелегальным становішчы ў Чэхаславакіі, дзе займаўся справамі Пражскага аддзялення ЦК КПБ. Але мая жонка Алена Ваявудская, якая заставалася з малым дзіцем у Мінску, загінула ў 1937 годзе.

Яшчэ раней, у 1933 годзе, былі рэпрэсіраваны былыя кіраўнікі Сялянска-рабочай грамады і «Змагання» — былыя дэпутаты польскага сейма П. Валашын, Ф. Вальнец, І. Гаурыйлік, І. Гарэцкі, І. Дварчанін, П. Крычык, П. Мятла і С. Рак-Міхайлоўскі, а трохі пазней — Б. Тарашкевіч. Разам з імі былі арыштаваны таксама і некаторыя кіруючыя дзеячы ЦК КПБ — Я. Бабровіч, А. Капуцкі, П. Клінцэвіч (Гарбацэвіч), Л. Родзевіч і іншыя.

— У 1937 годзе, у момант роспуску КПБ, у радах КПБ было амаль 7 тысяч членаў, ці былі яны пазней прыняты ў ВКП(б)?

(Заканчэнне на стар. 14—15).

ПАРТЫЯ ГЕРАІЧНАГА ПОДЗВІГУ І ТРАГІЧНАГА ЛЁСУ

Анатоль ГРАЧАНІКАЎ,
галоўны рэдактар
часопіса «МАЛАДОСЦЬ»

— Анатоль Сямёнавіч, часопіс, рэдакцыю якога вы ўзначальваеце, як ужо бачна з яго назвы, шмат друкуе твораў маладых аўтараў...

— Часопіс і ў далейшым мае намер падтрымліваць кожны талент, які спрабуе заявіць аб сабе. У такой важнай справе, як выхаванне творчай моладзі, не трэба баяцца, што нехта не апраўдае ўскладзеных на яго надзей. Большасць з тых, хто па-сур'ёзнаму ставіцца да літаратуры, мае мастакоўскія задаткі, з цягам часу, перакананы, сцвердзіцца як творчая асоба, індывідуальнасць.

І ў наступным годзе нашы чытачы пазнамяцца з творчасцю шэрагу новых аўтараў. У паззіі дэбютуюць выпускніца адной са школ з Крупскага раёна Алена Якаўлева, навучэнка Гомельскага педагагічнага вучылішча Алена Алешына, настаўнік з Крупскага раёна Мікалай Цялега. Цікавай мае быць падборка вершаў будаўніцка з Цюменскай вобласці Мікалая Сазонава. Калі ўжо гаворка зайшла аб паззіі, нагадаю, што адбудзецца працяг сустрэч з нашымі мінулагаднімі дэбютантамі — А. Дзбішам, В. Куртаніч, Л. Рублеўскай, Т. Зіненка, якія пакуль што не выдалі сваіх першых зборнікаў. Маладыя ж пазы А. Сяс, П. Шруб, В. Шніп, В. Аколава, А. Глобус, У. Мазго, кнігі якіх добра вядомы чытачу, нашы пастаянныя аўтары.

Што тычыцца прозы, дык і тут адбудзецца маладосцеўскія дэбюты. З першымі апавяданнямі выступіць навуковец, фізік па прафесіі Стэх Дзедзіч. Асноўная праблематыка яго твораў — сучаснае гарадское жыццё, праблемы моладзі ва ўмовах урбанізацыі грамадства. Тэма сучаснасці хвалюе і метадыста Глыбоцкага Дома культуры Ірыну Папуранку, журналіста Уладзіміра Бельскага, якія таксама спрабуюць свае сілы ў малым празаічным жанры. А вось У. Міхно не так даўно дэбютаваў у «Маладосці» з апавяданнямі. Цяпер рыхтуецца да друку яго аповесць «Сэрца, розум і пачуццё», што мае падзагалоўак «З армейскага блакнота». Аўтар расказвае пра сённяшнія будні арміі, закранае яе няпростыя праблемы.

ЧАСОПІСЫ-89: планы, задумы, пошукі

Рэдакцыя працягвае друкаваць інтэрв'ю з галоўнымі рэдактарамі рэспубліканскіх часопісаў. Сёння на пытанні нашага карэспандэнта адказваюць А. Грачанікаў і А. Шабалін.

— Няблага заявіла аб сабе і маладосцеўская бібліятэка. Календарны зборнік маладых пазы і празаікаў, кніжка Анатоля Сыса... Што чакае чытача ў наступным годзе?

— «Горкі вырай» — так называў свой зборнік пазыі М. Мятліцкі. Вершы і паэма, якія ўвайшлі ў яго, расказваюць пра драматычны лёс прычарнобыльскай вёскі. Убачаць свет пазыі зборнікі С. Шах, Л. Рублеўскай, А. Зэкава, Я. Малеча.

Выйдуць таксама першая кніжка празаіка А. Наварыча «Ноч пацалункаў», вострасюжэтная аповесць У. Ягоўдзіка «Вочы начніцы», рыхтуецца зборнік прыгод, фантастыкі, дэтэктываў.

«Пад небам вечнасці» — кніжка літаратурна-крытычных артыкулаў, нарысаў, эсэ, у якой паўстаюць постаці заўчасна пайшоўшых пісьменнікаў Еўдзікі Лось і Аляксея Пысіна, Сцяпана Гаўрусёва і Міхася Стральцова, Сымона Блатуна і Артура Цыжжэга, Анатоля Сербантовіча і Уладзіміра Лісіцына. Іх няма з намі, ды іх уплыў на літаратуру па-ранейшаму адчуваецца, бо гэта былі яркія творчыя асобы.

— Гэта добра, што такая шырокая дарога даецца ў «Маладосці» маладым аўтарам. Але ж чытачу, пагадзіцеся, не так важна, яно ўзросту пісьменнік, яго цікавляць перш за ўсё самі творы, тыя праблемы, якія яны ўзнікаюць...

— «Маладосць» — па аб'ёму другі «тоўсты» часопіс у рэспубліцы на беларускай мове. І, зразумела, мы не можам абмяжоўвацца толькі творами маладых аўтараў. Прытрымліваемся такога правіла: адразу даваць дарогу ўсім таленавітам, незалежна, кім гэта напісана.

У пазыічным «партфелі» падборкі А. Звонака, С. Грахоўскага, К. Кірэенкі, Н. Гілевіча, Р. Барадуліна, Г. Бураўкіна, П. Макаля, В. Зуёнка.

А. Вярцінскага, Д. Бічэль-Загнетавай, С. Панізіна, С. Законнікава, У. Някляева, М. Мятліцкага, Р. Баравіковай, Т. Бондар, Г. Каржанеўскай, Г. Пашкова, А. Салтука, М. Дуксы, К. Камейшы, В. Маркарэвіча, А. Разанава, Л. Тарасюк, Ю. Голуба, В. Яраца...

Жыццё працоўных былой Заходняй Беларусі ўзнаўляецца ў раманах У. Дамашэвіча «Дарога да небакраю». Пра аповесць М. Аўрамчыка гаворыць ужо яе назва — «Палон». Духоўны свет сучаснай жанчыны даследуе ў аповесці «Марыя» Т. Бондар. Аб'яцваюць свае творы часопісу Я. Брыль, В. Быкаў, І. Пташнікаў, І. Чыгрынаў і іншыя вядомыя празаікі.

— Звычайна кажуць, што любое перыядычнае выданне настолькі папулярнае, насколькі шырока адлюстроўвае дзень сённяшні. Але цяпер, у сувязі са зрухамі ў жыцці грамадства, акцэнт на некалькі змясціліся: небывалая цікавасць да гісторыі роднага краю, да гісторыі яго культуры...

— Шырокі чытацкі рэзананс выклікалі гістарычныя нарысы М. Ермаловіча «Старажытная Беларусь», якія мы друкуем з сёмага нумара. Не палічыце нясціплым, але «Маладосць» адразу ж пасля выхаду чарговага нумара ў кіёсках не знайсці. Чарговыя нарысы М. Ермаловіча будуць публікавацца сёлета, а таксама ў наступным годзе. Гістарычная праблематыка знойдзе месца і ў іншых матэрыялах, якія дапамогуць знікненню так званых «белых плям».

— У сувязі з гэтым узрастае роля публіцыстыкі...

— Пастаянныя чытачы «Маладосці», відаць, даўно заўважылі, што ў другой палове кожнага нумара раздзел «Публіцыстыка» як бы аб'яднаны ў спецыяльны сшытак. Прытым паняцце публіцыстыка мы ра-

зумеем шырока. Гэта — і вострапраблемныя артыкулы, і выступленні пісьменнікаў, і нарысы, і творчыя партрэты вядомых дзеячаў літаратуры і мастацтва, і літаратурна-крытычныя артыкулы, прысвечаныя надзённым творчым праблемам. У гэтым жа накірунку будзем працаваць і надалей.

Назаву некалькі найбольш значных публіцыстычных выступленняў наступнага года: «Перабудова: рупліўцы і спажыўцы», «Адраджэнцы ці адрачэнцы» (пра нацыянальны нігілізм), «Салодкая вата» (праблема кааператыва руху), «Азбука распусцы» (дзённік маладой дзяўчыны).

Аляксандр ШАБАЛІН,
галоўны рэдактар
часопіса «БЕЛАРУСЬ»

— Аляксандр Андрэвіч, сёлета запомнілася шэраг публікацый часопіса «Беларусь», сярод якіх — старонкі «Анталогіі беларускай пазыі 20-х гадоў». Ці ёсць намер прадоўжыць гэтыя публікацыі ў наступным годзе?

— Найперш адзначу, што названая вамі «Анталогія...» даеца часопісу не так проста. Больш за шэсць дзесяцігоддзяў мінула з таго часу, як былі напісаны ці надрукаваны творы, да якіх мы вяртаемся сёння. Многае пакрыта пылам гісторыі. Была цяжка разабрацца, дзе добра, дзе зло, хто правы, хто вінаваты, бо адна і тая ж падзея, адзін і той жа факт, адна і тая ж асоба разглядаюцца рознымі людзьмі, нават рознымі дакументальнымі даведкамі, з розных пазіцый, часам узаемавыключальных. І справа тут не ў журналісцкай боязі памыліцца, «паслізнуцца», а ў глыбокім усведамленні нашага абавязку гістарычна аб'ектыўна данесці да сучаснага

чытача падзеі, імёны, супярэчнасці нашай мінуўшчыны. Хоць памыляцца. Хоць зыходзіць з пазіцый бессаромнага суб'ектызму. Урэшце, хоць баяцца сваёй мінуўшчыны, асцерагацца ўспамінаць імёны і падзеі, што выходзяць за межы стандартных уяўленняў ці кан'юктурных афіцыйных меркаванняў. Гэта наша гісторыя, якая б яна ні была. Трэба вывучаць яе, ганарыцца ёю, а дзе трэба — і вучыцца на ўласным горкім вопыце. Лепш за нас саміх гэтага ніхто не зробіць...

Так што лічым сваім творчым абавязкам працягнуць пачатую справу. А калі спіс імёнаў, вартых чытацкай увагі, будзе вычарпаны, мяркуючы зварнуцца да старонак беларускай пазыі 30-х гадоў. Не сумняваемся, што не толькі масавы чытач, а і прафесійны літаратар адкрыюць тут для сябе нямала новага і нечаканага. Рыхтуюцца да друку першыя выпускі «Анталогіі беларускага апавядання 20-х гадоў».

— У адрозненне ад нашых «тоўстых» часопісаў, «Беларусь» абмежавана ў памерах, не мае магчымасці друкаваць вялікія празаічныя творы. Тым не менш, і такія спробы ёсць. Ці будзе нешта падобнае прапанавана ў 1989 годзе? Скажам, вострасюжэтная, што прымушае з нецярпеннем чакаць кожны чарговы нумар?

— У 1989 годзе плануем надрукаваць з працягам невялікую, цікавую, на наш погляд, фантастычную аповесць Васіля Гігевіча «Штучны розум». Ёсць у рэдакцыйным партфелі вострасюжэтная фантастычная творы і меншага памеру — апавяданні Станіслава Лема, Гора Відала, Анры дэ Рэнье ў перакладзе на беларускую мову.

Практыка паказвае, што нумары часопіса з падобнымі публікацыямі не залежваюцца на палічках кіёскаў. А мы маем патрэбу ў рэкламе, у далейшым павелічэнні тыражу. Ведаем: «зачапіўшыся» за дэтэктыў, чытач абавязкова пагартэе і іншыя старонкі.

— І ўсё ж асноўны накірунак у прозе — невялікае апавяданне?

— Так, наш «фірменны» празаічны жанр — кароткае апавяданне. Мы нават у сваіх выхадных дадзеных надрукавалі прып'ясу: «Рэдакцыя разглядае

ПАРТЫЯ ГЕРАІЧНАГА ПОДЗВІГУ І ТРАГІЧНАГА ЛЁСУ

(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 13).

— Былых членаў КПЗБ пачалі прымаць у ВКП(б) яшчэ перад вайной. Але прымалі іх толькі пасля ўсебаковай праверкі і на ўмовах больш строгіх, чым існавалі для тых, хто ўступіў у партыю ўпершыню. Ім трэба было ўзяць рэкамендацыі двух членаў партыі, якія маюць стаж не менш як 10 гадоў і ў аднаго члена ВКП(б) з дарэвалюцыйным партыйным стагам. Выканаць гэтыя патрабаванні ва ўмовах Беларусі было практычна немагчыма. І толькі пасля ХХ з'езда і заявы пяці камуністычных партый у жніўні 1956 года ЦК КПСС прыняў рашэнне аб аднаўленні партыйнага стажу ўсім членам КПСС, якія раней былі ў КПП, КПЗБ, КПЗУ.

У выніку ў даваенныя гады было прынята ў ВКП(б) не больш як 30 былых членаў КПЗБ, а ў наступныя — у ваенныя і пасляваенныя, аж да рэабілітацыі КПЗБ у 1956 годзе — 300—400 чалавек. Гэтую лічбу называў мне Прытыцкі ў

асабістай размове са мной незадоўга да сваёй смерці. Асноўная маса былых членаў КПЗБ засталася ў глыбінных вёсках Заходняй Беларусі паза партыяй. Я быў адноўлены ў правах члена ВКП(б) з партыйным стагам з 1920 года ў верасні 1945 года спецыяльным рашэннем бюро ЦК КПБ (б).

— Пасля роспуску партыі члены КПЗБ аказаліся адваротнымі ад рэвалюцыйнай справы, з якой звязалі свой лёс, ад партыі, часцінай якой слабе лічылі. Іх, як вядома, падарвалі ў здрадніцтве... Як дзейнічалі былыя члены КПЗБ у гэтых умовах?

— Мы былі ўпэўнены, што роспуск КПЗБ — з'ява часова, што яе добрае імя будзе адноўлена.

Адным удавалася прабрацца праз межы некалькіх дзяржаў і прадоўжыць рэвалюцыйную барацьбу ў інтэрбрыгадах у Іспаніі. У брыгадах Дамброўскага і ў іншых інтэрнацыянальных добраахвотных фарміраваннях рэспубліканскай арміі змагаліся многія выхадцы з Заходняй Беларусі — выхаванцы Камуністычнай партыі Заход-

няй Беларусі і Камуністычнага Саюза Моладзі Заходняй Беларусі: М. Мяткоўскі (Бабравіцкі), Г. Дуа (Боген), П. Буцько, В. Панюшка, В. Вялічка, А. Сялюк... Іншыя імкнуліся на тэрыторыі Заходняй Беларусі прадоўжыць барацьбу ў адзіночку. Паліцыянты, якія іх арыштоўвалі, гаварылі: «Пся крэў! Кампартыі няма, а камуністы дзейнічаюць!»

— У канцы 60-х гадоў вучні сялянскай школы, дзе я тады працаваў, вырашылі наведаць былога члена КПЗБ, які некалькі гадоў прасядзеў у канцлагеры ў Картуз-Бяроза. Ён паміраў. Калі яму паведмілі, што прыйшлі камсамольцы, гэты чалавек прымусяў слабе ўстаць, і, перасільваючы крывавы кашаль, расказаў... Пэўна, падлеткі ўпершыню убачылі, што адданасць рэвалюцыйнай справе, грамадзянская мужнасць бываюць такімі — у небагатай хаце, без раскошы і пашаны. Яны пайшлі ўзрушанымі. А гаспадыня, жонка таго чалавек, усё даганяла іх, усё працягвала ім чырвоныя яблыкі, усё гаварыла, не выціраючы слёз: «Дзякую вам, дзеткі! Вы ж такую добрую справу зрабілі! Яму ж паміраць хутка. Яму ж трэба ведаць, што не дарма яго ў турмах катавалі, што аб ім памятаюць людзі!»... Бяжыць час, а ўсё стаяць перад маімі вачамі яе працягнутыя руні з яблыкамі...

— Так... Вось што я скажу. Члены КПЗБ, якая была падвергнута роспуску, сустрэлі 17 верасня 1939 года як перамогу сваёй падпольнай барацьбы і ажыццяўленне сваёй мары аб аднаўленні Савецкай улады ў Заходняй Беларусі і ўз'яднанні

яе з БССР.

Аднак пасля вызвалення заходніх абласцей Савецкай Арміяй тых, хто быў раней членам КПЗБ, рэдка прыцягвалі да савецкай і партыйнай кіруючай работы. А ў 1941-ым — вайна. Першы на тэрыторыі Беларусі партызанскі атрад ужо 26 чэрвеня 1941 года стварае В. Корж, удзельнік нацыянальна-вызваленчай барацьбы ў Заходняй Беларусі. Падпольныя арганізацыі сталі адразу ўзнікаць там, дзе раней быў моцны ўплыў Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі. Многія былыя члены КПЗБ кіравалі антыфашысцкім падполлем, стваралі антыфашысцкія камітэты. У Беларусі добра ведаюць імёны С. Прытыцкага, В. Харужай, У. Царука, В. Маркава, І. Урбановіча, В. Самуціна, А. Вальнца, М. Крыштафовіча, З. Паплаўскага, С. Пацярухі, А. Федасюк... Але і пасля Перамогі аж да 1956 года недавер да былых членаў КПЗБ працягваўся.

Вазьміце такі прыклад. Пасля вайны быў вызвалены пасля адбыцця поўнага тэрміну зняволення адзіны, хто застаўся ў жывых з усіх рэпрэсаваных кіраўнікоў Беларускай рабоча-сялянскай грамады і «Змагання» дэпутатаў Польскага сейма — Павел Крынчык. Працаваў нават на пасадзе стоража драўлянага склада ў Слоніме, куды ён вярнуўся, яму не дазволілі. А гэта ж быў чалавек, аддадзены справе рэва-

люцыі. Перажыць усё гэта было цяжка.

Толькі ў 1956-ым годзе, пасля заявы ЦК пяці кампартыі і рашэння ЦК КПСС аб аднаўленні партыйнага стажу члена КПСС былым членам КПП, КПЗБ, КПЗУ, мы ўздыкнулі свабодна. Гэта было для нас як вызваленне, як другое нараджэнне. Мы дажылі да моманту, калі дзейнасць у падпольнай КПЗБ перастала быць для нас падарэзанай плямай у біяграфіі, а стала тым, чым трэба ганарыцца. Але, паўтару, тысячы членаў КПЗБ засталіся па-за радамі КПСС, асабліва ў глухих вёсках.

Цяпер тых, хто прымаў удзел у дзейнасці КПЗБ, засталася зусім мала. Яны маюць патрэбу і ў грамадскім прызнанні і ў простым чалавечым спачуванні...

У 1987 годзе, у сувязі з 70-годдзем Кастрычніка, прынята рашэнне аб невялікай прыбаўцы да пенсій тым людзям, якія ў гады панавання буржуазнага ладу вялі барацьбу за ўстаўленне Савецкай улады. Тады нам патрабавалася доўга ламаць супраціўленне некаторых работнікаў органаў сацзабеспячэння, тлумачыць ім, не толькі ім, што ва ўмовах БССР да такіх людзей адносяцца менавіта былыя члены КПЗБ. Што ж стала з нашым грамадзянскім сумленнем, калі пра тое, да чаго беларусы маюць права ставіцца як да сваёй нацыя-

рукапісы памерам не больш як 12 машынапісных старонак. А вось бацьча, даводзіцца друкаваць, у парадку выключэння, вядома, апоўвасці з працягам. Справа тут далёка не ў прабыўной сіле іх аўтараў, як лічачы некаторыя. Гэта ў прынятыя правілы ўносіць карэктывы само жыццё. Чытач хоча пазнаёміцца і з фрагментам новага рамана любімага пісьменніка, і з прыгодніцкай апоўвасцю. Што датычыць навіліста, то і ён не заўсёды ўкладваецца ў абмежаваную колькасць старонак. Кароткасць, канечне, сястра таленту, але і сам талент — паянне наравістае, часам яму цеснавата ў межах дванаццаці старонак...

Пры ўсім пры гэтым, не магу не спаслацца і на пэўны «дэфіцыт» у нашай літаратуры кароткага апавядання. Часопісу цяжка ўплываць на яго развіццё, бо ён, часопіс, не столькі фарміруе, колькі адлюстроўвае стан сучаснай беларускай навілістыкі. Маладыя яшчэ пішуць — часам мы друкуем зусім неаблігі іх творы! — а вось больш сталыя пісьменнікі, асабліва каранаваныя, з цягам часу адходзяць ад апавядання. Ды гэты ўжо тэма іншай гаворкі.

У наступным годзе мяркуем надрукаваць новыя апавяданні Янкі Брыля, Івана Чырпынава, Міколы Ракітнага, Яна Скрыгана, Анатоля Кудраўца, Георгія Марчука, Раісы Баравіковай, Уладзіміра Арлова.

— Чым багаты паэтычны «партфель»?

— Тут чытача таксама чакае нямаля цікавых сустрэч. Назаву імяны Пімена Панчанкі, Дануты Бічэль-Загнетавай, Генадзя Бураўкіна, Васіля Зуёнка, Рыгора Барадуліна, Пятра Прыходзькі, Святланы Басуматравай, Юркі Голуба, Мар'яна Дуксы, Валянціны Коўтун, Віктара Яраца.

Больш будзем друкаваць перакладной паэзіі, пераважна аўтараў з братніх савецкіх рэспублік. Рыхтуюцца да друку нізкі сучаснай рускай, літоўскай, латышскай, грузінскай, украінскай паэзіі.

А пад рубрыкай «Упершыню ў «Беларусі» выступаюць маладыя: В. Маслюк, А. Бадак, В. Куртаніч, У. Бабкоў, У. Сазонаў, А. Бембель.

нальнай святні, сёння так мала ведаюць?..

— Пад вашым кіраўніцтвам у беларускай гісторыка-партыйнай навуцы з п'ятнацятых гадоў да апошняга часу разрацоўвалася гісторыя Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі. Як вы лічыце, што трэба зрабіць, каб кожны ў БССР больш ведаў аб рэвалюцыйнай барацьбе і трагічным лёсе КПЗБ?

— Давайце адзначым, што ўжо зроблена. Асноўнай навуковай працай па гісторыі КПЗБ была манаграфія «Рэвалюцыйны шлях Кампартыі Заходняй Беларусі». Гэта праца калектыву навуковых супрацоўнікаў — членаў дактароў гістарычных навук А. Мацко, Т. Прытыцкай, кандыдатаў гістарычных навук І. Хаўратовіча, А. Царука і мая. Яна была выдадзена ў 1966 годзе, калі курс, узяты XX з'ездам КПСС, стаў адчувальна мяняцца, і настаян на публікацыі многіх яе старонак было зусім не проста. За апошнія чвэрць веку, па гісторыі КПЗБ абараняліся дысертацыі, выпускаліся манаграфіі... У «БелСЭ» змешчана нямаля глыбокіх артыкулаў пра справы і людзей КПЗБ — зрабіць гэты рэдактарскаму калектыву ў гады застою было нялёгка... Але гэтая літаратура, за некаторым выключэннем, і па характары выкладання, па аб'ёме тыражоў не была масавай. Напрыклад, «Рэвалюцыйны шлях»... была выдадзена тыражом усяго 8000 экзэмпляраў. Гэта ж мізэр! А гэта работа

— І, напэўна ж, па-ранейшаму «Беларусь» будзе прадастаўляць «зьялёную вуліцу» публіцыстычным выступленням?

— Публіцыстыка — гэта стрыжань, калі хочаце, візітная картка кожнага выдання, асабліва нашага профілю. Сёння, калі краіна вырашае найважнейшыя задачы рэвалюцыйных пераўтварэнняў, калі надзвычай патрэбен пільны і грунтоўны публічны аналіз знаходак і працікаў на шляхах перабудовы, гэты і даказваць нікому не трэба.

Толькі правільна гавораць нашы недахопы — гэта працяг нашых вартацей. Так і тут. Не захачіцца б словам. Няхай нават яно будзе самым праніклівым і палкім. Трэба яшчэ нешта канкрэтнае рабіць, арганізоўваць, што, дарэчы, прама вынікае і з ленынскага вызначэння функцый друку. Мы выдатна ўжо навучыліся заклікаць адзін аднаго да барацьбы за працоўны перамогі, не заўсёды самі імкнучыся да гэтых перамог. А, ужываючы вобраз вядомых сатырыкаў, усё агітуем іншых падмятаць вуліцу замест таго, каб самім брацца за мятлу...

Тут і мы, журналісты «Беларусі», бачым для сябе амаль нескранутае поле дзейнасці. Сёе, праўда, зроблена. Гая ж «Анталогія беларускай паэзіі 20-х гадоў» якраз і ёсць прыклад пераходу ад слоў пра барацьбу за захаванне імянаў забытых твораў да рэальнага паказу іх творчасці. Гэтак жа на рэйкі практычнай справы пераводзім прапаганду роднай мовы. Чытачы пазнаёміліся ўжо з першымі выпускамі старонкі «Роднае слова», дзе мы мяркуем даваць папулярныя ўрокі беларускай мовы. З новага года старонку аякуе новы вядучы — старшыня моўнай камісіі Беларускага фонду культуры Пятро Садоўскі. Ён, маем надзею, удыхне новае жыццё ў гэты каштоўны, на наш погляд, выпуск.

Канечне, у нашым перспектывным плане цэлы шэраг уласна публіцыстычных артыкулаў, нарысаў, эсэ. Як вы правільна адзначылі ў сваім пытанні, практычна кожнае выступленне сёння мае сваю публіцыстычную скіраванасць.

Запрашаю ўсіх прыхільнікаў нашага часопіса да новых спатканняў. Калектыву рэдакцыі робіць усё магчымае, каб яны сталі цікавымі для вас.

застаецца найбольш поўным і глыбокім даследаваннем па гісторыі КПЗБ.

І потым, справа не проста ў веданні гісторыі КПЗБ, а ў адносінках да людзей, у выхаванні маладога пакалення на рэвалюцыйных інтэрнацыяналістычных традыцыях. Цяпер на месцах многіх знамянальных падзей у Заходняй Беларусі ўстаноўлены памятныя дошкі, працуе музей на базе былога канцлагера ў Каргуз-Бярозе, вялікая экспазіцыя ў Мінскім дзяржаўным гістарычным музеі, прынята рашэнне аб стварэнні музея КПЗБ у Гродне... Але гэтага мала. Шырокія пласты насельніцтва, асабліва Заходняй Беларусі, павінны больш ведаць пра лёс камуністаў майго пакалення.

Дзейнасць КПЗБ — гэта выдатная старонка ў барацьбе працоўных Заходняй Беларусі за Савецкую ўладу. Усе былыя члены КПЗБ — і тыя, што цяпер з'яўляюцца членамі КПСС, і тыя, што засталіся «беспартыйнымі камуністамі», заслужылі права на большую ўвагу да іх з боку партыйных і савецкіх органаў. Няхай лозунг «Ніхто не забыты, нішто не забыта» стане рэальнасцю і ў дачыненні да нас, былых камуністаў-падпольшчыкаў Заходняй Беларусі.

— Дзякуй вам, Мікалай Сямёнавіч, за цікавую гутарку.

Інтэрв'ю ўзяла Ларыса ЭТЭНКА.

Вяртаючыся да надрукаванага

УСЁ Ў ТОЙ ЖА ПАЗІЦЫ?

Нашы чытачы, напэўна, памятаюць, што пад такой назвай у нумары за 15 ліпеня «ЛіМ» змясціў агляд пошты, дзе з'явіліся розныя аспекты той складанай сітуацыі ў справе аховы помнікаў гісторыі і культуры беларускай сталіцы, якая склалася ў сувязі з будаўніцтвам другой чаргі метрапалітэна. Нагадаем таксама, што своеасаблівым «каталізатарам» грамадскай думкі з'явіўся шэраг, мярка кажучы, некарэктных і тэндэнцыйных публікацый у газеце «Вячэрні Мінск», аўтары якіх не здолелі ўзняцца да асэнсавання цікавых і неадзначаных працэсаў нашага жыцця, зняважылі прафесійную і чалавечую годнасць некаторых людзей, у прыватнасці, вядомага археолага і публіцыста Зянона Пазняка.

Да агляду «Усё ў той жа пазіцыі?» быў даддзены пасткрыптам. У ім мы палічылі патрэбным адгукнуцца на змешчанае ў «ВМ» 13 ліпеня рэзганне «Партком АН БССР паведамляе». Падпісаны сакратаром парткома В. Мулярчыкам, дакумент, які кампраміснасцю сваёй выдаваў нежаданае зямца прынцыповую пазіцыю, засмуціў нас падмайной сутнасці праблем — разглядаем праз лупу таго ці іншага выказвання, неасцярожна прамоўленай фразы, палемічна завостранай думкі. Карацей кажучы, то быў яшчэ адзін узор бюракратычнай пільнасці, прыклад чарговага «разбіраляўкі». Пасля «вывучэння пытанняў» прымалася рашэнне «ўзмацніць работу»...

Можна было б, вядома, і не вяртацца ў верасні да падзей летняга месяца ліпеня. Гэтаксама наўрад ці мэтазгодна працягваць — пасля таго, як пазіцыі канчаткова акрэсліліся — абмен рэплікамі з «Вячэрнім Мінскам» (праўда, рэдакцыя гарадской газеты, на ўсялякі, відаць, выпалак, завяла новую рубрыку «Але, «ЛіМ»!). Разам з тым, нам сталі вядомыя некаторыя факты, якія папярэднічалі з'яўленню на старонках «ВМ» рэзганання «Партком АН БССР паведамляе» і якія, на нашу думку, трэба зрабіць здабыткам галоснасці.

Справа ў тым, што пасля публікацыі артыкула «Пазіцыя ці поза?» навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі АН БССР, кандыдат мастацтвазнаўства З. С. Пазняк напісаў заяву ў партбюро, адміністрацыю і мясцом акадэмічнай установы, дзе ён працуе, з просьбай абмеркаваць у калектыве згаданы артыкул, які сярод іншага закранаў яго імя як навукоўца і зневажаў яго годнасць. На падставе гэтай заявы была створана камісія, а неўзабаве на працягу двух дзён адбылося абмеркаванне. Выступіла некалькі дзесяткаў чалавек, была прынята рэзалюцыя сходу, падпісаная сакратаром партбюро Інстытута гісторыі АН БССР М. Бічом і старшынёй прафкома А. Сарокіным. Рэзалюцыя даслалі ў рэдакцыю «Вячэрняга Мінска», згодна дамоўленасці, якая існавала паміж камісіяй і кіраўніцтвам «ВМ».

Мы таксама атрымалі магчы-

масць пазнаёміцца з вывадамі, зробленымі камісіяй і сходам супрацоўнікаў Інстытута гісторыі. І зразумелі, чаму гэты дакумент (дарэчы, не вольны ад дваістасці) так і не быў апублікаваны. У ім, у прыватнасці, адзначалася: «Партыйнае бюро і прафком прызналі карыснай дзейнасць З. С. Пазняка, накіраваную на зберажэнне і прапаганду помнікаў гісторыі і культуры г. Мінска, і лічачы, што яна заслугоўвае падтрымкі. Па аднадушнай думцы членаў партбюро і членаў прафкома Б. Залескаму і М. Ільшаньку (аўтарам артыкула «Пазіцыя ці поза?».—А.Г.) трэба было б публічна папрасіць у З. С. Пазняка прабачэнне за дапушчаныя ў артыкуле неаб'ектыўнае асвятленне яго дзейнасці па ахове помнікаў гісторыі і культуры і абразу яго годнасці».

Ці ж дзіўна, што рэдакцыя «Вячэрняга Мінска» больш даспадобы прыйшлося паведамленне В. Мулярчыка? Мы, вядома, не ставім пад сумненне права парткома Акадэміі навук БССР карэкціраваць, папраўляць у выпадку неабходнасці рашэнні партбюро Інстытута гісторыі АН БССР. Але, пагадзіцеся, паміж сцвярдзэннем «аўтары артыкула «Пазіцыя ці поза?» у цэлым правільна паставілі праблему» (так у паведамленні В. Мулярчыка) і думкай людзей, якія ведаюць З. Пазняка па шматгадовай сумеснай працы, «трэба было б публічна папрасіць прабачэння», — існуе, як кажучы, вялікая розніца.

Гэта ўжо не проста «ўдакладненне». І наводзіць яно на невясёлыя развагі пра надзвычайную жывучасць «правільна гульні», паводле якіх ідэальны варыянт — прамаўчаць; калі не магчыма прамаўчаць — сказіць; калі і сказіць не выпадае — прыцішыць...

А. ГАНЧАРОВ.

Запрашае Дом літаратара

Вялікім паэтычным вечарам 4 кастрычніка пачнецца новы сезон у Доме літаратара. Прагучаць вершы Максіма Багдановіча, Пімена Панчанкі, Уладзіміра Караткевіча, Міхаса Стральцова, Алеся Разанава, песні Ігара Лучачка. У шчырай размове з чытачамі і прыхільнікамі беларускай паэзіі прымуць удзел паэты розных пакаленняў і творчых манер. На вечары мяркуецца паказаць дакументальныя стужкі 1936—1939 гадоў.

Гэты паэтычны вечар пачынае цыкл мерапрыемстваў, прысвечаных 70-годдзю ўтварэння Беларускай ССР і Кампартыі Беларусі. Павядзе яго пачае Сяргей Законнікаў, пачатак у 19 гадзін.

З пачаткам сезона аднаўляюць работу і творчыя секцыі пры Саюзе пісьменнікаў. З кастрычніка ў 15 гадзін адбудзецца пашыранае пасяджэнне секцыі прозы, на якім гаворка пойдзе пра творчасць маладых.

Вечары з цыкла «Літаратурныя сустрэчы» сталі ў Доме літаратара ўжо традыцыйнымі. Вось і 6 кастрычніка часопіс «Беларусь» запрашае на сустрэчу з супрацоўнікамі рэдакцыі і аўтарскім актывам. Пачатак у 19 гадзін. Удзельнікі вечара змогуць пазнаёміцца з бліжэйшымі і перспектывнымі планами часопіса, выказаць свае захады і заўвагі.

У верасні шырока адзначалася 160-годдзе з дня нараджэння вялікага рускага пісьменніка Льва Мікалаевіча Талстога. 18 кастрычніка ў 19 гадзін Дом літаратара запрашэць на агульнагарадскі вечар, які адкрые і павядзе народны пісьменнік Беларусі Янка Брыль. У праграме вечара — урыўкі з дакументальных фільмаў, сцэны з твораў Льва Талстога.

12 і 19 кастрычніка для пісьменнікаў дэманструюцца но-

выя фільмы. Мяркуецца паказаць кінастужак «Дарагая Алена Сяргееўна» і «Маленькая Вера». Пачатак сеансаў у 18.30. Билеты прадаюцца з 18 гадзін.

У праграме вечара, прысвечанага 90-годдзю з дня нараджэння беларускага пісьменніка, драматурга Рыгора Кобца, які мае адбыцца 13 кастрычніка ў 19 гадзін, — урыўкі з кінастужак «Шукальнікі шчасця», «Двойчы народжаны», сцэны з п'есы «Гута», іншых твораў пісьменніка.

Праблемы экалогіі сёння хваляюць кожнага сумленнага чалавека. Не застаюцца ўбаку ад іх і пісьменнікі рэспублікі. Секцыя нарыса і публіцыстыкі пры Саюзе пісьменнікаў праводзіць у кастрычніку два важныя мерапрыемствы: «круглы стол» «Экалогія, закон, грамадскасць», які мае адбыцца 20 кастрычніка ў 14 гадзін; і рэспубліканскую нараду вучоных, экалагаў, краязнаўцаў, пісьменнікаў «Азёры Беларусі» — 28 кастрычніка ў 10 гадзін.

«...Сапраўдны крытык павінен уплываць на творчы працэс. Слова Рыгора Бярозкіна было такім — важкім і дзейным. Да яго праслухоўваліся, з ім лічыліся нават тыя, хто ў нечым не падзяляў высновы і ацэнкі крытыка. Рыгор Бярозкін шчыра любіў мастацкую літаратуру, асабліва паэзію, умеў захапляцца і радавацца, аддаць належнае творчай удачы. Але ён быў крытыкам строгім і не пагаджаўся на па-

бляжлівасць, зніжэнне крытэрыяў. Некаторых, часам нават і тых, каго ён цаніў, гэта раздражняла...» — гэтыя радкі з успамінаў Варлена Бечыка пра вядомага крытыка Рыгора Бярозкіна, якому сёлета споўнілася б 90 гадоў з дня нараджэння. Дом літаратара рыхтуе вечар, прысвечаны гэтай даце. Адбудзецца вечар 25 кастрычніка ў 19 гадзін, павядзе яго Рыгор Барадулін.

Народны вячэрні ўніверсітэт літаратуры пачатковыя заняткі ў сёлетнім сезоне праводзіць 27 кастрычніка ў 19 гадзін.

Імя Генадзя Чацверыкова — таленавітага каскадэра з кінастудыі «Беларусьфільм» — добра вядома глядачам па кінастужках «Расія маладая», «Піраты XX стагоддзя», «Емяльян Пугачоў», «Апошняя ноч Шахеразады» і інш. На сустрэчы, якая адбудзецца 27 кастрычніка ў 19 гадзін, ён раскажа не толькі аб прафесіі кінаакцёра, пра пастаноўку трукаў, але і пра фізічнае ўдасканаленне чалавека. На вечар «Адвага, мужнасць, майстэрства» будзе дэманстравацца ўрыўкі з многіх кінастужак, у якіх здымаўся Генадзь Чацверыкоў.

Дом літаратара шчыра запрашае вас на сустрэчы і вечары, якія адбудуцца ў кастрычніку, і напамінае, што ўваход на ўсе мерапрыемствы па запрашальных білетах.

А. НОВІКАВА, метадыст Дома літаратара.

Калектыву Аб'яднання дзяржаўных літаратурных музеяў Беларускай ССР выказвае глыбокае спачуванне загадчыну аддзела Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры Н. Р. Цвірна з выпадку цяжкага гора — смерці брата.

Супрацоўнікі часопіса «Малодосць» выказваюць глыбокае спачуванне члену рэдакцыі часопіса, пісьменніку Уладзіміру Дамашэвічу з выпадку напаткаўшага яго гора — смерці МАЦІ.

Міхась ПЯНКРАТ

Наменклатурнае пустазелле

ПАРТРЭТ АДНАГОДКА

Антон Бэцала — мой былы аднакласнік. Некалі разам вучыліся, гулялі, марылі аб вялікіх адкрыццях і сусветнай славе...

Прайшлі школьныя гады, і ружовыя міражы дзіцячых мараў растаялі, як дым, як ранішні туман... Наступіў цвярозы жыццёвы будзень. Ён вызначыў кожнаму з нас свой лёс і сваё прызначэнне...

Я не дацягнуў да выпускнога дзесятага. Мяне настойліва клікала зямля, і я падаўся ў сельскае прафесійнае вучылішча набываць спецыяльнасць механізатара, асудзіўшы гэтым самым сваіх бацькоў на працяглае бласонне...

Іншае сталася з Антонам Бэцалам. Ён так-сяк закончыў дзесяцігодку. Так-сяк агораў сельскагаспадарчы інстытут. Затым, пры дапамоце праўдзіных бацькоў і высокіх пратэктый, замест калгаснага поля патрапіў у аспірантуру...

Не падумаў, што свежаспечаны аграном-палявод пачаў са смакам грызці граніт навукі, як моркаўку. Зусім не. Ён ішоў паўзбоч навуковага воза, а воз патроху піхалі тры самыя памататыя — уплывовыя бацькі. Але сказаць, што Бэцала зусім не займаўся навукай, будзе няправільна. Ён, па меры магчымасці, нешта рабіў, тым больш, што навуковы воз, у які яго запрэглі, не вызначыўся асабліва важнай паклажай. Нават яго кандыдацкае даследаванне называлася не панавуковаму лёгка і проста: «Рэжучы апарат каларадскага жука».

На працягу трох гадоў, зімой і летам, даследчык вучыў сківіцы бульбянога драпежніка. Асабліва будучаму кандыдату навук падабалася працаваць у летнюю, сонечную пару. Тады ён выходзіў у плаўках на доследны ўчастак, непадалёку ад ціхай вясковай рачулі, лажыўся пузам на ласкавацёплую зямлю і наглядаў за тым, як падвопытны жук

упісваў сакавіты бульбяны ліст...

Тры гады праляцелі, нібы тры дні адпачынку на Чарнаморскім узбярэжжы. А потым была абарона жукакаларадскай дысертацыі. Было многалюднае застолле і шумныя віншаванні. А далей і пайшло, і паехала!

Новенькі, з іголачкі, кандыдат сельскагаспадарчых навук прадаўжаў сваю працу ў выбранай галіне навукі. Цяпер ён ужо заняўся больш складанай праблемай: ён наважыўся шукаць найбольш радыкальныя сродкі барацьбы з бульбяным разбойнікам. Праўда, шукаў ён, як гаворыцца, сякера пад лаўкай. Усе яго навуковыя пошукі не выходзілі за рамкі газетных і часопісных падшывак. У выніку кожнае лета ў сельскагаспадарчай газеце з'яўляліся яго невялічкія артыкулы пад адной і той жа назвай: «Каларадскі жук і меры барацьбы з ім».

Ішлі гады, расла колькасць кампіляцыйных артыкулаў-блізнят, але не рос толькі сам кандыдат навук. Справа яўна хілілася да кандыдацтва «па ўласнаму жаданню». Тады адзін з «хросных бацькоў» няўдалага вучонага даў праграмную парадку:

— Антон, не будзь дурнем! На сваім каларадскім жуку ты далёка не заедзеш, — не той транспарт. Цябе можа выратаваць хіба што кіруючая наменклатура. Зможаш туды патрапіць, то будзеш надзейна сядзець там, быццам патрон у абойме, да самай зацяглай пенсіі і ніхто, ніякі чорт цябе адтуль выкалупаць не зможа. А як туды патрапіць — сам пакруці мазгамі...

Антон Бэцала не быў дурнем. Ён пакруціў мазгамі і падаў заяву ў адпаведную інстанцыю з просьбай накіраваць яго ў... адстаючы калгас нашага раёна на пасаду старшыні... Жыццёвая хваля адразу ж

падкінула Антона Бэцалу на свой высокі грэбень. Усе сродкі інфармацыі наперабой праслаўлялі вучонага, які ў імя дзяржаўных інтарэсаў прынес у ахвяру недабітага, незацішанага каларадскага жука!

Не прайшло і паўгода, як Антона Бэцалу ведала ўжо ўся рэспубліка. Ён — на гэтых здымках і экраных тэлевізараў, за сталамі розных прэзідумаў і за высокімі трыбунамі. Яго персанальная «Волга» часцяком стаяла каля парадных пад'ездаў высокіх устаноў і ведамстваў...

З прыходам вучонага старшыні ў калгасе і сапраўды пачалося рабочае ажыўленне. Шырока разгарнулася будаўніцтва. У першую чаргу, нібы ў казцы, вырас Палац культуры, узведзены на арыгінальнаму індывідуальнаму праекту. Адна толькі люстра для гэтага палаца, па падліках «народнай бухгалтэрыі», каштавала калгасу не менш васьмі фуражных кароў... Затым вырасла саўна з паўгектарным басейнам, гасцініца з мармуровымі камянамі...

І раптам атрымалася замінка: аказалася, што няма каму карыстацца гэтай раскошаю — усе працаздольныя калгаснікі разбегліся хто куды: адны ў суседні калгас, другія ў горад. І было ад чаго разбягацца. Канчаткова занялася жывёлагадоўля, а за ёю і паляводства. Заробак калгаснікаў пагражална пачаў набліжацца да нуля... Да старых калгасных даўгоў вучоны старшыня дабавіў яшчэ паўтара мільёна банкаўскай запазычанасці...

Патрон у наменклатурнай абойме не стрэліў, даў асечку. Але яго, як і прадбачыў некалі «хросны бацька» кандыдата навук, вышэйшае начальства не выкінула з наменклатурнай абоймы, а далікатна пераставіла ў другую...

І пайшлі тры перастаноўкі адна за другою, як на шахматнай дошцы. Пабываў

Антон Бэцала на кіруючых пасадах і ў раённых, і ў абласных установах, і ўсюды ён «ламаў дровы». Пасля чарговай перастаноўкі Антон Бэцала стаў кіраўніком нашага раённага аграпрама.

Нядаўна, будучы ў райцэнтры па калгасных патрэбах, я нечакана, нос у нос, сутыкнуўся на вуліцы з Антонам Бэцалам. Парукаліся, як мае быць, пра здароўе адзін у аднаго запыталіся.

— Як працуецца на новай пасадзе, Антон Зянонавіч? — цікаўлюся.

— Ат, — махнуў рукой Бэцала, — усё, брат, улукаткі пайшло! Перабудова дужа моцна трасе...

— Яно то так! — падтрымаў гутарку я. — Перабудова — што тое сіце: трасе-прасявае. Наверсе важкае зерне застаецца, а ніжэй драбнейшае падае, а разам з ім і пустазелле рознае...

Бэцалу нібы вярм спаласнулі:

— Драбнейшае, кажаш? Пустазелле?! Ды ў мяне ж вучона ступень, уласным гарбом запрацавана!

— А пры чым тут вы, Антон Зянонавіч? Вы, няўрокам кажучы, са сваёй вучонай ступенню ого які ўзлёт яшчэ возьмеце...

— Халеру ў бок я вазьму! Ты ведаеш, што мне прапаноўваюць? Мне прапаноўваюць пасаду калгаснага брыгадзіра! Во, які мой узлёт...

Я зразумеў, што не на тую клавашу націснуў, але адступаць было позна. «Усё ж выскачыць з абоймы», — падумаў я, а ўголас сказаў:

— На Мінскім трактарным заводзе, кажучы, па уласнай ініцыятыве працуе простым слесарам кандыдат тэхнічных навук. У пашане і гонеры ходзіць. А тут — брыгадзір! Гэта, я вам скажу, фігура будзе вышэйшая за радавога слесара. Пасада пачэсна.

Бэцала паглядзеў на мяне бела-шалёнымі вачыма і з прысвістам прашыпеў, нібы той гусак:

— Мне два гады да пенсіі засталася! Ты можаш гэта зразумець?

Потым Бэцала шыпеў нешта пра нейкі навуковы прэстыж, пра свой нешчаслівы лёс, пра чалавечую неспагада і несправядлівасць.

3 3 ПА 9 НАСТРЫЧНИКА
4 настрычніка, 20.15

«БАЦЬКАУ ДАР»

Прагучаць беларускія народныя песні са збору Р. Р. Шырмы. У першай перадачы — песні часоў Вялікай Айчыннай вайны.

Выканаўца — хор Беларускага тэлебачання і радыё пад кіраўніцтвам народнага артыста БССР прафесара В. Роўды.

4 настрычніка, 20.40

«ЗАЧЫТАЙЦЕ МАЕ ПІСЬМО...»

Агляд крытычнай пошты тыдня. 4 настрычніка, 21.50

«ЛІРА»

Мастацка-публіцыстычная праграма знаёміць з праблемамі культурнага жыцця Гродна, захавання і рэстаўрацыі помнікаў. Вядучая — журналіст М. Гарэцкая. 7 настрычніка, 12.00

«ПАЗІІ РАДОК ЧАРОУНЫ...»

Вершы А. Вярцінскага чытае заслужаны артыст БССР В. Белавосцік. 7 настрычніка, 19.25

«КАБ НЕ ЗГАСАУ АГОНЬ...»

Тэленарыс пра народнага майстра — ганчара С. Шарпу з вёскі Маладзь Лагойскага раёна. 8 настрычніка, 17.45

«БУГ»

Літаратурна-мастацкі часопіс. Выпускі прысвечаны стану музеяў Суворова і Кобрыне. 8 настрычніка, 19.35

«МУЗЫКА МАЕЯ РЭСПУБЛІКІ»

Фестываль музычных праграм. Г. Цітовіч. Старонкі жыцця і творчасці. 9 настрычніка, 16.55

«ЛІТАРАТУРА І СУЧАСНАСЦЬ»

Пра месца асобы ў гісторыі, судносіні нацыянальнага і агульначалавечага разважання доктар філасофскіх навук У. Конам, пісьменнікі Э. Ялугін і К. Тарасаў. 9 настрычніка, 19.20

Вядучы — П. Садоўскі.

9 настрычніка, 19.20

В. Блакіт. Да 50-годдзя з дня нараджэння. У перадачы прымаюць удзел пісьменнік П. Місько, журналіст У. Герасюк, мастакі М. Гіргель і А. Гармаза, бацькі пісьменніка К. М. і У. М. Болтачы. 9 настрычніка, 23.05

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ».

Інфармацыйна-музычная праграма.

А Б'Я В Ы

Беларуская ордэна
Дружбы народаў
дзяржаўная кансерваторыя
імя А. В. Луначарскага
АБ'ЯЎЛЯЕ КОНКУРС

На замяшчэнне вакантных пасадаў прафесарска-выкладчыцкага складу (для тых, хто мае мінскую прাপіску):

КАФЕДРА КАНЦЭРТМАЙСТАРСКАГА МАЙСТЭРСТВА

Заг. кафедры — 1

Дацэнт — 1

КАФЕДРА СПЕЦЫЯЛЬНАГА ФАРТЭПІЯНА

Прафесар — 1

КАФЕДРА СКРЫПКІ

Дацэнт — 1

КАФЕДРА АРКЕСТРАВАГА ДЫРЫЖЫРАВАННЯ

Выкладчык — 1

КАФЕДРА ОПЕРНАЙ ПАДРЫХОТКІ

Заг. кафедры — 1

Дацэнт — 1

КАФЕДРА ХАРАВОГА ДЫРЫЖЫРАВАННЯ

Ст. выкладчык — 1

(пастаноўна голасу)

КАФЕДРА ЗАМЕННЫХ МОУ

Ст. выкладчык — 1

КУРС ФІЗЫХАВАННЯ

Ст. выкладчык — 1

— Дарага, кажаце? Дык я ж гэтую гародніну па кааператыўных цэнах купляў.

— Не ўздумаў стрэліць: ужо тром жонкам аліменты плачу.

Малюнікі М. ШЫШЛОВА.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускамоўным мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 01387 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніна галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталюстрацый — 33-44-04, 32-24-62, карэктарскай — 32-20-64, машынапіснага бюро — 33-44-04, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадацы прасьба спасылца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЬСЬКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОУ.